

SAN MATEO

*Pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'tets pa' Jesucristo.
(Lucas 3:23-38)*

¹ Enewe'en hiyits pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'tets ha' Jesucristo, hikha' ta'tets pa' David'ik'i, ta'tets pa' Abraham'ik'i.* ² Pa' Abraham'ik'i qa pa' la's qa hii Isaac, pa' Isaac'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob. Pa' Jacob'ik'i qa la'sek pa' Judá qa pe' lamatsits qa pe' lek'injats.* ³ Pa' Juda'ak'i qa pa' la's qa hii Fares qa pa' lek'inij Zara, qa pe' lenene qa hii Tamar. Pa' Fares'ik'i qa pa' la's qa hii Esrom. Pa' Esrom'ik'i qa pa' la's qa hii Aram.* ⁴ Pa' Aram'ik'i qa pa' la's qa hii Aminadab. Pa' Aminadab'ik'i qa pa' la's qa hii Naasón. Pa' Naason'ik'i qa pa' la's qa hii Salmón. ⁵ Pa' Salmón'ik'i qa pa' la's qa hii Booz qa pe' lenene'ek'i qa hii Rahab. Pa' Booz'ik'i qa pa' la's qa hii Obed qa pe' lenene'ek'i qa hii Rut. Pa' Obed'ik'i qa pa' la's qa hii Isai.* ⁶ Pa' Isai'ik'i qa pa' la's qa hii David, hikpa' qi wittata'aj pa'aj. Pa' wittata'ik'i David qa pa' la's qa hii Salomón. Pekhe' lenene'ek'i hikpe' lewhe'ye'tax pa'aj pakha' hii Urias.* ⁷ Pa' Salomon'ik'i qa pa' la's qa hii Roboam. Pa' Roboam'ik'i qa pa' la's qa hii Abías. Pa' Abias'ik'i qa pa' la's qa hii Asa.* ⁸ Pa'

* **1:1** Rt 4:18-22; 2S 7:12-16; 1Cr 2:1-15; Mr 12:26; Lc 1:32,69; 3:4; Hch 1:20; Fil 4:3; Ap 3:5; Sal 89:3; Is 9:6; Gn 22:18; Mt 9:7; Ro 1:3; Ga 3:16 * **1:2** Gn 29:35; Sal 14:7; 105:9; Mt 8:11; 22:32; Stg 2:21
* **1:3** Gn 38:29-30; 46:12; Lc 3:33 * **1:5** Rt 1:4; 2:1; Lc 3:32 * **1:6** 1S 16:1; 17:12; 2S 11:27; 12:24 * **1:7** 1R 11:43; 14:31; 15:8,24; 22:50; 2R 14:21

Asa'ak'i qa pa' la's qa hii Josafat. Pa' Josafat'ik'i qa pa' la's qa hii Joram. Pa' Joram'ik'i qa pa' la's qa hii Uzías. ⁹ Pa' Uzías'ik'i qa pa' la's qa hii Jotam. Pa' Jotam'ik'i qa pa' la's qa hii Acaz. Pa' Acaz'ik'i qa pa' la's qa hii Ezequías.* ¹⁰ Pa' Ezequias'ik'i qa pa' la's qa hii Manasés. Pa' Manases'ik'i qa pa' la's qa hii Amón. Pa' Amon'ik'i qa pa' la's hii Josías. ¹¹ Pa' Josias'ik'i qa pa' la's qa hii Jeconías, qa pe' lamatsits qa pe' lek'injats. Hik pakha'aj pa' lahats'ij pe' Israel qa t'ophehitiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia.* ¹² In mexe i'ni'kii pa'aj pa' Babilonia pa' Jeconias'ik'i qa nekfik'i pa' la's qa' hii Salatiel. Pa' Salatiel'ik'i qa pa' la's qa hii Zorobabel.* ¹³ Pa' Zorobabel'ik'i qa pa' la's qa hii Abiud. Pa' Abiud'ik'i qa pa' la's qa hii Eliaquim. Pa' Eliaquim'ik'i qa pa' la's qa hii Azor. ¹⁴ Pa' Azor'ik'i qa pa' la's qa hii Sadoc. Pa' Sadoc'ik'i qa pa' la's qa hii Aquim. Pa' Aquim'ik'i qa pa' la's qa hii Eliud. ¹⁵ Pa' Eliud'ik'i qa pa' la's qa hii Eleazar. Pa' Eleazar'ik'i qa pa' la's qa hii Matán. Pa' Matan'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob. ¹⁶ Pa' Jacob'ik'i qa la's pa' José, lewhe'ye' ke' María, hikke' lenene ha' Jesús, hikha' lenqii iye Cristo.* ¹⁷ Pa' Abraham'ik'i uja'x yamets pe' ta'lets catorce (14) ma' qa hats yametsji' pa' David'ik'i, qa pa' David'ik'i uja'x yametsji' iye catorce (14) iye pe' ta'lets, qa hik pa'aj t'ophehitiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia. Qa catorce (14) iye yametsji' pekhewep iye ta'lets, ma' qa hikpe' qa ta'hji'ju' ha'

* **1:9** 2R 15:5,38; 16:20; 20:21; 21:18,24 * **1:11** 2R 24:6,14; Is 5:13;

Jer 27:20; Ez 1:1; Mt 1:17 * **1:12** Gn 10:10; 1Cr 3:17; Lc 3:27,30

* **1:16** Mt 27:17,22; Lc 2:11; Jn 1:45; 4:25

Cristo.*

In i'nk'a nekfik'i pa' Jesucristo.

(Lucas 2:1-7)

¹⁸ Aka'an lunye'jkii pa'aj in i'nk'a nekfik'i pakha'aj ha' Jesucristo. Ke' lenene hii María jutsiqetsi'l wetju'l pa'aj qu' lewhe'ye'yi'ij pa' José. In mexente' i'ntaxijupha' pa'aj qa yiwkajitsheninle pa' let'unha'x pa' Espíritu Santo. ¹⁹ Pa' José, María lewhe'ye', yatsathen. Nite' yisu'un qu' pekhel l'anye'ji'ijkii pa'aj ke' María, qa yisu'un qu' nili'ij qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewep.* ²⁰ In mexe yijamtitaxijupkii pa'aj aka'an, qa in ima' qa itsowol'axij pa'aj pa' ewi'l ángel ta'hii pa' Yatsat'ax'inij, qa yit'ijets pa'aj: —José, ta'lets ka' David'ik'i, hasu'uj e'nijiwei qu' ni'ijup ne' María qu' ewhe'ye'yi'ij qe pa' la's qu' nenektaxfik'i ta'lets na' let'unha'x na' Espíritu Santo.* ²¹ Ne' María qu' nenektaxfik'i pa' la's qa eqiyi'ij hatse' Jesús. Hii aka'an qe qa' naqsi'jij pe' lewu'lets ene' jukhew qa efuts ha'ne letset.—* ²² Week aka'an in lunye'jkii qe qa' nafits aka' yit'ij pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa' ewi'l profeta qa yit'ij:* ²³ —*Pekhe' mexe ham yawitjiye' qa' niwkajitshen, qa' nana'l pa' la's qa' leqiyi'ij Emanuel.— (Is 7:14) Qa aka'an qa ikji' —Dios in initji'ju'.— (Is 8:10)*

²⁴ Ma' qa in nompha'm pa' José qa tek'eenik'iha pa'

* **1:17** 2R 24:14; Jer 27:20; Dn 9:25-26; Mr 8:29; Hch 2:31,36,38

* **1:19** Mt 13:17; Mr 10:12; Lc 2:36; 1Co 14:35; 2Co 11:2; Ga 4:27;

Dt 22:20-24; 24:1-4; Mt 2:7; Lc 16:18; Jn 8:4-5 * **1:20** 2Cr 1:1; Mt

13:49; 27:19; Jn 6:20; Ro 1:3 * **1:21** Lc 1:31; 2:21; Jn 1:29; 10:25;

1Jn 2:12; Lc 2:11; Hch 4:12; 5:31; 13:23,38-39 * **1:22** Is 7:14; Mt

20:5-6; 21:1-4; Lc 24:44; Ro 1:2-4

yit'ijets pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa i'nijup pa'aj ke' María.* ²⁵ Qa nite'le ewi't i'wi'hi nite' t'eku'mets iye, pekhe'en qa nekfik'i pa' la's, qa pa' José qa leqiyij Jesús.*

2

Pe' jukhew ta'hii pa' netu'uju't.

¹ In hats neki'fik'i pa'aj ha' Jesús ha' witset'ii Belén, hikha' witset yatsat'axij ha' sehe' Judea, hik pakha'aj mexe tenek'enhei pa' Herodes. Qa namets pa'aj ha' witset Jerusalén pe' jukhew ta'hii pa' netu'uju't. Pekhewe'en nikfe'lets qa yejelijupkiiha iye ne' footekii,* ² qa inaqaakaniikii pa'aj: —¿Pa'n i'ni' pa' latata ene' judío pa' hane'ej nekfik'i? Qe hi'weni'hii ke' loqo footeki' in nekpha'm na' netu'uju't qa heneki'hii qu' nek'iyini'hii pakha'an.—* ³ Pa' wittata Herodes in yepi'ye' ek'i aka'an ma' qa qi in yitawje'meten pa'aj qa week iye pe' tetseti'yi' ha' Jerusalén. ⁴ Ma' qa iyinii qa no'thet wetju't pe' week tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'ljei, qa nifaakanij pa'aj pa'n neki'fik'i hatse' pa' Cristo.* ⁵ Pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: —Na' Belenii na' sehe' hi' Judea qe hik aka' yika'ajji' pa'aj pa' ewi't profeta in yit'ij: ⁶ “Akha' witset Belén, yatsat'axij na' sehe' Judá, nite' t'an epji' qu' nite' eqiye' pe' week witsetits na' sehe' Judá, qe akha' qu' nat'atsji't

* **1:24** Mt 1:6; 13:49; Lc 1:1; 19:32; Jud 5 * **1:25** Gn 4:1,17; Ex 13:2; Jue 11:39; 1S 1:19; Lc 2:7,21 * **2:1** Gn 25:6; 1R 4:30; Lc 1:5; 2:4-7 * **2:2** Jer 23:5; 30:9; Zac 9:9; Mt 27:11; Lc 19:38; Jn 1:49; Nm 24:17; Ap 22:16 * **2:4** Mt 16:21; 20:18; 21:15; 27:41; Lc 9:22

e'pha'm hatse' pa' ewi't qi qu' netnek'enhei qa' nejelets na'yitset Israel.”— (Mi 5:2)* ⁷ Pa' Herodes qa' wanat'inij in iyinii iye pa'aj pe' jukhew pe' nikfe'lets pe' footekii. Ma' qa' nifaakanijha pa'aj, qa' yit'ijets: —¿Pa'n uja'xik'i juwelits in hi'weni'hi pe' footeki'?—* ⁸ Ma' qa' yukinii ha' Belén qa' yit'ijets pa'aj: —Ma'atii qa' anfaakani'hiikiiha pa' iini'ha pa' omela's. Qu' i'weni't qa' enfeli't ye'm ma' qa' hakjiiyek qa' nek'iyinjiiyek.— ⁹ Ekewe'en l'anye'jets pa'aj pa' Herodes pe' jukhew ma' qa' ikkii pa'aj. Qa' pe' footeki' pe' hayiits yi'wenii pa'aj na' nehu'uju't qa' yi'wen iye qa' ikik'ui yojo'ok'oi pa'aj pe' jukhew qa' yamii pa' i'ni' pa' omela's. Ma' qa' amani' pe' footeki' qa' i'nipji' pe' letsi'. ¹⁰ Pe' jukhew in yi'wenii iye pe' footeki' ma' qa' qi in le'sitsi'mkii pa'aj. ¹¹ Ma' qa' uyifi pe' letsi' qa' yi'wen pa'aj pa' omela's qa' pe' lenene María. Ma' qa' wonokok'enijupju'kii qa' iyinii pa' omela's. Qa' sujte qa' nit'oste' pe' feqeti'najkii qa' tisij pe' oro qa' na'aj tene'tju' ewjisii incienso qa' pakhap ewjisii qa' hii mirra.* ¹² Ma' qa' in ima'ju' pa'aj pe' jukhew qa' itsowo'letsij pa' Intata qa' yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj mapiliii iye ha' Herodes na' i'ni'. Tujtseika' ma'alji' qu' mapiliii iye na' etset'it.— Qa' ikkii pa'aj qa' wapilii pa' letset ikik'i pakhap wit'ikheyi'j.

Pa' José qa' pe' María ilatijetsfik'i pa' sehe' Egipto pa' omela's.

¹³ In ikkii pa'aj pe' jukhew qa' neketsju' pa'aj pa' ewi't laqa' ángel pa' Yatsat'ax'inij itsowo'axij

* **2:6** 2S 5:2; Jn 7:42; 21:16 * **2:7** Mr 5:6; Lc 1:7; Hch 13:6; Ap 1:16 * **2:11** Sal 72:10; Is 60:6; Mt 1:18; 12:46; Mr 5:6

pa' José qa yit'ijets pa'aj: —Eniipha'm. Ku'mi' na' omela's qa ne' lenene iye qa' ilati'letsfik'i na' Egipto leqe sehe' qa' hikna' qu' ni'eku'niki' teek jutsitax qu' hit'ilij ewets iye qa' etpili'lets. Qe niwoyo'oikii na' Herodes qu' nilan ha'ne omela's.—* ¹⁴ Ma' qa niipha'm pa' José qa yeka'x pa'aj pa' omela's qa ke' lenene iye naja'xij pa'aj. Ma' qa ikkii qa yamii pa' Egipto. ¹⁵ Qa hik pakha' qa i'ni' iplu'ui in wa'm pa' Herodes'ik'i. Hik aka' lunye'j qe qa' nasinik'i pa' l'anye'j pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa'aj pa' ewi'l profeta qa yit'ij: —*Na' Egipto leqe sehe' hikna' i'ntaxi' in haiya'yii na' ya's.*— (Os 11:1)*

Pa' Herodes qa inoqwoninii pe' omehets qu' nanlanju'.

¹⁶ Ma' qa in nikfe'lets pa' Herodes in yaqankii pe' jukhew qa qi in nayu'kii. Qa inoqwoninii pe' week omehets qu' nanlanju' week pe' wet-sjuk leqe'ninqapits yamijiju' na'aj i'nk'a nekfik'i. Qa' nanlanju' pe' week omehets pa' Belén qa pe' iphuletskii iye witsetits pakha' hats yumti qu' luk'eye' pa' omela's. Qe yijamti'ik'i pa' iplu'uk'i pa' yit'ijju' pe' jukhew in i'nk'a yi'wenii pe' footeki'.*

¹⁷ Ma' qa yasiinik'iha iye pa'aj pa' tooxik'i nifel pa' ewi'l profeta'ik'i hii Jeremías in yit'ij: ¹⁸ —*Tepikaxtii pe' qi in ip efu Ramá teiteki'. Ip qa qi in yejtsi'le'kii pe' Raquel yayintaxik'i pe' telitsik'i. Nite' teke' qu' namehet pe'ye', qe hats naxju' pe' telitsik'i.* — (Jer 31:15)* ¹⁹ Ma' qa in hats wa'm pa'aj

* **2:13** Mt 1:20; 13:49; Mr 11:18; Stg 4:7 * **2:15** Ex 4:22; Nm 24:8

* **2:16** Is 59:7; Mr 10:34; Hch 13:6; 25:3; Ap 12:4 * **2:18** Gn 35:19; Jue 4:5; Hch 8:2; 2Co 7:7

pa' Herodes'ik'i, qa pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa te'nilit'etsju' iye pa' José in mexe amaneyi' pa'aj pa' Egipto. Lots'owo'axte iye qa yit'ijets pa'aj:* ²⁰ — Eniipha'm qa' ku'mi' na' omela's qa ne' lenene iye qa' mapilihetsji' iye na' Israel leqe sehe' qe hats naxju' ke' neqek'uyu'taxij na' omela's.— ²¹ Ma' qa niipha'm pa'aj qa t'eku'mi' pa' omela's qa ke' lenene iye qa wapilii iye na' Israel leqe sehe'. ²² Ma' qa pa' José qa niijiwei qu' amani'i' pa' Judea leqe sehe' in i'ye'ej pa' Arquelao, Herodes'ik'i la's in yaya'xi' in tenek'enhe'yi' ha' Judea. Qa itsowo'axij iye pa' Intata qa nite' amaneyi' ha' Judea. Ma' qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Galilea.* ²³ In yamets pa'aj ha' Galilea ma' qa i'ni'kii ha' witset hii Nazaret. Ma' qa hats yasiinik'iha pa' l'anye'j iye pa'aj tooxik'i pa' ewi'l profeta yika'ajji' pa'aj ke' Intata le'lijei: — Pakha'an qa' lenqiyi'ij hatse' Nazaret leile'.—*

3

Juan Bautista qa i'nq'ijatsheni' pa' ham i'ni'i'.

(Marcos 1:1-8; Lucas 3:1-9,15-17; Juan 1:19-28)

¹ Qa hik pakha'aj pe' nelutsji' qa hats yamets lahats'ij ka' Juan Bautista in we'nethinkii qa te'wenheti'yi' in i'nq'ijatsheni' ha' ham i'ni'i' hakha' sehe' Judea, qa yit'ij:* ² —Ili'ihij pe' ul'ets in laqsiihjkii qe pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.—* ³ Ha'ne Juan hik

* **2:19** Mt 1:20; 13:49; Lc 1:11; Jud 5 * **2:22** Mt 17:22; Lc 1:5; Hch 27:29; Col 3:21; He 8:5 * **2:23** Mr 1:24; Lc 1:26; Jn 1:45-46 * **3:1** Jn 1:6-8; Jos 15:61; Jue 1:16; 3:1-12; Lc 3:2-17 * **3:2** Dn 2:44; Mt 4:17; 6:10; 10:7; Mr 1:15; Lc 10:9; 11:20; 21:31

ha'ne pa' toxik'i nifel pa'aj pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: —Tepiikaxtii pa' l'a'x pa' taya'yi'kii pa' ham i'ni'i' in yit'ij: “Aqsi'ji'tik'i pa'qu' tikheyije' pa' Yatsat'ax'inij, qa' natsathen iye hasu'uj q'if'imme' pe'qu' t'ikheijeye'.”— (Is 40:3)*

⁴ Pe' leqhinatai pa' Juan taqsijkitiyijkii ne'ej ats'etets l'ewkujits qa pa' leqelutsax qa inqa'met l'aj qa pe' laqats qa efenheyik'i qa na'aj lene'ji' witaq. ⁵ Olots pe' nekii nexpiikeyu'uj pa' Juan uja'x pe' ta'lii ha' Jerusalén qa pe' week pe' witsetits lélits Judea lélits qa pe' ta'liyek pe' metitsi'm pa' qi haqqi' Jordán.* ⁶ Pe' tetfeljiiji'm pe' lewu'ets, ma' qa' ka' Juan qa nimpuujinji'ijji'ju' ha' haqqi' Jordán. ⁷ Qa in yi'wen pa' Juan in olots pe' fariseol qa pe' saduceol iye in nektaxii qu' nenimpuujinju' iye qa yit'ijets pa'aj: —Hik ejunyejeyi'l q'oiq'oyits lélits. ¿Lekpa' nifeli'l e'm qu' leke'ye' qu' ilati'lik'ui hatse' pa' qi iftsax lawak pa' Dios? * ⁸ Manaqsiji'lju'ha yijat'ij pa'qu' ejunyejeyi'il qu' yijaayi'ija qu' menink'aihiti'l hats'inha qa' ne'twenhetii.* ⁹ Hasu'uj umti'il qu' nelithinilik'ui hatse' pa' qi lawak hatse' pa' Intata qu' it'ij: “Yekheweli'l hata'li'lets pa' Abraham'ik'i”. Qe yijaa'ija qu' hit'ij ewets pa' Dios in leke' qu' naqsiijkii ene' utel qu' lélits'ij pa' Abraham'ik'i.* ¹⁰ Qa pe' witfejinetki' qa hats we'nenijupju' pa' lefitets pe' najkakui. Qa hik ta'lijupi', week pe'qu' najkak'e qu' nite' le'sitse'

* **3:3** Lc 1:17,76; Jn 1:23 * **3:5** Mt 23:37; Mr 1:5; Lc 3:3; Jn 15:22; Hch 19:18 * **3:7** Mt 12:34; 16:1; 22:23; 23:15; 23:33; Hch 4:1; 5:17; 23:6; Ro 5:9; 1Ts 1:10 * **3:8** Mt 3:10; 12:33; 13:8,26; 21:19,34,41,43; Mr 11:14 * **3:9** Lc 3:8; Jn 8:33,39; Hch 13:26; Ro 4:1

pe'qu' leye' qa' newetfeकिनifi qa' netwumhitiiji'ju' pa' fe't.* ¹¹ Yakha' yijaa'ija in k'empuujini'łji' ha'ne iweli'le qa' ikji' qu' hats ili'ihij pe' ul'ets in laqsiihikii, qa' hakha'le teke'lenju' qu' nanam hatse' qa' nempuujini'łji' pa' Espíritu Santo qa' pa' fe't iye. Hakha'an les t'un. T'anyipji'. Yakha' nite' ye'weju'łij qu' henit'ijji' pe' l'otshilaxtii.* ¹² Hats t'eku'mi'kii pe' leqe tseyem qa' niwu'mpha'mkii qu' naqsi'jji' pe' trigo hats'inha pa' t'unik'i qa' niwu'mkii pe' l'ajits. Qa pe' loi qa' naqsi'j qa' nenifi pe' lextsi'ij, qa' pekhewe'le l'ajits qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't nite' yom.—*

Pa' Juan qa' yimpuujin pa' Jesús.

(Marcos 1:9-11; Lucas 3:21-22)

¹³ Ha' Jesús ta'łii pa'aj ha' Galilea qa' nametsju' ha' haqqi' Jordán, hikha' i'ni' pa'aj pa' Juan qe qa' nimpuujin iye.* ¹⁴ In i'nk'a pa'aj, pa' Juan nite' yisu'untax qu' nimpuujin ha' Jesús qa' yittaxijets: —Yakha'tax yijat'ij qu' etsimpuujin. ¿Qa inhats'ek in łanamyii qu' k'empulijin?— ¹⁵ Qa yit'ij pa'aj ha' Jesús: —Inye'łhu' qu' etsimpuujin qe les le'wis qu' jintaqsiijkii week pa'qu' nisu'un na' Dios.— Ma' qa' tek'eniju'ł pa'aj pa' Juan. ¹⁶ In yili'ij in yimpuujin qa' ikik'uipha'm pa'aj ha' iweli', qa' hik pa'aj qa' qhofii na' wa'sji' qa' yi'wen pa' Intata leqe Espíritu hik łunye'łtax ofo' in te'nilit'etsju' qa' i'nipji' pa'aj ha' Jesús.* ¹⁷ Ma' qa' yepi'ye' pa' ewi'ł wit'ax nokesi-

* **3:10** Mt 7:19; Lc 13:7,9; Jn 15:2,6 * **3:11** Mr 1:4,8; Jn 1:26; Hch 1:5; Is 4:4; Jn 1:33; Hch 2:3-4; 11:16; Tit 3:5 * **3:12** Is 30:24; Mt 13:30; Mr 9:43,48; Lc 3:17 * **3:13** Jn 1:31-34 * **3:16** Mt 24:35; Lc 12:33; Hch 17:24; Ef 6:9; Ap 21:10; Is 11:2; Jn 1:32; Hch 7:56; 2P 1:17

ipha'm na' wa's qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne yaa'sija qi in hisu'un qi in tsi'sinheti'mkii.—*

4

Pa' inwo'met qa' yijaajintax pa' Jesús.

(Marcos 1:12-13; Lucas 4:1-13)

¹ Qa aje'eł pa' Espíritu Santo qa yeka'xii ha' Jesús pa' ham i'ni'i' qu' nijaajin pa' inwo'met.*

² Ham tuje' pa'aj yamijets cuarenta (40) nełuts qa cuarenta (40) najai iye. Ma' qa i'nk'ałe yoksi'wen in iyipkun pa'aj.* ³ Pa' inwo'met qa nekets pa'aj qu' nijaajin, qa yit'ijets pa'aj: —Qu' yijaayi'ija qu' o' Dios ła'se' qa' it'ijets ene' utel qu' pani'ij.—*

⁴ Qa yeku'ł pa'aj ha' Jesús: —*Ke' we'nika'ajji' yit'ij: “Nite' ewi'łle pa'qu' pane qu' nitiin pa'qu' jukhewe', qe ke' week te'łjei na' Dios yitiin iye pa'qu' jukhewe'.*”—

(Dt 8:3) ⁵ Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xii pa'aj na' witset Jerusalén. Qa yeka'xiipha'm pa'aj lesinje'eipha'm ne' qi witlijsitjii, qa yit'ijets pa'aj:*

⁶ —Qu' yijaayi'ija qu' o' Dios ła'se', ilit'iiju' qe ke' we'nika'ajji' yit'ij iye: “*Qa' nenukinju' ne' łaqa angelits qa' nejeł ewets. Qa pe' tokoyei qa' net'eku'm e' hats'inha qa'nte' neqfe'metene' ne' utel ne' ef'iyei.*”—

*(Sal 91:11,12)** ⁷ Qa yeku'ł iye pa'aj ha' Jesús qa' yit'ij: —Yit'ij iye ke' Dios te'łjei: “*Hasu'uj ijaajin pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios.*”— *(Dt 6:16)** ⁸ Qa ewi'łij

* **3:17** Sal 2:7; Is 42:1; Lc 9:35; Jn 12:28 * **4:1** Jos 15:61; Jue 1:16;

Jn 1:6-7; Stg 1:14 * **4:2** Ex 34:28; 1R 19:8; Jn 9:4 * **4:3** Mr 3:11;

5:7; Lc 1:35; 4:41; Jn 1:34,49; Hch 9:20 * **4:5** Neh 11:1,18; Dn 9:24;

Mt 27:53 * **4:6** Gn 16:7; Mt 13:49; Lc 1:11; Hch 5:19; Ap 14:6; 1P

2:8 * **4:7** 1S 7:3; 1Cr 21:1

iye pa'aj pa' inwo'met qa yeka'xii iye pe' ewi't qipha'm utek ma' qa yethinij pe' week witsetits in week yiwq'axin pe' lewekwekits. ⁹ Qa yit'ijets: — Week qu' k'elisij enewe'en qu' monokok'enyifi qa' iyinyii.— ¹⁰ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Yape ifun inwo'met. Qe ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij: “*Iyinii pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios. Ewi'tte qu' aqsiiikii pa'qu' nit'ij.*” — (Dt 10:20)* ¹¹ Ma' qa pa' inwo'met qa ikik'ui pa'aj ha' Jesús. Qa namets pe' angelits qa t'ifti'ts'ets pa'aj.*

Jesús qa' i'nq'ijatsheni' pa' sehe' Galilea.

(Marcos 1:14-15; Lucas 4:14-15)

¹² In i'ye'ej pa'aj ha' Jesús in i'nifi pe' witq'ophehtjii pa' Juan, qa ik pa'aj qa yamii ha' sehe' Galilea.* ¹³ Qa nite'te amani' ha' witset Nazaret qa ikii qu' na'ni' ha' witset Capernaum meti'm ha' lotkoyek ke' kali' te'weyij hekhewe' sehel Zabulón qa Neftalí.* ¹⁴ Aka'an in lunye'jkii qe qa' nasiinik'iha pa' l'anye'j pa'aj pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: ¹⁵ —*Sehe' Zabulón qa sehe' Neftalí, ikji'teje'm na' wit'ikheyij yamiiju' na' qi iweli' netu'uju't te'weyi'mii na' haqqi' Jordán. Sehe' Galilea i'ni' ne' olots nite' Judiol.** ¹⁶ *Ne' tetseti'yi' i'ntaxji'teje'm na' qi nookii hane'ej qa yi'wen na' qi na'lkii. Qa nekhewe' i'ntaxji'teje'm na' teq'eneleya'x na' witwamhi' qa naliti'pji' pa' qi na'lkii.* — (Is 9:1,2) ¹⁷ Qa hik pa'aj i'nk'aale we'nq'ijatshen ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ili'ihij pe' ul'ets in laqsi'ji'hijkii

* **4:10** Dt 6:13; 1Cr 21:1 * **4:11** Mt 26:53; Lc 22:43; He 1:14

* **4:12** Mt 14:3; Lc 3:20; Jn 3:24; 1:43; 2:11 * **4:13** Mr 1:21; 2:1;

Lc 4:23; Jn 2:12; 4:46 * **4:15** Is 42:7; Lc 2:32

qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.—*

*Jesús qa taya'yets pe' ikwetju't (4)
eq'ehemkinhets.*

(Marcos 1:16-20; Lucas 5:1-11)

¹⁸ Ha' Jesús qa ikik'iju' pa'aj ha' lotkoyek ke' kahi' Galilea qa yi'wen pa'aj he' wetsjuk witjefeye'k. Ewi't ha' hii Simón, qa hii iye Pedro qa hakhap iye qa hii Andrés. Enewe'en mexe teq'ehemkiiju' pa'aj qe hik aka' l'ithayjikit ek.*

¹⁹ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Atsjayani't, qa k'ehisilij qu' mowo'ohii ene' jukhew qu' hik lunye'je' in leq'ehemkiyilju'. — ²⁰ Qa aje'e't nejet pa'aj pe' leq'ehemkil qa yijayan pa'aj. ²¹ Qa pa' ha'niiji'in qa yi'wen iye pa'aj hekhewep witjefeye'k iye lelits ha' Zebedeo hiyits, Jacobo (Santiago) qa ha' Juan. I'nji' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' weeki't ha' latata, yiti't pa'aj pe' leq'ehemkil. Ha' Jesús qa taya'yijii' iye pa'aj. ²² Hekhewe'en qa aje'e't yiwejini' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' qa yiwejini' iye ha' latata, ma' qa yijayan iye pa'aj.

Jesús qa yijatshen pe' olots jukhew.

(Lucas 6:17-19)

²³ Ha' Jesús qa week yijalki'sik'i pa'aj ha' Galilea. Week pe' witlijtsitjiyits yamji'jets qa yijatshenji'ij qa nifelji'ij iye eke' le'sits wi'tlizei t'ejuyets pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa nilinju'kii iye pe' pekhel lunyejeikii pe' laja'metets qa pe' pekhel yaats'e'uju'kii.* ²⁴ Ma' qa pa' leniie't pa'aj ha' Jesús

* **4:17** Mt 3:2; 5:3,10,19-20; 7:21; 8:11; Mr 1:14 * **4:18** Jn 1:40-42;

Mt 15:29; Mr 7:31; Jn 6:1 * **4:23** Mr 1:35-39; Lc 4:42-44; Mt 13:54; 24:14; Hch 10:38

qa weekij pa'aj ha' sehe' Siria, qa neka'xii week pe' pekhel laatsHENYE'jeikii. Uja'x pe' qi wanqaats'uju', qa pe' i'nji' pe' inwo'metets, qa pe' akathenhets, qa pe' onqokits iye, qa week yaqsi'jju' nilinju' ha' Jesús.* ²⁵ Olootsija pa'aj pe' yijayan ha' Jesús pe' ta'hii ha' sehe' Galilea qa pe' ta'hii he' witsetits Decápolis qa na' Jerusalén qa pe' ta'hii iye ha' sehe' Judea qa pe' nehu'uju'l te'weyii na' lajaika' ai na' haqqi' Jordán.*

5

Jesús qa i'nq'ijatsheni' pe' utek ipji'.

¹ In yi'wen pa'aj ha' Jesús in olots pe' jukhew qa efuts iye, qa ikik'ipha'm ke' utek qa hikha' qa i'nju'. Pe' yijatshen qa nekets pa'aj.* ² Ma' qa i'nq'ijatshen qa yit'ij pa'aj in iyet.* ³ — Ë'sitsi'mkii pe'qu' nit'ij letets qu' ham ne'weju'hi'ij qu' hamitsi'im na' Intata, qe na' tenek'enheiiji' na' Dios hats i'nji'teje'm.* ⁴ Ë'sitsi'mkii pe'qu' nikametetskii qa na' Dios qa' ne'nq'eletij qa' ni'sinheti'mkii iye.* ⁵ Ë'sitsi'mkii pe'qu' netf'iljetsin nite' watpatunen iye qe lekhwel tisij hatse' na' sehe' na' Intata.* ⁶ Ë'sitsi'mkii pekhewe' qu' nisu'unija qu' naqsiijkii pa' yatsathen qa na' Dios qa' ni'fenij.* ⁷ Ë'sitsi'mkii pe'qu' ne'nq'eletij

* **4:24** Lc 2:2; Hch 15:23; Ga 1:21; Mt 8:16; 9:32; Mr 5:15; Jn 10:21

* **4:25** Mr 3:7; 5:20; Lc 6:17 * **5:1** Mr 3:13; Lc 9:28; Jn 6:3,15

* **5:2** Hch 8:35; 10:34; 18:14 * **5:3** Is 57:15; 66:2; Mt 19:14; 25:34;

Mr 10:14; Lc 6:20 * **5:4** Is 61:2; Mt 11:29; 21:5; Jn 16:20; Ap 7:17

* **5:5** Sal 37:11; Ro 4:13; Ap 21:7 * **5:6** Is 55:1-2; Jn 4:14; 6:48;

7:37

pekhewepe' iye qa na' Intata qa' nenq'eletjijek.*
 8 Le'sitsi'mkii pe'qu' hats hamitse'ji' pe' latawjets
 pe' lewu'ets qe hats tetlijiju', qa' ni'wen hatse'
 na' Intata.* 9 Le'sitsi'mkii pe'qu' ni'sinhet wetju'l
 pe'qu' na'nayu' wetju'l qa' netitijiti'yijets qu' letitse'
 na' Dios.* 10 Le'sitsi'mkii pe'qu' natawitjxtii qe
 ta'lets in yatsathen qa tek'eenetsha na' Intata,
 qe lekhewel i'nji'teje'm nakha' tenek'enheiji'
 na' Dios.* 11 Le'sitsi'il e'mkii qu' nit'ilij ewets
 ul'axe' qa wekwek wi'tlijei ul'etsik'i qa nawitji'il
 iye qa wotk'onil'ejkii yit'ijets qu' ul'axe' pa'qu'
 aqsiilijikii, qe ta'ijupi' in l'ek'eni'l yiwetsha.
 12 E'le'sitsi'ili'mkiiha qa' le'sitsi'imkiiha iye pe'
 atawjetsi'l qe na'l hatse' pa' qi le'wis enisit'il qu'
 amtaxi'lii na' wa's. Qe hik lunyejei iye ke' yojo
 profeta'ik'i in tawitjxtii.—*

Witlepinek qa fetitji.

(Marcos 9:50; Lucas 14:34-35)

13 —Ekheweli'l hik ejunyejeyi'l witlepinek ha'ne
 sehe' ipji'. Pa' witlepinek qu'nte' ek'eme'ye'ji' ¿pa'n
 lunye'j qu' leke'ye' iye qu' ek'eme'ye'ji' iye? Ham
 leke'ye'. Qa' netwumhitiile' qa' not'otsipji'kii ene'
 jukhew. 14 Ekheweli'l hik ejunyejeyi'l fetitji nali-
 tipji' ha'ne sehe' ipji'. Pa'qu' ewi'he witset'e i'nipji'
 lesinje' pe'qu' qiye'pha'm utek qa nite' leke' qu'
 nanat'inkii.* 15 Ham pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' nene'lji'
 fetitjiye' qa' niyinji'ju' pe'qu' ti'najki'ye'. Les leke'

* 5:7 Pr 11:17; Mt 18:33; Lc 6:36; 2Ti 1:16 * 5:8 Sal 24:4; He
 12:14; 1Jn 3:2; Ap 22:4 * 5:9 Mt 5:45; Lc 6:35; Ro 8:14; Stg 3:18;
 1Jn 3:1 * 5:10 Mt 19:14; 25:34; Mr 10:14; Lc 6:20; 22:29 * 5:12
 Mt 2:23; 2Ti 3:12; Mt 23:37; Hch 7:52; 1Ts 2:15 * 5:14 Pr 4:18; Jn
 8:12; Fil 2:15

yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa week nali-
tipji' ne'ej i'ni' lets'i'. * 16 Qa ekheweli'l aqsiilikii hik
ejunyejeyi'il ne'ej fetitjii qe nalitipji' qa' nana'lkii
qa' ni'wen ene' jukhew pa' laqsiilikii in le'wis qa'
nit'ijets: “Maa hayits qa le'wisija pa' Latata Dios i'ni'
na' wa's.”—*

Jesús qa i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei.

17 —Hasu'uj umti'il qu' natsamijetsju' qu'
hiwu'm ke' le'lijei na' Tata yika' ka' Moises'ik'i
qa kekhwep iye yika' ke' profeta'ik'i. Nite'
tsamijetsju' qu' hiwu'm, qe tsamijetsju' yijat'ij
qe qa' nafits pa' yit'ij ekewe'en.* 18 Qe yijaa'ija
aka' qu' hit'ilij ewets in mexe na'l na' wa's qa
ha'ne sehe' qa nite' leke' qu' lammise' pa'qu' hame'
ekewe'en. Nite' ewiile' pe'qu' witq'ikati'ye' qu'
nawa'mik'i, iplu'ui qu' week nafits ekewe'en.*
19 Qa hik ta'lijupi' pakha' qu'nte' nisu'une' pa'qu'
ewi'le' yemjeetax pakha' les in nite' qitax ekewe'
wenit'ij qu' jintaqsiijkii qa t'otsipji'kii, ma' qa
hik aka' yijatshenij iye pekhewep, pakha'an qa'
netitijitijijets hatse' qu' les nite' qiye' qu' namtaxii
na' tenek'enheiji' na' Intata na' wa'sji'. Qa pakha'le
qu' netk'enik'i qa yijatshenij iye pekhewep, ma'
qa pakha'an qa' netitijitijijets hatse' qu' les qiye'
qu' namtaxii na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji'.
20 Qa hik ta'lijupi' qu' hit'ilij ewets in nite' leke' qu'
uyi'l ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata qu' nite'
les ani'ilipji' qu' atsatheni'l ne' i'nq'ijatshenij ke'
Moisés le'lijei qa ne' fariseol iye.—

* 5:15 Jn 5:35; Ap 21:23; Mr 4:21; Lc 8:16; 11:33 * 5:16 Mt 9:8; Jn
15:8; 1P 2:12 * 5:17 Mt 7:12; Ro 3:31; 10:4; 13:8; Ga 3:24 * 5:18
Mt 11:11; 24:35; Lc 16:17; Stg 2:10

Ne'ej ul'ets wetju'l.
(Lucas 12:57-59)

21 —Ekhweli'l hats l'imp'ye'el'ij ke' aqa'j'teyi'lik'i in yit'ijets: “*Hasu'uj eqek'ui*, (Ex 20:13) *qe pa'qu' netqek'ui qa' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' lunye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii.*”* 22 Qa Yakha'le qa' hit'ijek, pakha' qu' na'nayu'um pa'qu' lejefeye' qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' lunye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets pa'qu' lejefeye': “Ham e'weju'ij” qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' les qitse'ji' qu' nejelik'ui pa'qu' lunye'je'kii (tribunal superior) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets lejefeye', “lujtsek na' qhuf” ma' qa hats iftsaxets qu' namii pa' fe't qi iftsax.* 23 Qa hik ta'lijupi' qu' enqistineyutaxij pe'ye' na' Intata in hats lamii pa' ts'eewe'epji' t'ejuyets qu' lisij ma' qa' lemme' atawe'j in mexe ul'etsi'l wetju'l pa'qu' ejefeye' qa' hasu'uj lis eku'nij pa' lenqistineyutaxij na' Intata. 24 Ma' qa hik pakha'le enejet eku'ni', qa' ma'aku'nii pa' ejefe. Qa qu' hats e'le'sitsi'il wetju'l iye, ma' qa hayitse' yijat'ij qu' leke'ye' qu' lisij na' Intata pa' eqisit'ij. 25 Qu' nana'l pa'qu' nenektax ei qu' nonq'ophelinyu'tax ej qa' ijayan qa' afaakate'yi'l aje'e'l qu' mexente' ami'ihii pa'qu' jueze' ma' qa' e'le'sitsi'l wetju'l hats'inha qa'nte' ami'ihii pa' juez. Qe qu' ami'hii, qa pa' juez qa' neka'xiyek pa'qu' witq'ophelitjii leike'ye' ma' qa'

* 5:21 Dt 5:17; Mt 19:18; 23:31,35; Mr 10:19; Lc 18:20; Ro 13:9; Stg 2:11 * 5:22 Mt 18:9; Mr 9:43; Stg 3:6; 1Jn 3:15

nophee'hija.* 26 Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, in nite' l'atsji'lfik'i aje'e'l ip'lu'ui qu' week ijanin.—

Pa'qu' qapi'i' pekhepe' efuye'.

27 —Ekheweli'i hats l'imp'i'ye'e'lij in wenit'ijets iye: “Hasu'uj ejtenij qu' a'qapi'i' pekhepe' efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj iye ejtenij qu' a'qapi'i' pe'qu' hats nana'l lewhe'ye'ye'.” (Ex 20:14)*

28 Qa yakha' qa hit'ij ewetsek pa'qu' neje'ju' efuye' qa yisu'untax qu' qapi'i' qu' nawitji, ma' qa hats hik lunye'j qu' nawitji qa latawe'jeji' i'nji.* 29 Ne' yiyayik'i oto' qu' nata'lets in laqsiiikii pa' ul'ax qa' les le'wis qu' enit'ijpha'm qa' iwu'm, itonii, qe les le'wis qu' ewi'le' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.*

30 Na' yiya'yik'i okoi qu' hikna' nata'lets in laqsiiikii pa' ul'ax qa' isa'xji' qa' iwu'm, itonii, qe les le'wis qu' ewi'le' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.—

Na'aj weqle.

(Mateo 19:9; Marcos 10:11-12; Lucas 16:18)

31 —L'imp'i'ye'e'lij iye in wenit'ij: “Pa'qu' neweqle qa' netisij pa'qu' tanfaakanek'e t'ejuyets qu' neweqle.” (Dt 24:1,3)* 32 Qa yakha' qa hit'ij ewetsek pa'qu' jukhewe' qu' nili'i'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' hamtax ta'li'ijupi' nite' wo'taxiikii jukhewe' qa niweqleyu'le. Ma' qa pa' jukhew qa hats hikpa' ta'lets in yaqsiiikii aka' witwu'ax pe' efu, in wo'oikii iye pakhape' jukhewe'. Qa pa'qu' lewhe'ye'yi'ij

* 5:25 Pr 25:8; Lc 12:58 * 5:27 Dt 5:18 * 5:28 2S 11:2; Job

31:1; Pr 6:25 * 5:29 Mt 18:9; Mr 9:47; Mt 10:28; 23:15,33; Lc 12:5

* 5:31 Jer 3:1; Mt 19:7; Mr 10:4

pe'qu' iwhe'yele'ye' ma' qa hats yaqsiiikii iye aka' witwul'ax (adulterio).—*

Na'aj jiweniwjutsiqenij.

³³ —Hats l'imp'i'ye'el'ij iye in wenit'ij: “*Hasu'uj aqantekii qu' meniwjutsiqen, aqsiiikii yijat'ij pe' hats leniwjutsiqeniji'm pa' Yatsat'ax'inij.*” (Dt 23:23)*

³⁴ Qa yakha' qa hit'il'ij ewetsek iye. Hasu'uj meni-wjutsiqeniji'm ene' wekwek qu' meniwjutsiqenij pe'ye', hasu'uj iye meniwjutsiqeniji'm na' wa's qe hik nakha' i'ni' na' lots'o'ji'la'x na' Dios.* ³⁵ Hasu'uj iye ha'ne sehe' qe hik ha'ne l'otshi'la'x. Hasu'uj iye na' Jerusalén qe hikna' *letset na' qi Wittata.* (Sal 48:2) ³⁶ Hasu'uj iye amets na' eila' qe nite' leke' qu' aqsiiikii qu' fo'yi'ik'i qa i'nhi'i qu' no'yi'ik'i iye ewi'le' ne' ewkujits. ³⁷ Natsatheenija yijat'ij qu' iyet. It'ij, “ehe”, i'nhi'i qu' it'ij “nite'”. Qa qu' i'tletaxij pekheuwepe' iye, ma' qa hats ta'lets pa' ul'ax.—*

Na'aj taqatjai.

(Lucas 6:29-30)

³⁸ —L'imp'i'ye'el'ij iye in wenit'ij: “*Pa'qu' nalan qu' nasinji' oto' qa' ilanji'ijji'ek lotoye'. Qa qu' nepletii ek'unheti'ye' qa' epletjiiyek lek'unheti'ye'.*” (Ex 21:24)* ³⁹ Qa yakha' qa hit'il'ij ewetsek qu' hasu'uj atja'yi'liju'l pa'qu' na'nayu'kii. Pa'qu' lunye'je' qu' nilanje'm ekuki' ne' yiya'yik'i qa' eq'eheyijets iye ni'khep.* ⁴⁰ Qu' nana'l pa'qu' nanqawitjineyu-tax'ej qa wo'tk'oni'mkii pe'qu' wit'alheyeji' pa'qu'

* 5:32 Mt 19:9; Mr 10:11; Lc 16:18; Ro 7:3; 1Co 7:11 * 5:33 Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Mt 23:16 * 5:34 Sal 48:2; Is 66:1; Mt 23:22; Hch 7:49; Stg 5:12 * 5:37 Mt 6:13; 13:19,38; Jn 17:15; 2Ts 3:3 * 5:38 Lv 24:20; Dt 19:21 * 5:39 Ro 12:17; 1Co 6:7; 1P 3:9

witset'e, qa neqitkamhiyu' ej pa'qu' uihitjiye' qa' lisij iye pa'qu' aqa sakuye'. ⁴¹ Qu' nana'l iye pa'qu' nekekinenijii ewi'l kilometroye' pe'qu' taqataye' qa' it'ij ju'f qu' wetsjuk kilometroye' pa'qu' ip'lu'yi'ijik'i. ⁴² Pa'qu' jukhewe' qu' niyiniy ewets pe'ye' qa' lisij. Qa pa'qu' nanatkinheyu'uj ewets iye pe'ye' hasu'uj iyejini'm.—*

Isu'uni'l pe' ejuihifetstaxi'l.
(Lucas 6:27-28,32-36)

⁴³ —Hats l'imp'i'ye'elij iye in wenit'ij iye: “*Isu'un pe' ejuwaikalija* (Lv 19:18) qa pe'qu' ejuihifetse' qa' utenija.”* ⁴⁴ Qa yakha' qa' hit'ilij ewetsek, isu'uni'l pe'qu' ejuihifetsi'il. Iyini'lipji'kii yijat'ij pe'qu' ul'etsetaxik'ikii le'lijeyi'il ewetskii qa qi iye in nawitjitaxi'l.* ⁴⁵ Qu' aqsiijikii aka'an qa' hik ejunyejeyi'il na' Atata'al i'ni' na' wa's qe takha' yaqsiikii ne' junu' qa nekpha'm qa weeki'ij in nalitipji' pe' ul'ets qa pe' teik'unei iye. Qa nuk-inju' iye na'aj pilei qa weekij iye pe' yatsathen qa pe' nite' yatsathen iye.* ⁴⁶ Qu' uja'xe'letax qu' isu'uni'l pekhewe' qu' nesu'uni'l zpa'n lii pa'qu' enisit'i'ilipji'? Ham enisit'i'ilipji'. zMe nite' hik aka' lunyejei ne' wo'li'ii l'astai yijaninkii wekwek in uja'xle in yisu'un pe' lejuwaikal? ⁴⁷ Qu' uja'xe'le qu' mewetfelih'm pe'qu' ejefetsi'ilipji' na' Intata, zme qa hats tujtseika' pa'qu' aqsiijikii qu' ejunyejeyi'il aka'an? zMe nite' hik aka' yaqsiikii iye ne' nite' yi-

* **5:42** Dt 15:8; Lc 6:34 * **5:43** Dt 23:6; Lc 10:29 * **5:44** Lc 6:27; 23:34; Hch 7:60; Ro 12:20; 1Co 4:12; 1P 2:23 * **5:45** Job 25:3; Mt 5:9; Lc 6:35; Hch 14:17

jayan na' Dios?*" 48 E'le'sitsi'ilha qa' hik ejunyejeyi'il na' Atata'al i'ni' na' wa's in le'wiisija.—*

6

Hasu'uj metetjunuti'tijkii.

¹ —Hasu'uj qu' me'nethinili'ilijets pe'qu' jukhewe' qu' iftits'ilijets pe'ye'. Qu' aqsii'ijkii aka'an qa' na' Atata'al i'ni' na' wa's qa' ham nehisi'ilij.* ² Qa hik ta'hijupi' qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj pekhel enfeli'hij'kii qa' ifuyu'ulik'i iye ne'ej foj qu' metetjunuti'hij'kii, in lunyejeyek nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse' qa' i'njiijifi ne' witlijsitjiyifi qa' ne' wit'ikheijeiji' iye, qe nekhewe'en yisu'unle qu' ni'wenij pe'qu' jukhewe' ma' qa' le'wis na'aj wenit'ijets. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, aka'an in hik aka'le pa' lenisit'ij nekhewe'en. ³ Qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj ne'weni'hij pe'ye', hasu'uj iye ne'weni'hij pa'qu' qi ejuwaika'ye'taxi'l, hik lunye'je' yijat'ij qu' nite' nenikfe'le'ets na' efeyi'j okoi pa' yaqsiijkii na' yiya'yik'i okoi, ⁴ hats'inha qa' ham nenikfe'le'ets, qa' na' Atata in hikna' week yi'wen qa' nikfe'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' neksijijek pe'ye'.—*

Pa'n lunye'j qu' ji'niyin.

(Lucas 11:2-4)

⁵ Ha' Jesús mexe iyet qa' yit'ij iye: —Qu' iyini'l hasu'uj ejunyejeyi'iliju'l nekhewe' hik lunyejei qu'

* **5:47** Mt 5:37; Mr 6:51; Jn 10:10; Ro 3:1; 2Co 9:1 * **5:48** Gn 17:1;

Lv 19:2; Fil 3:15; Col 4:12; Stg 1:4; 1P 1:15 * **6:1** Mt 23:5; Lc 6:24

* **6:4** Jer 17:10; Lc 14:14; Col 3:23-24; He 4:13

wetsjuk'e lejusitse', qe nekhewe'en yisu'un qu' ts'ap'ayi'ijifi qu' niyin ne' witlijsitijiyitsifi qa hik lunyejei iye in yamii ne'ej lekfi'ii ne' wit'ikheijej qa iyin qe yisu'unle qu' ni'wenij ne'ej jukhew. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, aka'an in hik aka'le pa' lenisit'ij nekhewe'en.* ⁶ Qa akha'le, qu' iyin uyifi pe'qu' etsi'ye' qa' it'onji' pa'qu' egeji'ye'. Ma' qa' iyinii na' Atata ham ne'weni'ij qa ham nikfe'le'ets iye. Ma' qa na' Atata in hikna' week yi'wen qa nikfe'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjijek pe'ye'.* ⁷ Qu' iyin hasu'uj qu' iyeketijipji'kii e'lijei ham wejuh'ij, in lunyejeyek ne' nite' nikfe'lets na' Intata qe lekhwel yumtitax qu' net'eku'miju'l na' Intata in olotsij in iyetle.* ⁸ Qa hik ta'hijupi' hasu'uj ejunyejeji'iliju'l nekhewe'en, qe na' Atata'al hayi-its nikfe'lets in mexe nite' l'iyintaxi'hijets pa'qu' hamitsi'il e'm.* ⁹ Aka' eqfenyejeji'hij yijat'ij qu' iyini'l: "Intata i'ni' na' wa's, neniwqinhetji'ha aka' qiji' ii.* ¹⁰ Yape enekju' qa enek'enhe'yipji' ha'ne sehe'. Yape aqsi'jijkii pa' lisu'un ma' qa hik lunye'je' na' wa'sji'.* ¹¹ Eslisi'hij ha'ne neluji' pa'qu' het-ujil in lunye'jek week neluts.* ¹² Iwu'mi'lyik'ui pe' ul'ets haqsi'ji'hijkii in yijunyejeji'lek in hiwejinhi'il qa hats ye'le'sitsi'l wetju'l iye week nekhewe' ul'ax yaqsi'jtaxi'l ye'mijkii. ¹³ Hasu'uj etswejinhi'ilij qu' netswumi'lju' pa' witaqjaajinkeje', itoni'l ye'mii yijat'ij pa' inwo'met. Qe akha' lantsat'etsij pa'

* **6:5** Mt 6:16; Mr 11:25; Lc 6:24; 18:11 * **6:6** 2R 4:33; Is 26:20; Mt 6:18 * **6:7** 1R 18:26; Ec 5:2 * **6:8** Mt 9:12; Mr 2:17; Lc 5:31; 9:11; 10:42; Hch 2:45 * **6:9** Lc 11:2; 1Co 7:14 * **6:10** Sal 103:20; Mt 3:2; 4:17; 26:42; Lc 22:42; Hch 21:14 * **6:11** Pr 30:8; Ro 4:4; Ga 5:3

witnek'enheye'j, pa' witt'unha'x qa pa' witsa'x, qa nite' yili'ij qu' antsat'etsij ene' week lahatsiyij. Amén.”* 14 Qe qu' iwejinki'il pekhewe qu' ul'ax pa'qu' naqsi'jtaxi'l e'mijkii, qa na' Atata'al i'ni' na' wa's qa' ham jeek leqfenyejeji'il ej.* 15 Qa qu' ku'mli'iliju'l ma' qa' aqatja'yi'lij pekhewepe', qa na' Atata'al qa' nana'l jeek pa'qu' leqfenyejeji'il ej.—*

Qu' nite' jinteki'.

16 —Ekhweli'l qu' aqsiiijkii qu'nte' eki'il qe lowo'ihii na' Intata. Na'ltax pa'qu' aqi'il, nite'le letuji'l. Hasu'uj mujumme'pha'm ne' ejusitsi'l in lunye'jek kakha' yaqsiiijkii nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusits, qe lekhewel watanalitij in nite' tek qa mujumpha'm lejusits qe yisu'unle qu' ni'wenij pekhewepe' jukhew in nite' tek. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets aka'an qa hik aka' lenisit'ij. 17 Qa akha' qu'nte' eke' manaqsi'j metenelisju' iye qa' matanaxtapulij iye.* 18 Hats'inha qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewepe' in nite' l'ek. Ewi'He na' Atata qu' nenikfe'lets hik nakha' ham yi'wene'. Qa na' Atata in hikna' week yi'wen na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.—

Olotsini' yijat'ij ewekwekitse' na' wa'sji'.

(Lucas 12:33-34)

19 —Hasu'uj olotsinipji' ewekwekitse' qa aq'astaye' iye ha'ne sehe' ipji' qe tuj lelets qa lawa'mhits iye. Qa hik ha'ne iye ha'ne sehe' ipji' pe' ejtenhetsilets uyetsji'kii qa t'ejtenijkii.*

* **6:13** Mt 26:41; 1Co 10:13; 2P 2:9; Mt 5:37; Jn 17:15; 2Ts 3:3; 2Ti 4:18 * **6:14** Mr 11:25; Ef 4:32; Col 3:13 * **6:15** Is 58:5; Mt 18:35; Stg 2:13 * **6:17** Rt 3:3; 2S 12:20; Dn 10:3 * **6:19** Pr 23:4; He 13:5

20 Les le'wis yijat'ij qu' olotsini' ewekwekitse' na' wa'sji'. Nite' tuj yijat'ij leilets. Nite' lawa'mhits iye. Nite' leke' iye qu' nuyetsji' pe'qu' ejtenhetsiletse' qa' net'ejteniikii.* 21 Qe pa'qu' eni'li' pe'qu' ewekwekitsi'il qa' hik pakha' jeek qu' na'ni' pe' aqjamtikineyejeji'lkii.—

Ne' otoi hik nekhewe' lefetitjii na' ese'n.
(Lucas 11:34-36)

22 —Ne' otoi hik hunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n, qa hik ta'lijupi', ne' otoi qu' le'sitse' qa' nana'ljiim kiyek na' ese'n. 23 Qa qu' ul'etse'le ne' otoi qa' nooyejiiimkiyek na' ese'n, qa hik ta'lijupi', pe' fetitjii i'ntax etji' qu' nite' netuje'ji', imaa hayits qa qi'ija qu' noo'ye'kii!—*

Pa' Dios qa eke' t'astai.
(Lucas 16:13)

24 —Nite' leke' qu' wetsjuk'e pe'qu' patunitse' qu' net'ithayi'yi'm pa'qu' ewi'l jukhewe'. Qe ewi'l pa'qu' netk'enik'i le'lijei qe yisu'un qa pakhap iye qa' nite' netk'enik'i le'lijei qe yuten. Nite' leke' qu' week aqa patunitsi'ij na' Dios qa eke' t'astai.—*

Hasu'uj pa'qu' itawje'met'e'.
(Lucas 12:22-31)

25 —Qa hik ta'lijupi' hane'ej qu' hit'ilij ewets hasu'uj natawje'meteni'l qu' ham aqi'il i'nli'i pa'qu' iya'alji' qa i'nli'i iye qu' ham eqhinatayi'il. ¿Me nite' les t'anipji' in mexe i'liyi'l pa'qu' aqi'il? ¿Qa me nite' les t'anipji' iye ne' esenitsi'l pe'qu'

* **6:20** Mt 19:21; 18:22; 1Ti 6:19 * **6:23** Mt 4:16; 8:12; 22:13; 25:30; 27:45 * **6:24** Ga 1:10; Stg 4:4

eqhinatayi'if?*

26 Jeł qeku'ni'ľju' ne' na'ya'kii junatai. Nite' we'nq'en. Nite' nifte'ji' pe'qu' ľeqeye'. Nite' yaqsi'j iye pe'qu' nenifte'ji' ľeqei. Qa na' Atata'ał i'ni' na' wa's hikna' tisijkii pe' ľaqats. ħMe nite' ekheweli'ł les ľ'ani'hi'pji' ne' junatai?*

27 ħŁekpa' ekheweli'ł qu' nata'lets in yitawje'meten pa'qu' ľiła'xe' ma' qa' ľeke'ye' qu' naqsiijkii qu' les nijetin eku'nij iye? 28 ħQa inhats'ek in natawje'meteni'ł qu' ham eqhinatayi'if? Jeli'ľju' ne' łop'om ta'hi' na' ľ'ejinqa'wet in nite' t'ithayiitax qa nite' taftiłintax iye. 29 Qa hit'ılıj ewets ka' wittata'ak'i Salomón in qitax in yiwq'axin ke' wekwek in wanaqsi'jtaxija nite' ľunye'ľiju'ł ne' łop'om. Qe ne' łop'om les qi in ľe'sits wikfi'.*

30 Qa na' Dios in qi in ľe'wis pa' ľeqjunyejeyij enewe' uje' qu' nonoxp'onhetji qa' lomomeji' hane'ej na'ł jup'elket ta'hi' na' ľ'ejinqa'wet, ħme qa nite' les qi qu' ne'feni'ł? Hayits qa ľeqekuteetsi'łkii jukhew, efuts na' Intata. 31 Qa hik ta'ľijupi' qu' hasu'uj natawje'meteni'ł qu' it'ılıj: "Peijat'ij, ħłekpa' qu' jinteluj?" I'nhi' qu' it'ılıj: "ħŁekpa' qu' ji'niyaji'?" Qa i'nhi' qu' it'ılıj: "ħłekpa' qu' jiteqhinataji'?" 32 Week ekewe'en qi yitawje'meten ne' nite' nikfe'lets na' Intata, qa ekheweli'ł na' Atata'ał i'ni' na' wa's, ľakha' hats nikfe'lets in nite' ľisu'untaxi'ł qu' hamitsi'if ejup week ekewe'en. 33 Qa leste ľe'wis qu' nojo qu' mowo'oi na' tenek'enheiiji' na' Dios qa qu' aqsiijkii iye pa' yatsathen in ľunye'jek pa' yisu'un qu' eqfenyejeyi'if ewek. Ma' qa' hayitse' qa' esti'yij

* 6:25 Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7 * 6:26 Job 38:41; Sal 147:9; Mt 10:29-31 * 6:29 1R 10:4-7; Mt 8:26; 14:31; 16:8

week ekewe' wekwek.* ³⁴ Qa hik ta'lijupi' hasu'uj natawje'meten pakhap neluiyeji', qe pakhape' nelu na'l iye pe'qu' natawje'meten. Week ene' nelutsji' yeqet'etsij wetju'lkii pe' wekwek qu' natawje'meten.—*

7

Hasu'uj ejefitki pekhewepe'. (Lucas 6:37-38,41-42)

¹—Hasu'uj ejefitkii pe'ye' hats'inha qa' ham jeek nenit'i'ij ewets.* ² Qe qu' ejefitkii pe'ye' qa hik lunye'je' iye qu' nejefitji'ijkiyek pakhape'. Qa pa' equk'e'ejji' pa' ejifeta'x qa' hik pakha' jeek iye qu' luk'eyeji' pa'qu' netpil epji'.* ³ ¿Qa inhats'ek in lejetju' na' jup'el la's i'nji' ne' loto' na' ejefe qa akha' qa nite' lewetjel in i'nji' ne' oto' na' qi'ik'i najak?*" ⁴ ¿Pa'n lunye'j qu' it'ijets pa'qu' ejefeye': “Etswejinij qu' hiwu'm ek'ui na' i'nji' ne' oto' jup'el la's,” in akha' iye les qi'ik'i na' najak i'nji' ne' oto'? ⁵ ¡E'jtitsax hik ejunye'j qu' wetsjuk'e ejusitse'! Ojo'oj yijat'ij qu' iwu'm na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto'. Hats'inha qa' i'wenetsju' yijat'ij qu' iwu'mik'ui na' jup'el la's i'nji' ne' loto' na' ejefe. ⁶ Hasu'uj lisi'lij eke' ta'lets na' Dios nekhewe' jukhew hik lunyejei nunajits. Hasu'uj iye lisi'lij eke' qi' le'sits hik lunyejei ute na'lje'mkii (perlas) nekhewe' jukhew

* **6:33** Mr 1:15; Hch 20:25; Mt 27:19; Lc 7:29; 23:41,47; Jn 5:30; 17:25; Hch 3:14; 1R 3:13; Mt 19:28; Mr 10:29; Lc 18:29; 1Ti 4:8

* **6:34** Mt 6:25; Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7 * **7:1** Mr 4:24-25 * **7:2** Mr 4:24; Ro 2:1; 14:10; Stg 2:13 * **7:3** Lc 6:41; Jn 8:7-9

hik hūnyejei tafitets, qe i'nhi'i qu' not'otsli'ipji'kii ma' qa nente'nilit ewets qa' newu'mju'.—*

Iyinets qa' esti'yij.

(Lucas 11:9-13; 6:31)

⁷ —Iyini'lets qa nelisi'hij na' Dios. Mowo'ohikii qa' i'weni'l. Ilani'letskaa na' leji' qa' nenit'ihij e'mii qhof.* ⁸ Qe na'aj iyinkii qa testii. Qa na'aj wo'oikii qa yi'wen. Qa na'aj yilanetskii na'aj leji' qa wenit'iji'mii qhof.* ⁹ ¿Pa'n hii ekheweli'l pa'qu' netisij pe'qu' uteye' pa'qu' la'se' in iyintaxijets pane'? ¹⁰ Qa qu' niyintaxijets sehetse', ¿me qa' netisij pa'qu' q'oiq'oye'? ¹¹ In ekheweli'l in qitax pe' ewul'etsi'l, la'mek qa le'niyayi'hij in letisi'hijkii pe' le'sits pe' elitsi'il, qa na' Atata'al i'ni' na' wa's qa' les qu' qiye' qu' niya'yij qu' nelisi'hij pe' le'sits wekwek qu' iyini'hijetskii.* ¹² Qa hik ta'lijupi' week pa'qu' isu'uni'l qu' naqsi'ji'l e'mijkii pekhewepe', qa' hik pakha' qu' aqsi'ji'hi'mijkii, qe hik aka' yit'ij ke' yika'ajji' ka' Moises'ik'i qa kekhewe' iye profetas.—*

Pe' wetsjuk lejil qa wetsjuk iye wit'ikhejei.

(Lucas 13:24)

¹³ —Uyi'hii na' leji' epk'iyit, qe na' epk'etsaxii leji' qa epk'etsaxik'i iye na' wit'ikheyij yamii na' fe't qi iftsax qa olots ne' ikik'i nakha'an,* ¹⁴ qa nakha' leji' epk'iyit'ii qa epk'iyit'ik'i iye na' wit'ikheyij yamii na' witi'la'x, qa nite' olots ne' yi'wen qa uyii.—

* **7:6** Pr 9:7-8; 23:9; Mt 15:26 * **7:7** Mt 18:22; Mr 11:24; Jn 14:13-14; 15:7; 16:24; Stg 1:5; 1Jn 3:22; 5:14 * **7:8** Pr 8:17; Is 55:6; Jer 29:12-13 * **7:11** Gn 6:5; 8:21 * **7:12** Mt 22:40; Lc 6:31; Ro 13:8; Ga 5:14 * **7:13** Mt 26:8; Mr 14:4; Jn 17:12; Hch 8:20; Ro 9:22; Fil 1:28

*Wowol wotjonketik'i kots'etets.**(Lucas 6:43-44)*

¹⁵ —Jehi'liju'l pe' ejtitsits yit'ijets qu' profetaye'. Pekhewe'en in nami'l ei wotjonketik'i kots'etets, qa pakha'le te'weiju' qa wowolija qa qi in nowe'l.*
¹⁶ Pe'qu' leye' hikpe' qu' nata'lets qu' enikfe'li'hij. ¿Me leke' qu' nata'lets pe'qu' uwaye' ne'ej tii, i'nhi'i ne'ej higo qu' nata'lets ne'ej extuwelku'k?*

¹⁷ Qa hik lunye'j ne' week najkakui le'sits qa le'sitsjeek lei, qa ne' ul'ets najkakui qa ul'etsjeek lei. ¹⁸ Ne'ej najkak le'wis nite' leke' qu' ul'etse' pe'qu' leye', qa nite' leke' iye ne' najkak ul'ax qu' le'sitse' pe'qu' leye'.
¹⁹ Week ne'ej najkakui ul'ets lei qa wetfekinik'i qa tewumhitijji'ju'kii na'aj fe't.* ²⁰ Aka'an hik aka' qu' menikfeliti'lets qa' enikfe'li'hij pa'n lunyejei pekhewe'en.—*

*Nite' week qu' namiipha'm na' wa's.**(Lucas 13:25-27)*

²¹ —Nite' week pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij” qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Tata wa'sji', qe uja'xle yijat'ij pe'qu' naqsi'jijkiha pa'qu' nisu'un na' Tata wa'sji' qa' hikpe' qu' namiipha'm.* ²² Qu' namtaxets hatse' pa' nehuj' olots pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij, yekhweli'l hit'ihij

* **7:15** Mt 24:11,24; Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; Mt 9:36; 10:6,16; 12:11-12; 15:24; 18:12-13; Mi 3:5; 2Ti 3:5; Ez 22:27; Jn 10:12; Hch 20:29 * **7:16** Pr 11:30; Mt 12:33; Jn 4:36; Stg 3:12; Mt 13:7; He 6:8 * **7:19** Jer 11:19; Mt 3:10; Lc 3:9; 13:7; Jn 15:2; Jud 12 * **7:20** Mt 7:16; 12:33; Lc 6:44; Stg 3:12 * **7:21** Mt 3:2; 18:3; Mr 9:43; Sal 143:10; Pr 16:9; Mt 12:50; Ga 1:4; Ef 1:9; 1Jn 2:17; Os 8:2; Mt 25:11; Lc 6:46; Ro 2:13; Stg 1:22

ka' ii, qa hik kakha' iye hit'itiji' in hukini'fik'ikii pe' inwo'metets. Qa hik kakha' iye ka' ii hit'itij qa' haqsiiijkii ke' ham lunyejeji'iju'l.* ²³ Ma' qa' hit'ijets hatse': "Nite' hayiits qu' netsikfe'li'l ewets. jMe'nitoni't ye'mii ekheweli't qi in taqsiiijkii pa' ut'ax!"— (Sal 6:8)*

*Pe' wititsi' wettsupini'ju' pe' qi ute ipji'.
(Marcos 1:22; Lucas 6:47-49)*

²⁴ —Pa'qu' nespi'ye' qa' naqsiiijkii ekewe' hit'ij qa' hik lunye'je' pa'qu' ewi'l jukhewe' yiyailewek in yitsupinju' pe'qu' lets'ye' qa yenipji' ne'ej qi ute.* ²⁵ Qa in namtax pa'qu' qi pileye' qa mulpha'mkii iye pe' lejtits qa t'unijik'i iye qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', qa nite'le niwu'mju' qe wet-supini'ju' pe' ute ipji'. ²⁶ Qa week pakha' qu' hats nespi'ye'tax qa nite'le tek'enik'i ekewe' hit'ij qa hik lunye'j pa'qu' ewi'le' jukhewe' nite' yiyailewek, walxa'l iye, yaqsi'jtaxijkii pe'qu' lets'ye' qa yenli'i na'aj isa'xipji'. ²⁷ Ma' qa in nam pa'qu' qi pileye' qa mulpha'mkii iye pe' lejtits qa t'unijik'i iye qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', ma' qa nopletju', qa haamija pa'qu' amane'.— ²⁸ Ha' Jesús in yili'ij pa'aj in iyet, qa pe' jukhew qa qi in yitjulaxijpha'mkii,* ²⁹ qe in i'nq'ijatshen hik lunye'j pa'qu' qi qu' net-nek'enhei, qa nite' lunyejei he' i'nq'ijatshentaxij ke' Moisés le'lijei.

* **7:22** Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2; Nm 24:4; Mt 10:15; Jn 11:51; 1Co 13:2

* **7:23** Sal 5:5; Mt 25:12,41 * **7:24** Stg 1:22-25; Mt 12:36; Mr 4:14; 8:21; Jn 1:1; 2:22 * **7:28** Mt 11:1; 13:53; 19:1; 26:1; 13:54; 22:23; Mr 1:22; 6:2; 11:18; Lc 4:32; Jn 7:46

8

*Jesús qa yitín pa' ewi't i'nij pa' witja'me't lepra.
(Marcos 1:40-45; Lucas 5:12-16)*

¹ In tepilik'uiju' pa'aj ha' Jesús ke' utek qa olootsija pa'aj pe' nijayan.* ² Qa nekets pa'aj pa' ewi't qi wanqaats'e' i'nij kakha' witja'me't hii lepra, loq'oqkii pa' l'ajik'i, qa wonokok'eni'ju' pa'aj l'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu' isu'un qa' leke'ye' qu' etsiin wat'ij.—* ³ Qa ha' Jesús qa t'eku'mets pa'aj, qa yit'ijets: —Ehe, hisu'un qa' k'etin hane'ej.— In yit'ijets aka'an pa' wanqaats'e' qa aje'eł naxpa'lij pa' l'aja'me'ttax. ⁴ Ha' Jesús qa yit'ijets iye pa'aj: —Menikfelitetsha aka' qu' hit'ij ewets, hasu'uj enfel eku'ni'm pe'ye' in hats lanaxpa'l. Małe qa' me'nethinii hakha' pa'i ne' witlijsitjii qa' eyijii pa'qu' eqisit'i'ij na' Dios (ofrenda), in l'anye'jek ka' inaƷyaji'ij ka' Moises'ik'i, hats'inha qu' week nenikfe'lets in hats lanaxpa'lij ka' aja'me'ttax.—*

*Jesús qa yitín pa' leqejkunenek pa' ewi't tenek'enheyipji' pe' oq'ophetinetsilets Roma lete'.
(Lucas 7:1-10)*

⁵ In uiji'teje'm pa'aj ha' Jesús ha' witset Capernaum qa pa' ewi't centurión* qa nekets pa'aj qa iyinijets,* ⁶ qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ha' yeqejkunene'k ke' yitsi'ii qi in wanqaats'e',

* **8:1** Mt 5:1; Lc 3:7 * **8:2** Mt 9:18; 15:25; 18:26; 20:20; Jn 9:38; Hch 10:25 * **8:4** Mt 9:30; 17:9; Mr 5:43; 7:36; 8:30; Lv 14:3-4,10; Lc 5:14; 17:14 * **8:5** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophetinetsilets, Roma lete'. * **8:5** Jn 4:46-54

nite' p'e's iye.— ⁷ Ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: — Tsamli'iyek qa' hiñin.— ⁸ Qa pa' centurión qa yeku'l: —Yatsat'axyij, nite' ye'weju'l eju'l qu' uyifi ke' yitsi' qe ewi'ñe yijat'ij pa'qu' it'ij ma' qa' hats nit'unhet ha' yeqejkunenek.* ⁹ Qe yakha' iye na'l pe' te'weiyik'uipha'm qa yakha' iye na'l ye'm iye ne' oq'ophelinetsilets in heinek'enhe'yipji'. Qe hiyaji'ets na'aj ewi'l nekhewe'en qu' nak, qa ik. Qa nikhapij qe hiyaji'ets qu' nenekmet, qa nekmet. Qa ha' yeqejkunene'k qe hiyaji'ijets na'aj wekwek qu' nithayiki qa yithayiki.— ¹⁰ In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an ha' Jesús qa qi in yitjułaxijpha'm pa'aj. Qa yit'ijji'ju' pekhewe' yijayanik'ikii: — Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, week enewe' Israel lelets ham pa'qu' hi'wen qu' hik łunye'je' in nite' inqeku' ha'ne jukhew. ¹¹ Yakha' hit'ihij ewets in olots hatse' pe'qu' nata'łji' na' nełu'uju'l qa pe'qu' tefe nata'łji' iye qa' na'nijupju'kii qa' lekufeye ka' Abraham'ik'i qa ka' Isaac'ik'i qa ka' Jacob'ik'i iye ha'ne wa'sji'pha'm tenek'enheiji' na' Intata.* ¹² Qa nekhewe'le te'nekumhiitaxiiji' qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata qa' netwu'mhitii ji'teje'mkii na' i'nfik'i qi in noo'kiiha qa' hikna' qu' qi qu' napi'ju'kii qa' qi qu' nat'aiiji' lek'unhetii.— ¹³ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' centurión: —Yape mapilii pe' etsi', qa aka' hats łunye'j in nite' leqeku'uk'i qa' hik aka' qu' łunye'je'.— Qa pa' witqejkunenek qa hik pakhaa'ijha in hamiikii pa' laatshektax.*

* **8:8** Sal 107:20; Lc 15:19,21 * **8:11** Is 49:12; 59:19; Mr 1:11; Lc 13:29; Ef 3:6 * **8:13** Mt 9:22,29; Jn 4:53

*Jesús qa yit'unhet pe' Pedro leqewketi'.
(Marcos 1:29-31; Lucas 4:38-39)*

¹⁴ Ha' Jesús qa yamii pa'aj ke' lets'i ha' Pedro qa yi'wen pa'aj ke' leqewketi' in nite' niipha'm qe qi in iwilhan. ¹⁵ Qa t'eku'mi' pa'aj pa' loko'i qa hik pakhaa'ijha pa'aj qa ikik'uifik'i pa' witwilhat. Ma' qa niipha'm qa t'unkii, ma' qa yejelets qa yithayiki'im iye pe' wekwek.

*Jesús qa nitinju' pe' olots wanqaats'eju'.
(Marcos 1:32-34; Lucas 4:40-41)*

¹⁶ Qa in hats uiju' pa'aj pe' junu' ha' Jesús qa tetka'xii pe' olots jukhew qa efutsji'kii i'nji' pe' inwo'metets. Ma' qa le'lijeite pe' yitjiijets in yuk-infik'ikii pe' inwo'metets. Qa nitinju' iye pe' week wanqaats'etaxju'.* ¹⁷ Aka'an in hats yaqsiikii pa'aj, qe qa' nasiinik'iha pa' hats nifel pa'aj tooxik'i pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: —*Lakha' t'eku'mi' pe' inawtshei qa yeka'x iye pe' inja'metets.*— (Is 53:4)*

*Pakha' jutsitax tunye'j qu' jintajayan pa' Jesús.
(Lucas 9:57-62)*

¹⁸ Ha' Jesús in yi'wen pa'aj in olots pe' namii yeqewuk'un, qa yiyaji'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei qu' naki'hii lajaika' ke' kahi'.* ¹⁹ Qa ewi'l pa'aj pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekets ha' Jesús qa yit'ijets: —Maestro, tsaqjayankeyu'tax ej week pa'qu' maji'ijji'.— ²⁰ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ne' ejenelits na'l ne' lewjets qa ne' junatai qa na'l iye ne' lupits, qa ha'nele La's na' Jukhew qa ham

* **8:16** Mr 3:15; 1Ti 4:1; 1Jn 4:1; Mt 4:24; 8:33; Hch 19:12 * **8:17**
Mt 1:22 * **8:18** Mt 14:22; Mr 4:35; Lc 8:22; Jn 6:15-17

pa'qu' na'wi'ju' ha'ne leila'.—* ²¹ Qa pakhap iye pe' yijayanik'i qa yit'ijets iye: —Yatsat'axyij, ¿me leke' qu' etswejinle eku'n qu' natsamii ha' tata qa hetij' eku'uk'ui hatse'?— ²² Qa yeku'l pa'aj ha' Jesús qa yit'ij: —Atsjayan yijat'ij. Iwejinli'ij pekhewe' hik lunyejei qu' nawa'm qu' netijik'ui pe' naxju'.—

Jesús qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli'.

(Marcos 4:35-41; Lucas 8:22-25)

²³ Ma' qa ha' Jesús qa he' l'ijatsshenhei iye qa t'ilitij'ju'kii pa'aj pe' qi'ik'i witinhitjii qa ikijteje'mkii.* ²⁴ Qa yamji'ju' pa'aj leqewuk'u ke' kali' qa aje'eł nam pa' qi t'unik'i iftsaxji' qa qitsik'i iye pe' leqe t'uyuyuyits qa tsxiltsxilji'ju'kii pe' witinhitjii. Qa hakha'le Jesús qa ima' pa'aj. ²⁵ Qa he' l'ijatsshenhei qa nijt'otshenii pa'aj, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ¿etsi'fen qeku'ni'l wat'ij! ¿Hats ji'nuihiyu!— ²⁶ Qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek in qi in le'nijiwe'yi'l? Hayits qa'nte' qitsi'l e'm pa'nte' witqekuye'j.— In yit'ij aka'an ma' qa niipha'm pa'aj qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli' iye, ma' qa yili'ij aje'eł qa week ikesimen iye pa'aj.* ²⁷ Qa he' l'ijatsshenhei qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj, qa yit'ijju': —¿Pa'n qu' lunyeeji'ija ha'ne jukhew in tek'enets iye aka' t'unik'i qa ha'ne iweli' iye?—*

Pa'sehe' lii Gadara i'ni' pekhewe' wetsjuk i'nji' pe' inwo'metets.

(Marcos 5:1-20; Lucas 8:26-39)

* **8:20** Dn 7:14; Mt 9:6; 12:8; 13:41; Mr 8:31 * **8:23** Jn 6:16-21;
Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **8:26** Sal 65:7;
89:9; 107:29; Mt 6:30; Lc 4:39 * **8:27** Mr 1:27; Lc 5:9

28 In yamiiteje'm pa'aj ha' Jesús ha' ɭajaika' ke' kahi' ha' sehe' ɭii Gadara, ma' qa te'nilitfik'ikii pa'aj pe' wetsjuk jukhew i'nji' pe' inwo'metets ta'lets pa' nimeɭkuket qa nekets pa'aj pa' i'ni'. Pekhewe'en qi in iftsitsiju'ɭha pa'aj pa' ɭunyejei, ma' qa ham pa'qu' neneki'kii pakha' i'ni' pekhewe'en.

29 Qa tayai wetju'ɭ pa'aj: —ɭInhats'ek in ɭanami'ɭyii ɭaa'sija pa' Dios? ɭMe ɭanami'ɭyii qu' atsawt-sheteni'ɭ in mexente' yamtaxets pa' ɭahats'ij? —*

30 Iɭɭulii pa'aj pa' i'ni' pe' olots tafitets taqakiyi'ju' pa' jup'elket. 31 Qa pe' inwo'metets qa iyinijets pa'aj ha' Jesús: —Qu' etswu'mi'ɭfik'i, qa etswe-jinɭi'ɭij qu' nek'uyiɭik'i ne' tafitets.— 32 Ha' Jesús qa yit'ijiju'ɭ pa'aj: —iMa'ɭfik'ikii!— Qa pe' inwo'metets qa ikik'uiɭfik'ikii pa'aj pe' jukhew qa uijiteje'mkii pe' tafitets. Qa aje'eɭ pe' tafitetsik'i qa week wekuma'xik'iju'kii pa' koomojo' qa t'ilitji'ju'kii pa' iweli' qa naq'axijju'. 33 Pekhewe' yejeltax pa'aj pe' tafitetsik'i qa wekuma'xii pa'aj pa' witset qa nifelkii week pakha' ɭunye'jkii. Qa pa' ɭunyejeikii iye pekhewe' jukhew i'ntaxji' pe' inwo'metets. 34 Ma' qa week pa' witset qa nekii pa'aj pa' i'ni' ha' Jesús. Qa in yi'wen pa'aj qa iyinijets qu' nakik'ui iye pa' ɭeqe sehe' pekhewe'en.*

9

Jesús qa yitin pa' ewi'ɭ onqok pa' witset'ii Capernaum.

(Marcos 2:1-12; Lucas 5:17-26)

* 8:29 Jue 11:12; 2S 16:10; Mr 1:24; Lc 4:34; Jn 2:4; Hch 8:7 * 8:34 1R 17:18; Lc 5:8; Hch 16:39

1 Ma' qa ha' Jesús qa t'ilitji'ju' iye pa'aj pe' wit-inhitjii qa yijawe'jiiteje'm pa' lajaika' qa yametsteje'm iye pa'aj ha' letseet'ija.* 2 Qa tetka'xii pa'aj pa' ewi'l jukhew qi wanqaats'e', nite' p'e's, tetkaxij pa' witiwhi'la'x. Ha' Jesús in yi'wen pa'aj pekhewe'en in nite' yeqeku', qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e: —Ment'unhet ya's, ne' ewul'ets hats wetwu'm ek'ui.—* 3 Ma' qa pe' uja'x hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yumti': —Ha'ne jukhew yiwakaninkii pa' Dios. Ul'etsik'i ke' le'lijeyets.—* 4 Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets pa'aj pakha' yumti pekhewe'en, qa yit'ijets: —¿Inhats'ek in ul'ax aka' agjamtikineyejeyi'lij aka'an?—* 5 ¿Pa'n lunye'j pa'qu' les nite' jutsitaxe' qu' jintit'ij: “Me pe' ewul'ets hats wetwu'm ek'ui” in nite' leke' qu' i'weni'l? ¿Me i'nhi'i qu' jintit'ij: “Eniipha'm qa' ma” qe li'weni'l yijat'ij? 6 Hane'ej qa' nethini'ij ha'ne La's na' Jukhew in na'li'm pa' let'unha'xijup ha'ne sehe' ipji' qu' niwu'mkii pe' witwu'ets.—Ma' qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e' nite' p'e's: —Eniipha'm, it'ij jof na' ewhi'la'x qa' mapilii pe' etsi'.— 7 Pa' wanqaats'etax qa niipha'm pa'aj qa ik qa wapilii pe' lets'i'. 8 He' jukhew qa efuts iye in yi'wen pa'aj aka'an qa qi in yitju'axijpha'mkii, ma' qa qi in yiwqinhetji' pa' Dios qe aka' witt'unha'x tisij ene' jukhew.*

*Jesús qa taya'yets pa' Mateo.
(Marcos 2:13-17; Lucas 5:27-32)*

* **9:1** Mt 4:13; Mr 5:21 * **9:2** Mt 4:24; 8:10,13; 9:22; Lc 7:48; Jn 16:33 * **9:3** Mt 26:65; Jn 10:36 * **9:4** Mt 12:25; Lc 6:8; 9:47; 11:17 * **9:8** Mt 5:16; 15:31; Lc 7:16; 13:13; Jn 15:8; Hch 4:21

9 Ha' Jesús in hats ikik'ui iye hakha' i'ntaxi', qa yi'wen ha' ewi't jukhew hii Mateo, i'niju' ha' yijanini'kii ke' wekwek t'ejuyets na' witset. Qa yiyaji'ets: —¡Atsjayan!— Ma' qa niipha'm qa yijayan.* 10 Ha' Jesús qa i'nijupju' ha' mesa in teki'ju' ke' letsii'ii ha' Mateo. Qa olots iye hekhewep yijaninkii wekwek qa hekhewep iye jukhew qi iye pe' lewu'ets, nekii iye qa week ewi't lekulaxi't qa hekhewe' iye l'ijatshenhei.* 11 Qa in yi'wenij he' fariseol qa nifaakan he' l'ijatshenhei: —¿Inhats'ek na' aqa maestro'ot in lekufets ne' qi ul'ets wekwek yijanin qa ne' qi pe' lewu'ets iye?— * 12 Ha' Jesús qa yepi'ye' ej aka' yit'ijju' ma' qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' ham yaats'eyi'iju' nite' wo'oikii weihetaxe' witeqjunhetits leife', qe uja'xle yijat'ij nekhewe' wanqaats'eju'. * 13 Ma'alkii qa' jehi'hijupkiiha aka' yit'ij pa'aj eke' wi'tlijei in yit'ij: “Yakha' les hisu'un qu' e'nq'eleti't wetju't qa nite' pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets.” (Os 6:6) Yakha' nite' tsamijju' qu' haiya'yii pe' yatsathen, qe uja'xle yijat'ij ne' qi pe' lewu'ets qe qa' nijayan na' Dios.—*

Inaqfaakanij in t'ejuyets qu' jintaqsiijkii qu'nte' jinteke'.

(Marcos 2:18-22; Lucas 5:33-39)

14 Ma' qa he' l'ijatshenhei ka' Juan Bautista qa nekets ha' Jesús qa nifaakan: —¿Inhats'ek yekheweli't qa ne' fariseol iye in olotsij in

* 9:9 Mt 10:3; Mr 3:18; Lc 6:15; Hch 1:13 * 9:10 Mt 10:42; 28:19;
Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * 9:11 Mt 11:19; Lc 5:30;
15:2; Ga 2:15 * 9:12 Mr 2:17; Lc 5:31 * 9:13 Mi 6:6-8; Mt 12:7

nite' heyekji'ji'l qa ne' ijatshenhei qa nite' yaqsiijkii aka'an?—* 15 Qa yeku'l ha' Jesús: —¿Me leke' qu' nika'metets wetju'l pekhewe' te'niyinhe'yij pa' witiwhe'yeyii in mexe i'nji'teje'm pakha' niwhe'yeyu'? Yamets hatse' pa'qu' lahats'i'ij qu' ne'tnekumhi'yi' qa' netwumhitiifk'i pakha' niwhe'yeyu'. Ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' neteke'ju'. 16 Ham witqhinawat'e qu' nowotk'oyinij pa'qu' lepk'eye'en penyiloye' qu' ink'ayik'e, qe na'aj ink'ayik wapilje'm qe wempuli'j qa' niwjafitik'i pa'qu' lawa'ma'xe' ma' qa' les e'pk'etsaxje'm pa'qu' lawjaf'ie'. 17 Nite' leke' iye qu' na'natsiyik'iju' pa'qu' ink'ayik winoye' ne' lawa'mhii l'ajits ehi'nilij, qe qu' nanaqsiijkii aka'an qa ne' l'ajits ehi'nil qa' netikehijje'm ma' qa' week hamitse' winolik'i qa ehi'nilik'i iye. Qa hik ta'hijupi' qu' atsi'yi'hik'iju' yijat'ij na' ink'ayik wino ne' ink'aihits l'ajits ehi'nilij ma' qa' week le'sitse'.—

Jesús qa yitin pe' lasi' pa' Jairo.

(Marcos 5:21-43; Lucas 8:40-56)

18 In mexe iyetij ha' Jesús ekewe'en qa namets ha' ewi'l tenek'enhe'yij iye pe' ewi'l hekhewe' le'lijtsitjiyits ne' judiol. In namets qa wonokok'eni'ju' ha' l'ejuyi'jii qa yit'ijets: —Ke' yasiik'i i'nk'aa'ija wa'm, qa qu' enekik'i' qa' ku'mipji' ma' qa' ifa'xe' iye.—* 19 Ha' Jesús qa niipha'm qa yijayan qa week iye he' l'ijatshenhei.* 20 Ma' qa ewi'l ke' efu qi in wanqaats'e' nite' hamitsik'ui pe' l'athits qa hats yamijets doce (12) leqe'ninqapitsij. Qa nijayanpha'm ha' Jesús qa

* 9:14 Mt 11:2; 14:12; 15:2; Lc 11:1; 18:12

* 9:18 Mt 8:2-3

* 9:19 Lc 5:11; Jn 8:12

t'eku'mets pa'aj ha' te'weiiju' ha' l'uihitjii.* 21 Qe yumti'ija qu' lunye'je' qa yit'ij: —Qu' nakha'yele l'uihitjii qu' he'yeku'mets qa' natsaxpa'lij ha'ne yaatshe'k.—* 22 Qa ha' Jesús qa tetwek'elaxiju'l qa yi'wen ke' efu qa yit'ijets: —Ment'unhet, yasi'. Hats lanaxpa'lij na' aatshek qe nite' l'inqeku'. — Qa hik akaa'ijha qa naxpa'lij pa' laatshektax.* 23 In hats uyifi ha' Jesús ke' lets' ha' witlijsitjii tenek'enhe'yij qa yi'wen hekhewe' tofojiyijup qa hekhewe' iye t'aiji' in yejtsi'le' wetju'l.* 24 Qa yit'ijji'ju': —Ma'alik'uifik'i ene' wititsi'. Ne' ome'laski' nite' wa'm. Ima'le.— Ma' qa talakaxtiiju' ha' Jesús.* 25 Ha' Jesús in hats week yuki'nfik'ikii he' week. Ma' qa uyetsji' qa t'eku'mi' ha' lokoi, ma' qa ke' wa'mtax ome'laski' qa niipha'm.* 26 Qa weekij ha' sehe' in i'ye'ej iye aka' lunye'jkii.*

Jesús qa yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.

27 In ikik'ui iye ha' Jesús hakha' i'ntaxi', qa wetsjuk he' puk'alets nijayanpha'm qa taya'yik'ikii, qa yit'ijju': —Ea's pa' David'ik'i, e'nq'elet qeku'ni'iyij wat'ij.—* 28 Qa ha' Jesús in uyifi ke' wititsi' qa nekets iye he' puk'alets. Ma' qa ha' Jesús qa nifaakan hekhewe'en: —¿Me nite' leqeku'ulik'i qu' leke'ye' qu' haqsiijkii aka'an?— Qa yit'ijju'

* 9:20 Lv 15:25; Nm 15:38; Dt 22:12; Mt 14:36; 23:5 * 9:21 Mt 14:36; Mr 3:10; Lc 6:19 * 9:22 Mt 15:28; Mr 10:52; Lc 7:50; 17:19; 18:42 * 9:23 2Cr 35:25; Jer 9:17; 16:6; Ez 24:17; Ap 18:22 * 9:24 Jn 11:13; Hch 20:10 * 9:25 Mr 9:27; Hch 3:7; 9:40-41 * 9:26 Mt 4:24; 9:31; 14:1; Mr 1:28; Lc 4:14 * 9:27 Mt 1:1; 12:23; 15:22; 20:30-31; Mr 10:47; Lc 18:38-39

in yeku't: —Nite' heqeku'ulik'i, Yatsat'axyij.—*
 29 Ma' qa ha' Jesús qa t'eku'mipji' he' lotoi qa yit'ijets: —Aka' hats lunye'j in nite' l'inqeku'uł qa nanaqsi'jjiil e'mijkiyek.—* 30 Ma' qa yi'wen wetju't hekhewe' puk'aletstax. Ma' qa ha' Jesús qa qi in yiyajitaxetskiiha qa yittaxijets: —Mowo'otiiha qu'nte' nenikfe'le'ets pe'ye' aka'an.— 31 Qa in i'nk'a ikik'uikii qa aje'eł nifelkii, ma' qa weekij aje'eł ha' sehe' in nikfe'lets ka' yaqsiijkii ha' Jesús.

Jesús qa yitin pa' ewi't ham le'lijeye'.

32 In i'nk'a ikik'uifik'ikii he' puk'aletstax, qa aje'eł namets iye he' uja'x jukhew ha' Jesús, neka'xii ha' ewi't jukhew ham le'lijeye' qe i'nji' pa' ewi't inwo'met.* 33 Ha' Jesús in yukinik'uifik'i pa' i'ntaxji' inwo'met ha' jukhew ma' qa iyet ha' hamtax le'lijeye'. He' jukhew qa efuts iye qi in yitjułaxijpha'mkii qa yit'ijju': —Nite' pakhaa'ij qu' lunye'je' pa'qu' ne'twenhetiiji'teje'm ha'ne Isra- el qu' lunye'je' ka' lunye'j ha'ne jukhew.— 34 Qa hekhewe'le' fariseol qa yit'ijju'ek: —Ha'ne jukhew in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets yit'iji' pa' let'unha'x pa' qi łatata pe' inwo'metets.—*

Olotstax ne' yuji' na' wit'enekju', qa nite'le olots ne'yithayikitax.

35 Ha' Jesús qa week ikik'i he' witsetits qa he' witsetits lelıts iye qa i'nq'ijatshenifikii he' le'lijtsitjiyits ne' judiol week he' witsetitsji'. Qa nifelji'ij iye ke' le'sits wi'tlijei t'ejuyets pakha' tenek'enheiji'

* 9:28 Mr 11:24; Jn 3:16; Hch 10:43; Ro 10:9; 1P 1:8-10 * 9:29

Mt 8:4,13; 9:22; Mr 8:25; Jn 9:26 * 9:32 Mt 12:22-24; Lc 11:14-15

* 9:34 Mr 3:22; Jn 7:20

pa' Dios qa nĩnju'kii iye he' pekhel łunyejeikii pe' łaja'metets qa he' pekhel yaats'e'ju'kii iye.* 36 In yi'wen he' olots jukhew qa efuts iye qa qi in neq'eletij, qe itawje'metets qa nite' yimaamkii qe ham pa'qu' ni'fenkii qu' nejełets hik łunyejei ne'ej kots'etets qe ham na'aj łenilayets in yejeelija.* 37 Qa yit'ijji'ju' he' ł'ijatshenhei: —Hats olotstax ne' yuji' na' wit'enekju' qa nite'łe olots ne' yithayikitax.* 38 Qa hik ta'łijupi' qu' iyini'łijets na' Yatsat'axij na' wit'enekju' qu' nenukin iye pe'qu' nithayiki.—

10

*Jesús qa t'ekumiiji'kii pe' doce (12) ł'ijatshenhei.
(Marcos 3:13-19; Lucas 6:12-16)*

1 Ma' qa taya'yets ha' Jesús he' doce (12) ł'ijatshenhei qa' tisij pa' łet'unhaxitsijup qu' nukinfik'ikii pe' inwo'metets qa qu' nenĩnju'kii iye pe' pekhel łunyejeikii pe' łaja'metets qa pe' pekhel yaats'e'ju'kii iye.* 2 Enewe'en łiyits he' doce (12) ł'ijatshenhei ha' Jesús. Yojo ha' Simón, łii iye Pedro qa ha' łek'inij Andrés. Qa ha' Jacobo (Santiago) qa ha' łek'inij Juan, enewe' wetsjuk łelits ha' Zebedeo,* 3 Felipe qa ha' Bartolomé, Tomás qa ha' Mateo, hik ha'ne yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, qa ha' Jacobo (Santiago) ła's ha' Alfeo, qa ha' Tadeo, 4 qa hakhap iye Simón, i'nji'teje'mek pa'aj pekhewe' łiyinyejei cananitas* qa ka' Judas

* 9:35 Mt 4:23; Mr 1:15 * 9:36 Mt 14:14; 15:32; Mr 6:34; 8:2; Nm 27:17; 1R 22:17; Ez 34:5; Zac 10:2 * 9:37 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * 10:1 Mr 6:7,13-16; Mt 9:35; Lc 9:1 * 10:2 Mt 4:18,21; 16:18; Jn 1:42 * 10:4 Cananitas łiyits pekhewe' neqwułhiyu'taxij pa'aj pe' Roma łelits.

Iscariote, hikka' wotk'onijkii ha' Jesús.*

Jesús qa yukinkii pe' t'ijatshenhei.

(Marcos 6:7-13; Lucas 9:1-6)

⁵ Ha' Jesús qa yukinkii ene' doce (12) t'ijatshenhei qa nifeli'm pa'qu' leqfenyejeye' lewek qa yit'ijets: —Hasu'uj ami'tets ne' leqe sehel ne' nite' judiol. Qa hasu'uj iye uyi'l ji'teje'm ne' Samaria letsetitits.*

⁶ Ma'alii yijat'ij nekhewe' i'ni'kii ne' kots'etets hamitstaxiikii ene' lets'i ka' Israel'ik'i.* ⁷ In laki'lkii qu' enfeli't qa' it'ilij: “Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.”* ⁸ Ihini'l pe' wanqaats'eju', ihini'l pa'qu' hats nawa'mji'ijtax. Ihini'l pakha' qu' na'ntaxij kakha' witaja'me't lepra. Iwu'mjiilfik'ikii pekhewe' inwo'metets. Aka'an in t'estiyi'hij ham laja'ye', qa hik ta'hijupi' qu' hasu'uj ji'jek ijanini'l.* ⁹ Hasu'uj iye eka'xi'l aq'astayi'il nijketits oro qa ke' plata qa ke' cobre iye.* ¹⁰ Hasu'uj iye eka'xi'l pa'qu' ti'naje' in laki'lkii. Ewi'le'le iye pa'qu' uihitjiyi'il, hasu'uj wetsjuk'e iye otshilaxtiyi'il qa hasu'uj iye eka'xi'l awaikajit'i'il, qe na'aj t'ithayii weju'hij in testi'yij na'aj laq.* ¹¹ Qu' ami'tets pa'qu' witset'e i'ni'i qu' witset la'se' qa' aje'e'l mowo'oliikii pakha' qu' ninikfe'l qu' natsathen pa'qu' lunye'je', qa' hikpa' ni'ilijup pe'qu' lets'i'ye' qa' ami'hijii qu' ma'alik'ui iye pa'qu' witset'e. ¹² Qu' ami'tets pe'qu' wititsi'ye' ma'

* **10:4** Mt 26:14; Lc 22:3; Jn 6:71; 13:2,26 * **10:5** 2R 17:24; Lc 9:52; 17:16; Jn 4:9; Hch 8:25 * **10:6** Sal 119:36; Is 53:6; Jer 50:6; Mt 9:36; 18:12; Hch 2:36; 7:42; He 8:8,10 * **10:7** Mt 3:2; 4:17; Lc 10:9 * **10:8** Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2 * **10:9** Mr 6:6-8; 10:4-12; Lc 22:35-36 * **10:10** Lc 10:7; 1Co 9:14; 1Ti 5:18

qa' it'ihijets qu' mewetfelili'm pekhewe' tetsii:
 “Pa' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'ni'l ejupkii.”*
 13 Qa pekhewe' tetsii pe' wititsi' qu' ni'wejułeni
 qu' netesti'yij aka'an, ma' qa aka' lewetfeliliji'm
 wit'ikesimeya'xlekii qa' amaneye' jiiupkiyek. Qa
 qu' nite'le ni'wejułeni'ij qu' netesti'yij, ma' qa'
 eka'xi'lik'ui iye qu' ma'alik'ui.* 14 Qa qu' nite'le
 lesitsi'l eju'l axe'm qu' nite' nenexpiikeyu'yi'il
 ej, ma' qa' ma'alik'ui pe' wititsi' axe'm qu'
 witset'e, qa' enfuluti'ju' pa'qu' sehe'ye' qu'
 namtaxij ne' ef'iyeyi'l qa' jutsiqetsi'im in ul'ets.*
 15 Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, qu' namtaxets pa'
 nełu qu' newetjeyumtshentax ene' week qa'
 pa' łantanithenkeye'j hatse' ha'ne witset in nite'
 nexpiikeyu'ul ej les qi qu' iftsaxe' hatse' qa' tees
 qu' łunye'ji'iju'l na' łantanithenkeye'j hatse' kekhewe'
 witsetitsik'i Sodoma qa' ka' Gomorra.—*

Na'l pekhewe' qu' ul'ax leqfenyejeyi'it ej.

16 —Ek'en qeku'ni'lek, yakha' in k'ukini'łkii hik
 ejunyejeyi'l kots'etets qu' na'nji'ju' leqewuk'u ne'ej
 wowol. Qa hik ta'lijupi' matjanitheni'łkiiha hik
 ejunyejeyi'l na'aj q'oiq'oi, qa' hik le ejunyejeyi'it
 ne'ej ofol in ham yumtiyi'iikii.* 17 Jeki'łiju'łha
 ene' jukhew, qe na'l pekhewe' qu' neka'xi'łii hatse'
 pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' łunye'je'kii (tribunal),
 qa' neqsilani'łje'mkii iye pekhewe' le'lijtsitjiyitsifi.*

* 10:12 1S 25:6; 1Cr 12:18; Sal 122:7-8 * 10:13 Sal 35:13; Mt
 8:8; Hch 16:15 * 10:14 Neh 5:13; Lc 10:11; Hch 13:51 * 10:15
 Mt 12:36; Hch 17:31; He 10:25; 2P 2:9; 1Jn 4:17; Mt 11:22,24; 2P 2:6;
 Jud 6-7 * 10:16 Gn 3:1; Lc 10:3; Ro 16:19; Fil 2:15 * 10:17 Mr
 13:9,11; Lc 12:11-12; Hch 5:40; 26:11

18 Qa' neka'xi'hii iye pekhewe' wit'alheiji' pe' witsetits (gobernadores) qa pe' qitsji' wittatal (reyes), qe ta'l yiwets in łatsjayani'ħha, hats'inha qu' iwq'axini'ħij qu' enfeli'ħi'mha pekhewe'en aka' yijunye'j qa pekhewe' iye nite' judiol.* 19 Qa qu' neka'xihetsji' pekhewe' wit'alhei hasu'uj natawje'meteni'ł qu'nte' e'niya'yi'ħijju'ł pa'qu' it'ħijju'ł, qe qu' namets qu' iyet qa na' Dios qa' nelisi'ħij pa'qu' it'ħijju'ł,* 20 qe nite' ekheweli'ł qu' iyeti'ł, nakha' łeqe Espıritu na' Atata'ał qu' hikna' niyeti'ħepji'.* 21 Ma' qa ene' jukhew qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa'qu' łek'inije' i'nħi'i pa'qu' łamats'e. Qa pa' łatata qa ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' ła's qa i'nħi'i pe'qu' łasi'ye', qa pe' witlitstax qa' łejuihifetsi'ij pe'qu' ł'alheye' qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetiiju'.* 22 Week ha'ne sehe' epji' qi qu' nuteni'ł qe ta'l yiwets in łatsjayani'ħha, qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' ł'aka'the' qa' hikpa' qu' ĩħa'xe'.* 23 Qu' nanqawitjineyu'uł'ej pa'qu' witset'e qa' aje'eł ĩlati'ħii iye pakhape' witset'e iye. Qe yijaa'ija aka' qu' hit'ħij ewets in tees qu' week anq'axiħijpha'm qu' ma'ałik'i ene' witsetits ha'ne Israel qu' hats nanam ha'ne Ła's na' Jukhew.* 24 Ham wit'ijatshenek'e qu' nat'anipji' pa'qu' ĩaqa maestroye' qa ham iye pa'qu' witqeħkunenek'e qu'

* **10:18** Mt 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16 * **10:19** Mr 13:11-13; Lc 21:12-17; Ex 4:12; Nm 23:5; Dt 18:18; Mt 6:25 * **10:20** Sal 51:11; Jn 1:33; Hch 2:4; Ro 8:9; Ga 5:25; Tit 3:5; Lc 12:12; Hch 4:8; 13:9; 2Co 13:3 * **10:21** Mi 7:6; Mt 10:35-36; Mr 13:12 * **10:22** Mt 24:9; Lc 21:17; Jn 15:18; Mt 24:13; Mr 13:13; Jn 12:12-13 * **10:23** Mt 12:15; Hch 8:1; 9:25; 14:6; 17:10

netweyik'uipha'm pa'qu' laqa patune'.* 25 Na'aj wit'ijatshenek les le'wis qu' ni'wejuenij in hats hik lunye'j na'aj laqa maestro, qa na'aj witqejkunenek iye in hik lunye'jek na'aj lunye'j na'aj laqa patun. Ene' jukhew qu' leqiyi'ij Beelzebú (tatata pe' inwo'metets) na' yatsat'axij ne' wititsi', qa ¿me nite' les ul'etsi'ik'i pe'qu' leqiyitsi'ij ene' felits na' yatsat'axij ne' wititsi'?—*

Hasu'uj e'nijiwei.
(Lucas 12:2-7)

26 —Qa hik ta'hijupi' qu' hasu'uj e'nijiwe'yi'hiju't ene' jukhew qa efuts iye, qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye' qa qu'nte' ninikfe'le' iye.* 27 Pa'qu' uja'xe'hi'ilijikii qu' hit'ilij ewets in nookii qa' enfeli't qu' ne'ne'ukii. Qa pa' ujaxhi'ilijki in k'efeli'hi'm qa' mewehijiji'pji' ne' wititsil qa' it'unheti'lik'iha' qu' enfeli't.* 28 Hasu'uj e'nijiwe'yi'hiju't enewe' yilante ne' esenitsi't qa pakha'le nefini't (alma) qa' nite' yaq'alij. Les le'wis yijat'ij qu' e'nijiwe'yiju'lha nakha' leke' qu' naqsiijkii yijat'ij qu' week niwul'enhetsju' ene' wit'esenits qa pa' yilin (alma) ene' wit'esenits, qa' niwum'ji'ju'kii pa' fe't qi iftsax.* 29 ¿Me nite' te'ninei ne'ej wetsjuk papaye'mtsil in laja'aju't ne'ej ewi't l'astaki' nijket lasi'? Enewe'en nite' ewii'le' pe'qu' nanami'ju' na' sehe' qu'nte' lexke'yi'ij na' Atata'al.* 30 Qa ekheweli't ne'

* 10:24 Lc 6:40; Jn 13:16; 15:20 * 10:25 2R 1:2; Mt 12:24,27; Mr 3:22; Lc 11:15,18-19 * 10:26 Mr 4:22; Lc 8:17 * 10:27 Mt 24:17; Lc 5:19; 12:3; Hch 5:20 * 10:28 Is 8:12-13; 51:12-13; Jer 1:8; 1P 3:14; Mt 5:22; Lc 12:5; He 10:31; Stg 4:12 * 10:29 Mt 5:16; 11:27; Lc 11:13; Jn 8:42

ewkujitsi't hats week wetjeyumtshen, hats jutsiqax iye pa' uja'x.* ³¹ Qa hik ta'hijupi' hasu'uj e'nijiwe'yi't, qe ekheweli't les e'weju'ti'hij yijat'ij nite' ejunyejeyi'hiju't pe'qu' olootse'tax papaye'mtsile'.—*

Pe' qu'nte' newelkut'i' ijkii.

(Lucas 12:8-9)

³²—Qa hik ta'hijupi' week pakha' qu' netetfelyijha nite' welku't'ijetskii ene' jukhew in tsijayan, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hetetfeljii'i'mha ek nite' hewelkut'ijetskii na' Tata i'ni' na' wa's.* ³³ Qa pakha'le qu' newelku'tyijkii qu' natfaakanheti-itaxyij, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hewelkutjiijet-skiyek na' Tata i'ni' na' wa's.—*

Jesús ta'tets in yeqet'etsju'kii.

(Lucas 12:51-53; 14:26-27)

³⁴—Hasu'uj umti'il yakha' in tsam qu' henka'x pa'qu' lesaxitse'wetju'lkii ha'ne week sehe' epji'. Nite' tsamijetsju' qu' henka'x pa'qu' lesaxitse'wetju'lkii ha'ne week sehe' epji'. Tsamijetsju' yijat'ij qe qa' nawatk'esa'xju'kii.

³⁵ Tsametsju' ha'ne sehe' qe qa' nuten pa'qu' jukhewe' qa' t'ejuihifeyi'ij pa'qu' tatataaye'taxija. Qa pe'qu' witasiye' qa' nutenek qa' t'ejuihifeki'ij pe'qu' teneneye'taxija qa' pe'qu' witfelits'etax qa' nutenek qa' t'ejuihifekiyi'ij pe'qu' teqewketi'ye'. ³⁶ Qa pekhewe' t'ejuihifets pakha' jukhew i'nti'i efu qa hik pekhewe' pe' tejeftetstaxija. *(Mi 7:6)** ³⁷ Pa'qu' les

* **10:30** 1S 14:45; 2S 14:11; Lc 21:18; Hch 27:34 * **10:31** Mt 6:26; 12:12 * **10:32** Ro 10:9-10; Ap 3:5 * **10:33** Mr 8:38; Lc 9:26; 2Ti 2:12; 2P 2:1 * **10:36** Sal 41:9; 55:12-13; Jn 13:18

qi qu' namitfik'i qu' nisu'un pa'qu' latataye' i'nli'i pe'qu' leneneye' qa yakha'le qa nite' tsisu'unija qa nite' weju'lij qu' natsat'axij. Qa pakha' qu' les namitfik'i qu' qi qu' nisu'unija pa'qu' la'se' i'nli'i qu' lasi'ye' qa yakha'le qa' nite' tsisu'unija iye qa nite' weju'lij iye qu' natsat'axij.* ³⁸ Qa pa'qu' nite' net'ekumi'i pe'qu' leqe cruze'† qa' natsjayantax nite' weju'lij qu' natsat'axij iye. ³⁹ Pakha' qu' namitfik'i in yisu'un pakha' lunye'j in mexe ila'x, qa hikpa' qa' nanqamij pa' witi'la'x. Qa pakha'le qu' naqamij pakha' qu' lunye'je'tax in mexe il'ax qe ta'l yiwets qa' hikpa' qu' ila'xe' hatse'.—*

Na'l hatse' pa'qu' lenisit'e'.

(Marcos 9:41)

⁴⁰ —Pa'qu' qi qu' neneqjunu'u'le'j, yakha'le iye in neqjunu'yij. Pa' neqjunu'yij qa neqjunu'uj iye na' ts'ukinju',* ⁴¹ pa'qu' neneqjunu'uju'l pa'qu' ewi'l profetaye' qe ta'lets in profeta qa neqjunu'uju'l, ma' qa' netesti'yij pa'qu' lenisit'e' in lunye'jek pa' lenisit pa' profeta. Pa'qu' neneqjunu'uju'l qa t'eku'miju'l pa'qu' natsathen jukhewe' qe ta'lets in yatsathen qa neqjunu'uju'l, ma' qa' netesti'yij pa'qu' lenisit'e' in lunye'jek pa' lenisit pa' yatsathen.* ⁴² Pa'qu' lunye'je' pa'qu' jukhewe' qu' netisij yemjeetax qu' ewi'l tok'o la'se' iweli'ye' eneleiji' enewe' nite' weniwqinhetji' qe tsijayanija. Ma' qa'

* **10:37** Lc 14:25-27 † **10:38** “T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze'” ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' u'axe'.

* **10:39** Mt 16:25; Mr 8:35; Lc 9:24; 17:33; Jn 12:25; Jn 8:12; 12:26; 21:19 * **10:40** Mt 18:5; Lc 9:48; 10:16; Jn 13:20; Ga 4:14; Mr 9:37;

* **10:41** 1R 17:10-15; 18:4; 2R 4:8; 3Jn 5-8

hik pakha' hatse' qu' yijaayi'ija qu' nana'l pa'qu' lenisit'e'.—*

11

¹ Ma' qa in hats naq'axijik'i in yijatshen ha' Jesús he' doce (12) l'ijatshenhei, ma' qa ik qu' nakik'i he' metits witsetits i'ni' hakha' sehe' Galilea qa' ni'nq'ijatshen qa qu' nenfel iye ke' le'ljei.*

Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa' namii pa' Jesús.

(Lucas 7:18-35)

² In impi'ye'ej pa'aj pa' Juan pe' witq'ophelitjiyifi ke' yaqsiiikii ha' Cristo, ma' qa yukinii pa'aj pe' l'ijatshenhei ³ qu' nanfaakankii ha' Jesús, ma' qa hekhewe'en qa yit'ijets: —¿Me hik akha' pakha' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam? ¿Me i'nhi' qu' honotki'ilik'ui iye pakhape'?—* ⁴ Ha' Jesús qa yeku'l: —Mapili'hi ha' Juan qa' enfeli'hi'm aka' hi'weni'l qa aka' l'imp'ye'elij iye, ⁵ ne' puk'aletstax qa hats yi'wenkii,

(Is 35:5) ne' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye qa ene' otshimetetstaxju' qa hats otshimetsitsju' iye, ne' loq'oqtaxkii l'ajits (lepra) qa hats hamitsiikii iye ke' lajametetstax, ne' nite' yepi'ye'tax wetju'l qa hats yepi'ye'kii iye, hekhewe' hats naxtaxju' qa ihii iye, *qa ene' if'iljetsits qa tefelhiti'yi'm eke' wi'tlijei t'ejuyets na' witi'la'x.* *(Is*

*61:1)** ⁶ Qa le'wisi'mkii pakha' qu'nte' na'nayu'ye'

* **10:42** Mt 25:40; He 6:10; Mt 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * **11:1** Mt 7:28; 9:35; Lc 23:5 * **11:3** Sal 118:26; Jn 6:14; 11:27; He 10:37 * **11:5** Is 35:5; Lc 4:18; Stg 2:5

yi'ij ye'm pe'ye'.—* ⁷ In hats ikkii iye pekhewe'en qu' napilkii, ma' qa ha' Jesús qa iyetik'ui hekhewe' jukhew nifeli'm pa'n lunye'j pa' Juan, qa yit'ij: — ¿Łekpa' lejetilii pa'aj in łami'łii na' ham i'ni'i'? ¿Me ewi'ł pe' fapu' yiwu'mkii pa' t'unik'i'?* ⁸ Qa qu' nite' hik aka'ye', ¿qa pa'n lunye'jek pa' lenjusi'łii pa'aj? ¿Me ewi'ł pa'qu' jukhewe' qi in le'sits pe'qu' leqhinataye'? Ekheweli'ł lenikfe'li'łets nekhewe' natkin kekhewe' le'sits witqhinatai in i'nifi ne'letsil ne' qitsji' wit'alhei. ⁹ Qa ¿łekpa' ek łami'łii qu' i'weni'ł? ¿Ye' me ewi'ł pa'qu' profetaye'? Ehe, hik aka' yijat'ij in lunye'j, qa hiwjutsiqeni'ł e'mha in hik hakha' les in qi in profeta.* ¹⁰ Hik hakha' Juan, hikha' t'ejuyets aka' we'nika'ajji' pa'aj Intata le'łije in yit'ij: *“Jel qeku'nek, yakha' hukin hatse' na' yukinek qu' nathayin ek'ui, qa' hik nakha' qu' naqsi'jik'i pa'qu' ikheyi'je.”* (Mal

3:1)* ¹¹ Yijaa'ija aka' qu' hit'łij ewets in week ene' jukhew ha'ne sehe' epji' ham pa'qu' nat'anipji' qu' łuk'eyeji' ha' Juan Bautista, qa pakha'le qu' les nite' qiye'ji' pe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa t'anipji' ha' Juan. ¹² In iplu'uk'i ek in i'nk'aa nam ha' Juan Bautista qa yamijii hane'ej ene' jukhew in watkatitij wetepji' in yisu'un qu' na'n ji'teje'm nakha' tenek'enheiji' na' Intata. ¹³ Qe week ke' profeta'ik'i qa ke' le'łije iye ka' Moises'ik'i in nifel na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji', kekhewe'en yamijii in hats nam ha' Juan. ¹⁴ Ekheweli'ł qu' isu'uni'ł qa' ku'mi'łju'ł aka'an, hakha' Juan in hik hakha' profeta łii Elías, hayiits jutsiqaxik'ui pa'aj

* **11:6** Is 8:14-15; Mt 13:21; Jn 6:61; 16:1 * **11:7** Mt 3:1; Ef 4:14

* **11:9** Mt 14:5; 21:26; Lc 1:76 * **11:10** Mr 1:2

qu' nanam.* 15 Pekhewe' qu' nana'l lekfiye' qa nepiye'ek'i aka'an.* 16 ¿Pa'n hii pa'qu' hejeyumt-shenijupi' ene' jukhew qa' efuts iye hane'ej ha'ne lahats'ij? Hik lunyejei ne'ej omehets qe t'oto'yi'ju' na'aj joofji'ju' qa taya'yiikii ne'ej l'otoihifets, 17 qa yit'ijiikii: “In hifuyutaxi'l e'mik'i ne' foj, ekheweli'l qa nite'le l'otoyi'l. Hijitaxi'l e'mik'i ke' witlijsinel if'iljetsitsik'i qa nite'le lapi'ju'” 18 Qe in namtax ha' Juan qa nite' tuj ke' week qa nite' iya' iye, qa titijiti'yijets in i'nji' pa' ewi'l inwo'met.* 19 Qa in namtax iye ha'ne La's na' Jukhew qa tek qa iya' iye, qa titijiti'yijets in i'inkeyax qa iyana'x iye, lejuwaika'aj nekhewe' wekwek yijanin qa lejuwaika' iye ne' ul'ets jukhew. Qa jutsiqaxh'ij pa'qu' i'nithayijkit'e qu' jinenikfe'lki.—

Hiyee' enewusits pe' witsetits.

(Lucas 10:13-15)

20 Ma' qa yapefek ha' Jesús qa yit'ijets pa' ul'ax lunyejei hekhewe' witsetits hekhewe' qi in yaqsi'jtaxiji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'l. Yi'wentaxij yemjee qa nite'le yili'ij in yaqsiijkii pe' ul'ets. Ma' qa yit'ij ha' Jesús: 21 —i'Peijaat'ij hiyee' a'ha'nus ha'ne witset Corazín! i'Peijaat'ij hiyee' a'ha'nus iye ha'ne witset Betsaida! Qa qu' hakha'ye' Tiro qa ha' Sidón qu' nanaqsi'ijji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'l wanaqsi'jtaxi'l e'mijkii ha'ne la'ni'li'. Qekha hayiits nilitaxij in yaqsiijkii pe' ul'ets qekha nijayantax pa' Dios, ma' qekha ninq'ethintaxij in yijaa'ija qu'

* 11:14 Mal 4:5; Mt 17:10-13; Mr 9:11-13; Lc 1:17; Jn 1:21 * 11:15

Mt 13:9; Mr 4:23; Lc 8:8; 14:35; Ap 2:7 * 11:18 Mt 3:4; Lc 1:15

netf'iljetsin leqhinatai qekha ul'etse'tax qa leifa' qekha nilintaxij na'aj lo.* ²² Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ilij ewets ekheweli't, qu' namtaxets pa' ne'uji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' hatse' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ne' tetseti'yi' na' Tiro qa na' Sidón.* ²³ Qa akha' witset Capernaum, ¿me lumti qu' ekekiti'yetspha'm na' wa's? Akha' l'ewumhiti'yijju' hatse' na' fe't le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades). Qe qek nanaqsi'ijji'kii ka' witset'ik'i Sodoma kekhewe' ham lunyejeyi'iju't wanaqsi'jtaxij e'mijkii, ka' Sodoma'ak'i qekha hane'ej mexe nana'ltax.* ²⁴ Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ij ewets iye witset Capernaum, qu' namtaxets pa' ne'uji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ke' tetseti'yi' ka' witset'ik'i Sodoma'ak'i.—

Eneki'tyiwets qa' k'awapiihiti't.

(Lucas 10:21-22)

²⁵ Hik aka'aj ka' lahats'ij ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Qi in le'wisij, Tata, Yatsat'axij na' wa's qa ha'ne sehe' iye qe hats l'ethinij ene' nite' weniwqinhetji' eke' ham nikfe'le'ets t'ejuyets na' witi'la'x, qa' nite' l'ethinij pekhewe' wekwek nikfe'lets qa pekhewe' iye wekwek yiya'yij.*

²⁶ Ehe, Tata qe hik aka' lisu'un qu' lunye'je'.—

* **11:21** Mr 6:45; Lc 6:17; 9:10; Jn 12:21; Mt 15:21; Hch 12:20

* **11:22** Ez 28:2-4; Am 1:9-10; Mt 10:15; 15:21; Mr 3:8 * **11:23**

Is 14:13,15; Mt 4:13 * **11:25** Sal 8:2; Lc 22:42; Jn 11:41; 1Co 1:26; 2Co 3:14

27 Qa yit'ijets iye he' jukhew: —Na' Tata hats week tsehij qu' heinek'enhe'yipji' ene' wekwek. Ham pa'qu' ewi'le' qu' nenikfee'letsha ha'ne La's. Ewi'He na' Latata in nikfe'letsha. Qa ham iye pa'qu' ewi'le' qu' nenikfe'letsha na' Latata, ewi'le' ha'ne La's in nikfe'lets qa nekhewe' iye yisu'un ha'ne La's qu' nikfelitets qa yikfelitets.*

28 Eneki't yiwets week ekheweli't pe'qu' hats qi qu' niwefju' qa qi iye in neq'iihetij pe' wekwek qa yakha' qu' k'awapiihiti't.* 29 Ku'mi'ti' qa je'wetsjuk'eji' nakha' wakka lo'siyit (yugo) heni' yi'wonje' qa yakha' qu' k'ijatshenihij, qe yakha' nite' yeq'itaqsuna'x qa nite' iye heniwqinhetji' ma' qa qi qu' nawapii ne' atawjetsi't. (Jer 6:16)*

30 Qe nakha' wakka l'osiyit (yugo) heni' yi'wonje' nite' jutsutax qa ne' yaqatai qa af'ayaiji'.—

12

Jesús yatsat'axij pa' neluji' nite' wit'ithayijii.

(Marcos 2:23-28; Lucas 6:1-5)

1 Hik aka'aj ka' lahats'ij ha' Jesús qa ikji'teje'm ha' wit'enekju' ka' ewi't neluji' witwapiihijii (sábado) nite' leke' pa'qu' net'ithayijii'. He' l'ijatshenhei hats iyipkunju' qa nit'ijii' ke' lei trigo qa tuj.*

2 Qa he' fariseol in yi'wenij, ma' qa yiyaji'ets ha' Jesús qa yit'ijets: —Jeł qeku'nijju' ek ne' ijatshenhei ka' yaqsiijkii nite' lenexke'ej qu' naqsi-ijkii pe'ye' in yamets ha'ne neluji' witwapiihijii

* 11:27 Mt 28:18; Jn 1:18; 7:29; 8:19; 10:15; 17:25-26 * 11:28 Jer 31:25; Jn 7:37 * 11:29 Jn 13:15; Ef 4:20; Fil 2:5; 1P 2:21; 1Jn 2:6; Zac 9:9; 2Co 10:1; Fil 2:7-8 * 12:1 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

ham t'ithayiye'ji.—* ³ Ma' qa yeku't ha' Jesús qa yit'ijiju't: —¿Me nite' lejehi't ne' witfaakanhei in nifel pa' yaqsiijkii pa'aj ka' David'ik'i pa' ewi't neluji' pa'aj in qi in iyipkuni'tju' pekhewe' lijts'eyek? ⁴ Qa uyifi pa'aj pe' witlijtsitjii qa tuj pa'aj pe' pan t'ejutshenheti'yets na' Dios. Ekewe'en nite' tenexke'ej qu' netnekui. Uja'xhi'ijkii pekhewe' pa'il in leke' qu' netuj.* ⁵ ¿Me nite' lejehi't iye ke' Moisés le'lijei ne' pa'ilipji' ne' witlijtsitjii qu' net'ithayijii na'aj witwapiihijii (sábado), qa nite' u'ax in yaqsi-ijkii? * ⁶ Hit'ihj ewets hane'ej in na'l na' les t'anipji' ne' witlijtsitjii hats ha'ne i'ni'in.* ⁷ Ekheweli't qek enikfe'li'lik'i kakha' ikji'ha aka' wi'tlijei in yit'ij: “Yakha' les hisu'un qu' eq'iltinhetsi'il qa nite' hisu'un pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets” (Os 6:6) ma' qekha nite' it'etaxi'hijets qu' u'etse' enewe' ham yaqsi'ji'ijkii pa'qu' u'axe'.* ⁸ Qe ha'ne Ła's na' Jukhew Yatsat'axij tenek'enhe'yipji' ha'ne witwapiihijijii' (sábado).—*

Ewi't pa' jukhew yistax pa' tokoyik'i.
(Marcos 3:1-6; Lucas 6:6-11)

⁹ Ha' Jesús in hats t'atsji'lik'uifik'i ha' wit'enekju' qa ikii qa uyifi ke' judiol le'lijtsitjii. ¹⁰ Qa hikha' i'ni' ha' ewi't jukhew yistax ka' tokoyik'i. Qa in funye'jek hekhewe'en in wo'taxii pa'qu' nit'ijets qu' u'axe' qu' naqsiijkii ha' Jesús, ma' qa nifaakan: —¿Me leke' qu' jintilin pa'qu' nanqaats'etax in

* **12:2** Mt 12:10; Lc 13:14; 14:3; Jn 5:10; 7:23; 9:16 * **12:4** Ex

25:30; Lv 24:5-9; 1S 21:6 * **12:5** Nm 28:9-10; 1Cr 9:32; Jn 7:22-23

* **12:6** 2Cr 6:18; Mal 3:1; Mt 12:41-42 * **12:7** Mi 6:8; Mt 9:13

* **12:8** Mt 8:20; 9:6; 12:32,40

mexe witwapiihijijii' (sábado)? —* 11 Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ijju'l: —¿Pa'n lii ekheweli'l qu' nanamik'iju' pe'qu' witijkiye' pe'qu' lelinkiye' kots'etax in sabadoji'? ¿Me nite' nit'ijpha'm pekhe'en? —* 12 Qa na'aj jukhew in les weju'tij yijat'ij nite' lunye'jju'l pe'qu' kots'etaxe', qa hik ta'hijupi' in leke' qu' jintaqsiijkii pa'qu' le'wise' pa'qu' sabadoye'ji'. —* 13 Ma' qa yiyaji'ets ha' jukhew qa yit'ijets: —¡Ijin na' okoi!— Ha' jukhew qa yijin ha' lokoi qa aje'eł hamiikii ka' lunye'jtax ha' lokoi, ma' qa week lunyejei iye he' lokoyei.* 14 Ma' qa ikfik'ikii he' fariseol qa yifaakateji' pa'qu' leqfenyejeyi'ij qu' leke'ye' qu' nilan ha' Jesús.*

Pa' profeta'ik'i Isaías hayiits nifel pa'aj pa' Jesús.

15 Ha' Jesús in nikfe'lets aka'an, ma' qa ikik'ui hakha' i'ni' qa olots he' yijayanik'i. Ha' Jesús qa nilinju' week hekhewe' wanqaats'etaxju'.* 16 Qa yiyaji'ijets qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' kakha' yijaa'ija in lunye'j ha' Jesús.* 17 Hats'inha qu' nafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Intata in i'nijji' pa' profeta'ik'i Isaías, in yit'ij pa'aj: 18 —*Jeti'tju', hane'en hik ha'ne yeqejkunene'k. Hik ha'ne he'yeku'miiji'. Qi in hisu'un qa qi iye in tsi'sinheti'mkii. Hetisij nakha'an na' yeqe Espíritu. Lakha' qa' nenfeli'm nakha' yatsa-then nekhewe' witsetiikal nite'judiol.** 19 *Lakha' tees*

* 12:10 Mt 12:2; Lc 13:14; 14:3; Jn 9:16 * 12:11 Ex 23:4-5; Dt 22:4;

Lc 14:5 * 12:12 Mt 6:26; 10:31 * 12:13 1R 13:4; Mt 8:3; Hch 28:8

* 12:14 Mt 26:4; 27:1; Mr 3:6; Lc 6:11; Jn 10:39; 11:53 * 12:15 Mt

4:23; 10:23; 19:2; Mr 3:7 * 12:16 Mt 8:4; 9:30 * 12:18 Jn 3:34; 10:25; Mt 3:17; 17:5; Lc 4:18

qu' netk'elei, tees qu' natyaitekii. Nite' leke' qu' net-piikaxtii pa'qu' l'axe' pe'qu' wit'ikheijeye'ji'. ²⁰ Nite' yeplet pe' fapu' in hats qatiyuje'm. Nite' yomhet iye in hats yomiyu'tax qa hats p'ulltax na'aj witfetitjiyij penyilo i'nji' ne'ej eti'ni. Hik aka' qu' lunye'je' qa' naamti'ijii qu' naxinentaxij pa'yatsathen. ²¹ Qa aka' liiji' qu' netjumti'ets week pe' witsetits pekhewe' qu' netk'enets.—
(Is 42:1-3)

Pe' fariseol qa yit'ijju' qu' ul'axe' pa' Jesús.

(Marcos 3:20-30; Lucas 11:14-23; 12:10)

²² Ma' qa tetka'xii ha' Jesús ha' ewi't jukhew puk'al qa ham iye le'lijeye' qe ta'lets pa' inwo'met. Qa ha' Jesús qa yilin, ma' qa yi'wenkitkii qa iyet iye.* ²³ Week hekhewe' yi'wenij qi in yitju'axijpha'mkii qa yifaakateji' iye: —¿Ma hik hane'ek pa' E'a's pa' David'ik'i?—** ²⁴ In yepi'ye' ek'i aka'an he' fariseol qa yit'ijju': —Pakha'le Beelzebú, latata pe' inwo'metets, tisij hane'en pa' let'unha'xijup qa leke' in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets.—* ²⁵ Ha' Jesús nikfe'lets hekhewe'en ka' yumtitax qu' lunye'je' qa yit'ijji'ju': —Na'aj qi witset qu' nawatlanju'kii ma' qa lakha'le lete'm qu' netwu'lenhetju' qa hik lunye'j iye na'aj witset la's. Qa hik lunye'j iye na'aj ewi't jukhew qa letits qa lewhe'ye' iye in watlanju'kii qa lekhewelle lete'm iye in wetwu'lenhetju'*. ²⁶ Ma' qa hik lunye'j na' Satanás in lakha'le lete'm qu' ne'nukinfik'i in Satanás, ma' qa lakha' ye'le lete'm qu' newetqethenju'kii. ¿Qa pa'n lunye'j

* **12:22** Mt 4:24; 9:32-34 * **12:23** E'a's pa' David'ik'i ikji' Cristo.

* **12:23** 2Cr 1:1; Mt 1:1; Ro 1:3 * **12:24** Mt 9:34; 10:25; Mr 3:22

* **12:25** Mr 3:23-27; Lc 11:17-22

qu'nte' niliyi'ij na' tenek'enheiji' nakha'an?*

²⁷ Ekhweli'l in lit'ilijets in hukinfik'ikii pe' inwo'metets qa ta'lets pa' let'unha'x na' Beelzebú qa qu' yijaayi'ija aka'an, ¿qa lek let'unha'xek pa'qu' nata'hijets ne' ijatshenheyi'l in yiwu'mfik'i pe' inwo'metets? Qa hik ta'hijupi' nekhewe'en qu' hik nekhewe'ye' qu' nit'ilij ewets qu' ijanik'i.*

²⁸ Qa qu' nata'He'ets na' leqe Espíritu na' Dios in hukinfik'ikii ne' inwo'metets, ma' qa hats jutsiqax in hats nami'l ewetsju' na' tenek'enheiji' na' Dios.* ²⁹ ¿Pa'n leqfenye'j lewek pa'qu' nuyetsji' pe'qu' lets'ye' pa'qu' net'un jukhew qa' nenitka'mij pekhewe' lewekwekits qu'nte' nojoye' qu' nophe'l? Qu' nophe'l yijat'ij ma' qa leke'ye' yijat'ij qu' nenitka'mij pe'qu' lewekwekitse'.* ³⁰ Pakha' qu' nite' yi'feyi'ij pakha'an yejuihife'ej. Qa pakha' nite' tsi'fenij in haqsi'ije'mkii qa yak'esa'xlekii.* ³¹ Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ilij ewets, in week pakha' qu' naqsiijkii pakha' qu' lunye'je'le pa' ul'ax qa pakha' iye qu' ul'etsik'i le'lijeyi'ij pa'qu' lunye'je'le, qa leke'le qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets. Qa pakha'le qu' ul'ax l'anye'je'ets nakha' Espíritu Santo qa' nite' leke'ye' qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets.*

³² Pa'qu' lunye'je' qu' nit'ij pa'qu' ewi'l w'itlijeye' t'ejuyiju'l ha'ne La's na' Jukhew, qa leke'le qu' netwumhiti'yik'ui aka'an. Qa pakha'le qu' nit'ij pekhewe' qu' net'ejuyiju'l nakha' Espíritu Santo qa nite' leke' qu' netwumhiti'yik'ui pekhewe'en,

* **12:26** Mt 4:1,10; 13:19; Hch 13:10 * **12:27** 2R 2:7; Hch 19:13

* **12:28** Lc 17:21; 1Jn 3:8 * **12:29** Is 49:24; 53:12 * **12:30** Mr

9:40; Lc 9:50; 11:23 * **12:31** Mr 3:28-30; Lc 12:10; He 6:4-6; 10:26; 1Jn 5:16

nite' hane'ej ha'ne lahats'ij qa nite' iye pakha' mexe hamik'ui.—*

Pe' najkak jutsiqetsij pe' lei.

(Lucas 6:43-45)

³³ Ha' Jesús qa yit'ijets iye he' fariseol: —Jeh'łji' pa'qu' it'ihijju'ha ekewe'en in t'ejuyets ka' haqsiiikii, ne' najkak le'wis qa le'sitsjijek lei, ne' najkak ul'ax qa ul'etsjeek lei, qe ne'ej lei hik ne'ej jutsiqetsij ne'ej najkak.* ³⁴ ;Q'oiq'oyits lelits! ¿Pa'n lunye'j qu' it'ihij pa'qu' le'wise' in ekheweli't qi in ul'etsi't? Qe pakha' topo'oj ha'ne intawe'j qa hik pakha' t'atsji'łii ha'ne ineji'.* ³⁵ Pakha' jukhew le'wis qe ta'lets pe' le'sits yenji'ju'kii pa' łatawe'j ma' qa t'atsji'łfik'i pa' le'wis, qa pakha'le qu' ul'ax jukhewe' qe ta'lets pe' ul'ets yenji'ju'kii pa' łatawe'j ma' qa t'atsji'łfik'i pa' ul'ax.* ³⁶ Qa yakha' qa hit'ihij ewets qu' namtaxets pa' neluji' qu' week newetjeyutshentax, ma' qa' nen-feelija łekpa' ta'łijupi' in yit'ij pe' ham weju'łi'ij wi'tlijei nite' łeke'tax qu' nit'ij.* ³⁷ Qe pe' e'lıjei hik pekhewe' qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' yatsathen, qa pe' e'lıjei iye qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' qu' ul'axe' qa' atanithenhetii.—

Jesús qa wetjeyumtshenti'ıjupi' pa' profeta'ik'i Jonás.

(Marcos 8:12; Lucas 11:29-32)

³⁸ Ma' qa he' uja'x he' fariseol qa he' i'nq'ıjatshenij ke' Moisés le'lıjei qa yit'ijets ha'

* **12:32** Mt 11:19; Jn 7:12; 9:24; Mr 2:10; 10:30; Lc 12:10; 20:34-35; Ef 1:21; Tit 2:12; He 6:5 * **12:33** Mt 7:23; Jn 15:4-7 * **12:34** 1S 24:13; Mt 3:7; 23:33; Lc 6:45; Ef 4:29 * **12:35** Mt 13:52; Col 4:6 * **12:36** Mt 12:41; Jn 5:29; 1Jn 4:17; Lc 16:2; Hch 19:40; Ro 14:12; He 13:17; 1P 4:5

Jesús: —Maestro, hisu'untaxi'l qu' k'eweni'ijha qu' aqsiijkii pa'qu' ham lunye'ji'iju'l hats'inha qu' jutsiqetsi'it ye'mha qu' nelisij pa' et'unha'x pa' Dios.—* ³⁹ Ha' Jesús qa yeku't: —Enewe' hane'ej jukhew qi in ul'ets qa nite' ewi'hi'i iye nakha' yijayantax, iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju'l, qa hatsle nite' teke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju'l. Ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik lunye'je' ka' lunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás.* ⁴⁰ Qe in lunye'jek in i'nji' ka' Jonás pe' tekutjii pa' qi lejits wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai *(Jon 1:17)*

qa' hik aka' qu' lunye'je' ha'ne Ła's na' Jukhew wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai iye qu' na'nji'ju' ha'ne sehe'. ⁴¹ Kekhewe' Nínive łełetsik'i niipha'mkii hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij pa' nełuji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'wen qa' nit'ijets qu' les ul'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij. Qe ke' Nínive łełetsik'i yili'ij in yaqsiijkii pe' ul'ets in yepi'ye' ek'i ke' nifeli'm ka' Jonas'ik'i, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Jonas'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.* ⁴² Ke' ewi'l efu'uk'i qi tenek'enhei ta'hi na' i'wk'uyi'lii qa' neniipha'm hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij pa' nełuji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'wen qa' nit'ijets qu' les ul'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij. Qe łakha' ke' efu'uk'i in toxtaxii

* **12:38** Mt 16:1; Lc 11:16; Jn 2:18; 6:30; 1Co 1:22 * **12:39** Mr 8:11-12,38; Lc 11:29-32; Is 57:3; Mt 16:4 * **12:41** Jer 3:11; Ez 16:51; Ro 2:27; Jon 1:2; 3:5

yemjee na' ta'łji' nakhap seheika' qa namii qu' nepiye' ka' qi likfeliya'xkii ka' wittata'ak'i Salomón, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Salomon'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.—*

Pa' inwo'met ul'ax in tepilii pa' jukhew.

(Lucas 11:24-26)

⁴³ Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Pa'qu' ewi'ł inwo'met'e in ikik'uifik'i na'aj jukhew qa nekłi'ikii pe' yisłaxkii sehel, wo'taxiikii ławapiihwet'e qa nite'le yi'wen, ⁴⁴ ma' qa yit'ij: “Qa' hapilii iye ke' yitsi' ke' hata'łifi.” Qa in tepilii qa yi'wen in ham i'ni'ifi. Hats wetp'ilastaxifi qa hats wanaqsi'jtaxifi iye. ⁴⁵ Ma' qa ik iye qa ikii pekhewep iye wetsjuk tatsai (7) inwo'metets les qi in ul'ets wiikfik'i qa t'eqe'mets qa week enewe'en qa uiji'teje'm iye qa i'nji' iye pakha' jukhew. Ma' qa les qi'ija in ul'ax nite' hik łunye'j pa' yojoo in łunye'jtax. Aka'an hik aka' qu' łunyejeye' hatse' enewe' ul'ets jukhew ha'ne hane'ej łahats'ij.—*

Pe' lenene qa pe' lek'injats pa' Jesús.

(Marcos 3:31-35; Lucas 8:19-21)

⁴⁶ Ha' Jesús in mexe iyetik'ui hekhewe' olots jukhew qa' efuts iye, qa namtaxets ke' lenene qa he' lek'injats iye qe nifaakateyutaxets qa amanełefik'i.* ⁴⁷ Qa ewi'ł ha' yit'ijets ha' Jesús: —Ke' enene qa he' ek'injats ha'niite' amaneyi'fik'i, nifaakateyutax ewets.— ⁴⁸ Qa yeku'ł ha' Jesús hakha'an, qa yit'ijets: —Łek pekhe' nene qa lek pekhewe' iye k'injats?— ⁴⁹ Ma' qa t'apsiiji'teje'm

* **12:42** 1R 10:1; 2Cr 9:1 * **12:45** He 6:4; 2P 2:20 * **12:46** Mt 13:55; Mr 6:3; Jn 2:12; Hch 1:14; 1Co 9:5; Ga 1:19

he' h'ijatshenhei qa yit'ij: —Enewe'en k'injats qa nene iye.* ⁵⁰ Qe pa'qu' h'nye'je' qu' naqsiijkii pa' yisu'un na' Tata i'ni' na' wa's, qa hik ha'ne k'inij qa k'inja' iye qa nene iye.—*

13

*Yejeyumtshenijupi' pa' ewi't iwenq'enhena'x.
(Marcos 4:1-9; Lucas 8:4-8)*

¹ Hik kakha' ka' neluji' qa ikik'uifik'i ke' wititsi' ha' Jesús qa i'niju' ha' lotkoyek ke' kali'. ² Qa oloot-sija he' nekii, qa hik ta'lijupi' ha' Jesús in t'ilitji'ju' ke' qi'ik'i witinhitjii qa i'nji'ju' qa hekhewe'le jukhew qa efuts iye qa amaneyi' ha' lotkoyek ke' kali'.* ³ Ma' qa iyetik'ui qa olots ke' wek-wek in yejeyumtshenijupi', qa yit'ij: —Ewi't pa' jukhew iwenq'enhena'x ikii pa' lewenq'enne'wet.* ⁴ In we'nq'en qa namji'ju'kii pe' uja'x loqofoi pa' wit'ikheyi'j, qa namii pe' junatai qa tuj. ⁵ Qa pekhewep qa namji'ju'kiyek pa' t'un sehe' qe uteket, qa nite' qi pa'qu' seheeyi'ija. Enewe' loi qa aje'eł ta'ł qe nite' akaptaxju' pa' sehee'ija. ⁶ Qa in nekpha'm ne' junu' qa yaq'alij aje'eł, qe nite' ijetits pe'qu' lefitetsiye' qa yisłax aje'eł. ⁷ Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' tiiket, qa pa' tiiket in qitspha'm qa tik'eyijju' qa yitali'meten. ⁸ Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa italimetsits qa na'l iye pe' lei. Uja'x pe' yamets cien (100) pe' ta'ł in ewi'łtax pe' lo' qa uja'x

* **12:49** Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1

* **12:50** Mt 6:1; 7:21; Jn 15:14; He 2:11 * **13:2** Mr 3:9; Lc 5:3

* **13:3** Mt 13:10,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32; Mr 4:2

pe' sesenta (60) yamets in ewi'ltax pe' lo' qa uja'x iye pe' treinta (30) in ewi'ltax pe' lo'.* ⁹Pa'qu' nana'l lekfiye' qa nepiye'ek'iha aka'an.—*

Inhats'ek kekhewe' yejeyumtshenijupi'.

(Marcos 4:10-12; Lucas 8:9-10)

¹⁰ He' l'ijatshenhei qa ikets qa we'tmetinheti'm ha' Jesús qa nifaakanij: —¿Inhats'ek in lit'iji' in l'iyetik'ui hekhewe' jukhew qa efuts iye kekhewe' wekwek in lejeyumtshenijupi'? —* ¹¹ Ha' Jesús qa yeku't: —Qe ekheweli't lexke'ej na' Dios qu' enikfe'li'lets ekewe' nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa nekhewe'te'en qa nite' lexke'ej na' Dios qu' nenikfe'lets.* ¹² Qe pa'qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij iye, ma' qa' les qiyi'ija pa'qu' nana'li'm. Qa pakha'te hami'm, qa' netitkamhiti'yij iye pa' lammi's in na'ltaxi'm.* ¹³ Qa hik ta'hijupi' in hit'ilij'e' in k'iyeti't ek'ui ke' wekwek hejeyumtshenijupi'. Qe lekhwel yejelleju' qa nite'te yi'weenija. Tek'entaxik'i qa nite'te yepi'ye' ek'i, nite' nikfe'lik'i iye.* ¹⁴ Aka'an in lunyejei nekhewe'en ma' qa hats yafits kakha' yit'ij ka' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: “*Yepi'ye'tax qa nite'te nikfe'lik'i. Yejeltaxju' qa nite'te yi'wen.*”*

* **13:8** Gn 26:12; Mt 13:23 * **13:9** Mt 11:15; 13:43; Lc 8:8; 14:35;

Ap 2:7,11,17,29; 3:6,13,22 * **13:10** Mt 9:10; 13:35; 15:15; 21:33,45;

22:1; 24:32; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; Hch 6:1 * **13:11** Mt 11:25;

19:11; Jn 6:65; 1Co 2:10; Col 1:27; 1Jn 2:20,27 * **13:12** Mt 25:29;

Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2; Stg 4:6 * **13:13** Dt 29:4; Is 42:19-20; Jer

5:21; Ez 12:2; Mt 15:10; 16:12; 17:13; Mr 8:21 * **13:14** Mr 4:12; Lc

8:10; Jn 12:40; Hch 28:26-27; Ro 11:8

15 *Qe pe' laqjamtikineyejeikii ha'ne witset tit'oyik'i. Yit'onik'i lekfiu qa yit'onik'i iye totoi. Qa qu' nite' hik aka' lunyejeje', in yejeŕju' qekha ni'wentax, in yepi'ye' ek'i qekha netk'entaxik'iha, qekha nenikfe'ltaxik'i iye pe' laqjamtikineyejeikii ma' qekha nink'aihittax qa yakha' qekha hentintaxju.'”(Is 6:10)** 16 Qa ekheweli't qa e'le'sitsi'hi'mkii qe na'l ne' otoyit' qa hi'wenikii qa ne' ekfiyi't iye qa lepiye'elkii.* 17 Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in olotstax ke' profeta'ik'i qa ke' yatsathen jukhewik'i yisu'untax qu' ni'wen ha'ne hane'ej hi'weni't qa nite'le yi'wen. Yisu'untax qu' nepiye' ha'ne hane'ej lepi'ye'eŕ qa nite'le yepi'ye'.—*

Pa' ikji'ha in yejeyumtshenijupi' pa' iwenq'enhena'x.

(Marcos 4:13-20; Lucas 8:11-15)

18 Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Ek'eni't, hane'ej qu' henfel ka' ikji'ha pa' ewi't iwenq'enhena'x. 19 Week pa'qu' nepi'ye'taxik'i eke' wi'tlijei t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios, qa nite'le nikfe'lik'i, qa hik lunyejei pekhewe' loi namji'ju'kii pa' wit'ikheyi'j. Qa nam na' inwo'met qa nitka'mij eke' wi'tlijei we'nentaxji'ju' latawe'j.* 20 Qa pe' loi namji'ju'kiyek pa' uteket qa hik lunyejei pe' yepi'ye' ek'i ke' wi'tlijei qa t'eku'mi' aje'eŕ qa lesitsi'mik'iha.* 21 Qa in nite'le ijetits pe'qu' lefitetsiye' qa nite' t'unitsji'. In tajaajinhetii qa wenit'ijetskii pe' ul'ets ma' qa yo'qmositij qa yili'ij aje'eŕ.* 22 Qa

* 13:15 Mt 15:8; He 5:11 * 13:16 Lc 10:23-24; Mt 16:17; Jn 20:29

* 13:17 Jn 8:56; He 11:13; 1P 1:10-12 * 13:19 Mt 4:23; 5:37; 6:13

* 13:20 Is 58:2; Ez 33:31-32; Mr 6:20; Jn 5:35 * 13:21 Mr 4:17; 10:30; Hch 8:1; 13:50; Ro 8:35; 2Co 12:10

pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' tiiket qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i ekewe' wi'tlijei, qa lesle in yamitfik'i in yitawje'meten ekewe' wekwek, qa pa' leqsu'unka'xij ekewe' wekwek qa qi in yawitji. Qa week ekewe'en tit'oyijju' kekhewe' wi'tlijei, ma' qa ham leye'.* ²³ Qa pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i eke' wi'tlijei qa nikfe'lik'i. Ma' qa hik pekhewe' qa na'l yijat'ij pe' lei, ewi'ttax pe' lo' qa yamets cien (100) pe' lei, qa pekhewep qa yametsek sesenta (60) qa pekhewep iye qa yametsek treinta (30) pe' lei.—

Pe' ul'ets wit'enheiju' we'nenji'ju' pe' trigo.

²⁴ Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye wekwek yejeyumtshenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j na'aj ewi't jukhew in yeni'ju' ne'ej le'sits loqoloi na'aj lewenq'enhe'wet.* ²⁵ Qa in hats week ima'ju' qa namii pa' ewi't l'ejuihife qa yenji'ju' ek pe' loqoloi ne'ej cizaña* hik lunyejeitax trigo pa' witwenq'enhe'wet'ij pe' trigo, ma' qa ik iye pakha'an. ²⁶ Qa in hats qhufje'm pe' trigo ma' qa hats laxaji' pe' lei, qa lunyejeijijek iye pe' cizaña we'nenji'ju' in teiji'jek. ²⁷ Ma' qa pe' yithayiki qa nifelii pa' yatsat'axij pa' wit'enekju': “Yaqa patun, in le'sitstax ke' loi l'eniju' na' ewenq'enhe'wet ¿qa pa'n qu' nata'ji' ne' cizaña in latalifetsij?”* ²⁸ Qa yit'ij pa' patun: “Na'l na' i'nejuihife t'ejtenijji'ju'

* **13:22** Ro 12:2; 2Ti 4:10; 1Jn 2:15; Mt 19:23; Mr 10:23; 1Ti 6:9-10; 2Ti 4:10 * **13:24** Mt 18:23; 20:1; 25:1; Mr 4:26,30 * **13:25** Ne'ej cizaña, hik lunyejeitaxija ne'ej trigo, qa nikhewe'hi'ij lei qa pakha' lunyejei. * **13:27** Mt 10:24; Col 3:11; 4:1; Ap 1:1

pa'aj in yenji'ju'." Pekhewe' t'ithayii qa nifaakanij iye: "¿Me lisu'un qu' haki'hi qa' henit'ilijik'i?" ²⁹ Qa pakha'an qa yit'ij: "Nite', qe qu' enit'ilijpha'm ne' cizaña qa i'nhi'i qu' enit'ilijpha'm iye ne' trigo. ³⁰ Iwejinle eku'ni'lij qu' week nata'hi't iplu'ui qu' netenitaxijji' ne' trigo. Qa qu' namtaxets qu' netenit'ijji' ma' qa' hit'ijets nekhewe' qu' nenit'ijji': 'Ojohoni't qu' ant'a'ahijji' ne' cizaña qa isifini't je'mkii hats'inha qa' netene'lju', qa nekhewe'le trigo qa' eni'hifi ne' yextsi'ij.'"—

Ne'ej mostaza lo'.

(Marcos 4:30-32; Lucas 13:18-19)

³¹ Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye yejeyumt-shenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej mostaza lo' na'aj jukhew in yeni'ju' pa'qu' leq'ejinqa'wet'e.* ³² Yijaa'ija pe' lo' in hik pekhe' les in nite' qi pe' week loi. Qa in ta't qa les qipha'm, nite' luk'elpha'm pekhewep wit'enheiju' ne'ej lesejets (hortalizas) qe qipha'mha ma' qa najkak'ij. *Ma' qa namii ne'ej junatai qa tupiiji' ne'ej takjil.—*

*(Ez 31:6)**

Pe' levadura.

(Lucas 13:20-21)

³³ Ha' Jesús qa nifeli'm iye kakhap iye yejeyumt-shenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej levadura, ne'ej ewi't efu in yetsjilkinij na'aj fo'ji' qitaxji' qa lammistax levadura. Ma' qa in hats yamje'mha qa yiju'fjufinhetik'i ma' qa les in qi'ija na'aj fo'ji'.—*

* **13:31** Mt 13:24; 17:20; Lc 17:6

* **13:32** Sal 104:12; Ez 17:23;

Dn 4:12 * **13:33** Gn 18:6; Ga 5:9

Jesús qa nifel pe' yejeyumtshenijupi'.

(Marcos 4:33-34)

³⁴ Week qa iyetjiik'ui ha' Jesús he' jukhew qa efuts iye qa uja'xle qa yitjiiji' ne'ej yejeyumtshenijupi', qa ham pa' qu'nte' nejeyumtshenijupi' qa iyetjiik'ui,* ³⁵ qe qa' nasinik'iha kakha' hayi-its yit'ij pa'aj pa' ewi'l profeta'ik'i in yit'ij: — *Hit'iji' hatse' pe'qu' newetjeyumtshenti ijupi' qu' nek'iyetik'ui. Hit'ij hatse' kekheve' wekwek nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets in iptu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne week sehe'.— (Sal 78:2)**

Pa' ikji'ha pe' ul'ets we'nenji'ju' pe' trigo.

³⁶ Ha' Jesús qa wetfeli'm hekhewe' jukhew qa efuts ma' qa uyifi ke' wititsi'. Qa hik hakha'a' he' l'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Enfeli'l ye'mha pakha' ikji'ha pekhewe' cizaña we'nenji'ju' pa' wit'enekju'.—* ³⁷ Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ij: —Pakha' yenju' pe' le'sits loi hik ha'ne ha'ne Ła's na' Jukhew. ³⁸ Qa pa' witwenq'enhe'wet qa hik ha'ne ha'ne week sehe' ipji'. Pe' le'sits loi qa hik pekhewe' pe' lelits na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pekhewe'le cizaña hik pekhewe' pe' lelits nakha' ul'ax.* ³⁹ Qa pakha' l'ejuihife in yenju' qa hik nakha' na' inwo'met. Qa in tenit'ijji' pe' lei qa hik łunye'j qu' namtaxets pa' łahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe'. Qa pekhewe' nit'ijji' pe' lei qa hik nekhewe' ne' angelits.* ⁴⁰ Qa hik łunye'j iye in ewi'l we'neni' pe' cizaña, qe qa' netene'łju', qa'

* **13:34** Jn 10:6; 16:25 * **13:35** Ro 16:25-26; 1Co 2:7; Ef 3:9; Col 1:26 * **13:36** Mt 13:3; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32 * **13:38** Mt 8:12; Jn 8:44; Hch 13:10; 1Jn 3:10 * **13:39** Jl 3:13; He 9:26; Ap 14:15

hik lunye'je' iye hatse' qu' namtaxets pa' lahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe' ipji.* 41 Ha'ne Ła's na' Jukhew yukinii hatse' ne' Łaqa angelits nakha' tenek'enheiji', qa' nant'a'aiji' week nekhewe' in-qaqsijkinenjiijkii na' ul'ax qa nekhewe' iye yaqsi-ijkii na' ul'ax in i'ntaxji'teje'm.* 42 Qa' niwu-mik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tujje'mha. Qa hikna' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't, qa qi iye qu' nat'aiji' lek'unhetii.* 43 *Ma' qa pekhewe' yatsathen qa' netujjiha hatse' in lunye'jek ne' junu'(Dn 12:3)* qu' hats nantaxji'teje'mha na' tenek'enheiji' na' Łatata. Pa'qu' nana'l lekfiye' qa' nepiye'ek'i aka'an.—*

Pe' ewi't qi inyetax tat'inhetiikii.

44 —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't qi inyetax wekwek in tat'inheti'yi'kii pa' ewi't l'ejinqa'wet. Qa ewi't pa' jukhew yi'wen qa yayaxkit iye in yat'inkii iye, qa qi in le'wisi'mkii qa wapilii pe' letsi' qa week t'ihinij pekhewe' lewekwekits ma' qa taqha'yets pa' l'ejinqa'wet yat'inikii pe' ewi't wekwek qi inyetax.—*

Pe' ewi't inyetax ute lasi' perla.

45 —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye aka'an, na'aj ewi't t'ihinij wekwek, in wo'oi ne'ej inyetets le'sits utel lelits perlas. 46 Qa in yi'wen pekhe' les in le'wis perla, qa wapilii pe' letsi'. Ma' qa week t'ihinijkii pe' lewekwekits ma' qa' taqha'yets pekhe'en.—*

* 13:40 Mt 24:3; 28:20 * 13:41 Sof 1:3; Mt 8:20; 18:7; 24:31

* 13:42 Ap 1:15; 9:2; Mt 8:12; Ap 19:20; 20:10 * 13:43 Mt 11:15;

1Co 15:42 * 13:44 Is 55:1; Fil 3:7-8; Ap 3:18 * 13:46 Pr 2:4; Mt 7:6

Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki'.

⁴⁷ Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki' tewumhitijji'ju' na'aj iweli' qa olotsji' lunyejeile wetju't lejits witq'ehemkinel.* ⁴⁸ In topo'oj pe' witq'ehemki' qa pekhewe' teq'ehemkii qa yetsinijetspha'm pa' l'ista'wet qa i'nijupju'kii qa yejeji' pe' le'sits qa yenji' pe' canastul qa pekhewe'le u'ets qa yiwu'mlekii. ⁴⁹ Hik qu' lunye'je' hatse' qu' nanaxtaxijik'i pa' lahats'ij. Qa' nak ne' angelits qu' nant'a'ajji' ne' u'ets in wenetsji'taxi't ne' yatsathen,* ⁵⁰ ma' qa niwu'mik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tujje'mha. Qa' hik nakha'a' qu' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't qa' qi iye qu' nat'ajji' lek'unhetii.* ⁵¹ ¿Me week qu' enikfe'li'lik'i ekewe'en?— Hekhewe'en qa yeku't: —Ehe, Yatsat'axyij.— ⁵² Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijji'ju' iye: —Qa hik ta'hijupi' na'aj ewi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei (ley) in tetwek'ela'xets qa i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata, ma' qa hik lunye'j na'aj ewi't jukhew yatsat'axij ne'ej wititsi' in nikfe'lets qu' ni'nq'ethinij pe' lewekwekits pe' ink'aihits qa pe' lawa'mhits iye.—*

Jesús qa yamii pa' Nazaret.

(Marcos 6:1-6; Lucas 4:16-30)

⁵³ In yili'ij ha' Jesús in nifel eke' wekwek yejeyumtshenijupi' pa' lunye'jkii, ma' qa ikik'ui ha' witset. ⁵⁴ Qa yamii ha' letset'ija qa hik hakha'a' qa

* **13:47** Mt 3:2; 13:44; 22:10

* **13:49** Mt 13:39-40; 25:32

* **13:50** Mt 8:12; 13:42

* **13:52** Mt 12:35; 28:19

i'nq'ijatshenifi ke' judiol le'lijtsitjii. Qa he' jukhew qa qi in yitjułaxijpha'mkii, qa yit'ijju': —¿Pa'n ta'liji' hane'en week ekewe' nikfe'lets? ¿Qa pa'n ta'liji' iye pa' let'unha'x in yaqsiijkii eke' ham lunyejeyi'iju'ł?*

⁵⁵ ¿Me nite' hik ha'ne la's ka' ewi'ł carpintero'ik'i? ¿Me nite' hii ke' lenene María, qa he' lek'injats qa Jacobo (Santiago), qa ha' José, qa ha' Simón qa ha' Judas iye?*

⁵⁶ ¿Me nite' hik ha'ne iye i'ni' he' lek'injai? ¿Qa pa'n ta'liji' hane'en week ekewe' wekwek?—

⁵⁷ Qa aka'an in ta'lijupi' qa nite' nek'enheyu'ets. Qa ha' Jesús qa yit'ij: —Ham pa'qu' profetaye' qu' nite' nineqjunu'ye', qa ni'kha'li'ij letsetitstaxija' qa letsit'axija iye qa hik ne'ej qa nite' neqjunu'uj.—*

⁵⁸ Qa hik ta'lijupi' in nite' olots ke' yaqsiiji'kii wekwek ham lunye'iji'iju'ł hakha' witset qe he' tetseti'yi' qi in yeqeku'.

14

Talanhetii pa' Juan Bautista'ik'i.

(Marcos 6:14-29; Lucas 9:7-9)

¹ Hik akaa'ijha ka' lahats'ij, ha' Herodes tenek'enhe'yi' ha' Galilea qa i'ye'ej ke' yaqsiijkii ha' Jesús in ham lunyejeyi'iju'ł.* ² Qa yit'ijets pekhewe' leqejkunenhei: —Hik kakha' Juan Bautista'ik'i. Hats ila'x iye. Qa hik ta'lijupi' in na'li'm pa' qi let'unha'x qa leke' in yaqsiijkii pekhewe' ham lunyejeyi'iju'ł.—* ³ Qe ha' Herodes t'eku'mi' pa'aj ka' Juan'ik'i qa yophe'ł łokoyei qa yenifi iye pe'

* **13:54** Mt 2:23; 4:23; 7:28 * **13:55** Mt 12:46; 13:55; Mr 6:3; Lc

3:23; Jn 6:42; 7:5; Stg 1:1; Jud 1 * **13:57** Jer 11:21; 12:6; Lc 4:24;

Jn 4:44 * **14:1** Mr 8:15; Lc 3:19; 13:31; 23:7; Hch 4:27; 12:1; 13:1

* **14:2** Mt 16:14; Mr 6:14; Lc 9:7

witq'ophelitjii, qe ta'lets pa'aj pe' ewi'l efu hii Herodías lewhe'ye'tax pa' lek'inij hii Felipe.* 4 Qe ka' Juan'ik'i yittaxijets pa'aj: —Nite' inek lenexke'ej kakha'an qu' ewhe'ye'yi'ij nekhe' efeli'tstax.—* 5 Qa ha' Herodes in neqek'uyu'taxij pa'aj ka' Juan, qa nijiweik'i'iju'l iye pa' witset, qe titijiti'yijetsha ka' Juan'ik'i in ewi'l profeta.* 6 Qa in ink'ayik leqe'ninqa'p ha' Herodes, qa ke' lasi' ke' Herodías qa t'otoyijup pekhewe' namii in leqe le'wis ne'u pa'aj. Ha' Herodes qa qi in yisu'unijji' pa'aj ke' inanyi' in t'otoyijup. 7 Qa hik ta'hijupi' in weniwjutsiqeniji'mha qu' yijaayi'ija qu' netisij pa'qu' niyinjets. 8 Ke' inanyi' in tayajaxti'yetskii pa'aj yiyaji'etskii pa'aj ke' lenene, ma' qa yit'ij: —Hisu'un qu' entshen hane'ejija ha' leila' ha' Juan Bautista. Enji' tok'oye'.— 9 Aka'an qa qi in nite' yi'sinhettaxi'mkii pa'aj ha' Herodes, qa hatsle tetfelijha in weniwjutsiqen qa week iye yepi'ye' ej pe' namii pa' leqe le'wis ne'u. Ma' qa inaqyaji'ij qu' netetka'xii qa' netesti'yij. 10 Ma' qa inq'ukinii qu' ne'nisa'xii ka' leila' ka' Juan'ik'i pe' witq'ophelitjijii. 11 Ma' qa tetka'x pa'aj ka' leila' ka' Juan'ik'i i'nji' pa' tok'o qa testi'yij pe' inanyi' qa yeka'xii'ij pe' lenene qa tisij pa'aj. 12 Qa namii pa'aj he' l'ijatshenhei ka' Juan'ik'i qa yeka'x pa'aj qu' netijik'ui. Hekhewe'en qa nifelii ha' Jesús ka' lenifeny'e'j ka' Juan'ik'i.

Jesús qa tisij pe' laqats pe' cinco mil (5.000) jukhew.

(Marcos 6:30-44; Lucas 9:10-17; Juan 6:1-14)

* 14:3 Mt 4:12; 11:2; Jn 3:24 * 14:4 Lv 18:16; 20:21 * 14:5 Mt 11:9; 21:26,46

13 In i'ye'ej ha' Jesús ka' Juan'ik'i in talanhetii pa'aj, ma' qa ikkii uja'xlekii qa i'nji' ke' witin-hitjii qu' namijiiteje'm ha' ham i'ni'i'. Ma' qa in nikfe'lets he' week witsetits hekhewe' jukhew qa efuts iye pa' t'ejuiji', qa yijayanpha'm qa t'otsleju' in yamik'ui ha' t'ejuiji'. 14 Qa in t'ilittaxpha'm ha' Jesús qa yi'wen in olootsija he' nijayan. Qa qi in neq'eletij qa nilinju' iye he' wanqaats'etaxju'.* 15 In hats metju' junu', he' l'ijatshenhei qa ikets qa yit'ijets: —Hats metiyu'ju' ne' junu' qa ha'ne ju'uni' ham pa'qu' na'ni'. Yape it'ijets ene' jukhew qa efuts iye qu' napilii he' witsetits letits hats'inha qu' nataqha'yets laqatse'.—* 16 Qa yeku'l ha' Jesús: —Inye'jlu' qu'nte' napile'kii. Ekhweli'l qu' lisi'lij pa'qu' netuj enewe'en.— 17 Qa yeku'l iye he' l'ijatshenhei: —Uja'xle inek ene' na'l ine'm lee'fij (5) ene' pan, qa wetsjuk ene' sehets, qa uja'xle.— 18 Ha' Jesús qa yit'ijets: —Enka'xi'l met pekhewe'en.— 19 Ma' qa yiyaji'ijets qu' nanaqsijju' qu' na'ni'ju'kii ha' jup'elket week hekhewe' jukhew qa efuts iye. Ma' qa t'eku'mi' ke' lee'fij (5) pan qa ke' wetsjuk sehets qa yejeletspha'm na' wa's qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios. Ma' qa napk'asitju' ke' pan qa tisij he' l'ijatshenhei qa hikhe' qa netisijju' he' week jukhew qa efuts iye.* 20 Qa weekij in tuj qa hats ilinijju'. Qa he' l'ijatshenhei qa nat'a'ak'i ke' lapk'asil ke' amaneifk'i qa yenji'ju'kii he' doce (12) canas-tul qa topolij.* 21 Inli'i qu' leefij mil (5.000) uja'x

* 14:14 Mt 4:23; 9:36 * 14:15 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * 14:19 1S 9:13; Mt 26:26; Mr 8:7; 14:22; Lc 24:30; Hch 27:35 * 14:20 Mt 16:9; Mr 6:43; 8:19; Lc 9:17; Jn 6:13

namets he' jukhew tuj ke' pa'n. Qa hekhewe'le efuts qa omehets iye qa nite' wetjeyumtshen.

Jesús qa t'otsipji' pa' iweli'.

(Marcos 6:45-52; Juan 6:16-21)

²² In naxijik'i aka'an, ma' qa ha' Jesús qa aje'el yiyaji'ets he' I'ijatshenhei qu' aje'el nathayiniji-iteje'm ke' witinhitjii ha' Iajai'ka' ai, qa Iakha'le qa' mexe newetfeli'm he' jukhew hats'inha qu' napilkii. ²³ Qa in hats yili'ij in wetfeli'm he' olots, ma' qa ikik'ipha'm ke' utek ewi'hekii qe qa' niyin. Ma' qa in hats najaleikii qa menjiit amani' ewi'hekii.* ²⁴ Qa kikhe'le witinhitjii qa hats toxik'iteje'mha, qa ke' leqe t'uuyuyuyits ha' iweli' qitsik'i qa yiwu'miju'kii ke' witinhitjii qa nite' ju'f qe t'ejuyiju't ka' t'unik'i. ²⁵ Ma' qa in hats ip'lu'uikii pa' netu ha' Jesús qa yijayanpha'm hekhewe'en t'otsipji' ha' iweli'.* ²⁶ He' I'ijatshenhei in yi'weniju't in t'otsipji' ha' iweli' qa qi in ni-jiwei, qa yit'ijju': —¡Peyijat'ij, ma wit-si'nq'alek hane'en!— Ma' qa yeqejsi'le'ej wetju't qe qi in niji-weitax. ²⁷ Qa aje'el yit'ijets ha' Jesús: —¡ikesimeni'! Yakha'le, e'nijiweikitek'it. —* ²⁸ Qa ha' Pedro qa yeku't qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu' hik akhaayi'ija qa it'ij yiwets qu' henek ei na' Ia'ni' na' iweli'ipji'.— ²⁹ Qa yit'ij ha' Jesús: —¡Te'!un!— Qa ha' Pedro qa t'ilit'ik'uiju' ke' witinhitjii qa t'otsipji' ha' iweli' qa ikii ha' Jesús. ³⁰ Ha' Pedro in yi'wen in t'unik'i qa niijiwei, ma' qa nikheyu'ju' qa tayai, qa yit'ij: — ¡Etsi'fen wat'ij, Yatsat'axyij!— ³¹ Ha' Jesús qa aje'el

* **14:23** Lc 6:12; 9:48 * **14:25** Mt 24:23; Mr 13:35 * **14:27** Dt 31:6; Is 41:13; 43:1-2; Mt 17:7; Lc 2:10; Ap 1:17

yijin ha' loko'i qa t'eku'mi', qa yit'ijets: —Hayits qa nite' qi pa'nte' eqekuye'jtax. ¿Inhats'ek in l'inqekutaaxkii?—* ³² In t'ilitji'ju'kii ke' witinhitjii, ma' qa qeesik'ui ka' t'unik'i. ³³ Ma' qa hekhewe' i'nji' ke' witinhitjii qa wonokok'enijupju'kii ha' Jesús qa yit'ijets: —¡Qete'e' yijaa'ija in akha' pa' Łaa'sija pa' Dios!—*

Jesús qa yamii pa' sehe' Genesaret.
(*Marcos 6:53-56*)

³⁴ Qa yamiiteje'm ha' lajaika', qa t'ilit'ipha'mkii ha' sehe' Genesaret.* ³⁵ He' tetseti'yi' qa nikfe'lij ha' Jesús ma' qa aje'eł yamipji' leniie't week ha' sehe' qa tetka'xiikii he' wanqaats'eju'. ³⁶ Qa iyini-jets qu' niwejinli'ij qu' net'eku'metskii ha' l'aka'the' eiju' ha' l'uihitjii he' wanqaats'eju'. Qa week he' hats t'eku'mets qa naxpa'lij pe' laatsheitax.*

15

Na'aj yiwul'enhēt pa'qu' jukhewe' ta'lii łeji'.
(*Marcos 7:1-23*)

¹ Ma' qa nekets ha' Jesús he' uja'x fariseol qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés łe'lijei ta'lii ha' Jerusalén qa nifaakan qa yit'ijets.* ² —¿Inhats'ek ne' ijatshenhei in nite' tek'enik'i kekhewe' yittaxij inwets pe' inaqa'wa'mhitsik'i qu' jintaqsiijkii? Enewe'en nite'

* **14:31** Mt 6:30; 8:26; 16:8 * **14:33** Sal 2:7; Mt 16:16; 26:63; Mr 1:1; Lc 4:41; Jn 11:4 * **14:34** Jn 6:24-25; Mr 6:5; Lc 5:1 * **14:36** Mt 9:20; Mr 3:10; Lc 6:19; Hch 5:15 * **15:1** Mr 3:22; 7:1-23; Jn 1:19

wa'nqa' eku'nju' qa tekji'ijju'.—* ³ Qa nifaakani-jek ha' Jesús qa yit'ij: —¿Inhats'ekek ekheweli'f in nite' f'ek'eni'hik'i ka' yit'ij na' Dios qa e'mehe'elij in f'ek'eni'hik'i ke' le'lijeite ke' ława'mhitsik'i? ⁴ Qe na' Dios yit'ij: “*Ek'eenetsha qa iwqinhet iye atata qa eneneye' iye*” (Ex 20:12) qa “*pa'qu' nit'ijets ul'ets le'lijei pa'qu' łatataye' qa łenene iye qa' hikpa' qa' hats jutsiqaxe' qu' nawa'm.*” (Ex 21:17)*

⁵ Qa ekheweli'f qa lit'ihijets pa'qu' jukhewe' in łeke' qu' nit'ijets pa'qu' łatataye' qa łenene iye: “Nite' łeke' qu' he'yifti'ts ewets qe week ke' na'łji'ijtax ye'm qa hetisji'ij pa' Dios.” ⁶ Pakha' qu' nit'ij aka'an ma' qa hats nite' yiwqinhet pa'qu' łatataye' qa łeneneye' iye. Ekheweli'f łiwu'milfik'i qa hili'ihij iye ka' yitaxijha na' Dios, ma' qa łijayani'f hane'ej pe' e'lijeiki'f. ⁷ Ekheweli'f e'jtitsitsi'f hik ejunyejeyi'f qu' wetsjuk'e pe'qu' ejusitsi'f! Yasinik'iha ka' yit'ihij ewets ka' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: ⁸ “*Ha'ne witset le'lijeite tsiwqinhettax qa nekhewe'le łatawjets qa tots ye'miiha.*” (Is 29:13)* ⁹ Nite' weju'łij in tsijayantax, ke' i'nq'ijatshenij le'lijeite ene' jukhewłe.”— (Sal 78:36) ¹⁰ Ma' qa ha' Jesús qa taya'yets he' week jukhew qa efuts iye qa yit'ijets: —Ek'eni'fha qa' menikfelitihik'iha iye. ¹¹ Na'aj timju' na'aj jukhew qa efu iye nite' hik ha'ne qu' niwu'lenhet, qe pa' yiwu'lenhet yijat'ij pa'qu' jukhewe' qa efu iye, ta'łii łeji'.—* ¹² Ma' qa he' f'ijatshenhei qa we'tmetinheti'm qa yit'ijets: —

* **15:2** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; 11:38; Jn 12:16; Ga 1:14; Col 2:8; He 11:2 * **15:4** Dt 5:16; Ef 6:2; Lv 20:9 * **15:8** Ez 33:31; Col 2:22; Tit 1:14 * **15:11** Mt 15:18; Mr 7:15; Hch 10:14-15; 21:28; He 9:13; 1Ti 4:3

¿Me nite' lenikfe'lets nekhewe' fariseol in nayu'kii in nepi'ye'ej kakha' lit'ij?— ¹³ Qa yeku'l ha' Jesús qa yit'ij: —Week pe'qu' wit'enkiye'ju' in nite' yenju' na' Tata i'ni' na' wa's, qa' netenit'ijpha'm weekij lefitetsii.* ¹⁴ Iwejini'i'it nekhewe'en ek'enli'ilets, qe nekhewe'en puk'alets yojo'ok'oi pekhewep iye puk'alets. Qu' puk'ale' pa'qu' nojo'ok'oi pakhape' iye puk'al, ma' qa' week nanamik'iju'kii pe'qu' koomojiju'ye'.—* ¹⁵ Ha' Pedro qa yit'ijets ha' Jesús: —Etsfelih'i'mha pa' ikji'ha kakha' lejeyumtshenijupi'.—* ¹⁶ Qa yeku'l ha' Jesús: —¿Me ekhewepi'l iye qu' mexe nite' enikfe'li'lik'i? ¹⁷ ¿Me nite' lenikfe'li'lik'i in week na'aj uyii pa'qu' witeji'ye' qa yamiiju' lekutjii ma' qa i'nk'ate qa ikfik'i iye? ¹⁸ Qa pakha'le t'atsji'lii witeji' qa ta'liiju' wittawe'j, qa hik ha'ne yijat'ij in yiwul'enhet pa'qu' jukhewe'.* ¹⁹ Qe wittawe'j ta'liiju' ekewe'en: ul'ets witaq-jamtikineyejeikii, tegek'ui, wanawitji'i'it pakhape' i'nhi' pekhepe' in hats tewhe'yeitax, wanawitji'i'it pakhape' i'nhi' pekhepe' in mexe hamtax lewhe'ye'ye', t'ejtenkii, ejtitsits wotk'onli'imkii pe'qu' netnek'enhei qa wotk'onli'ijkii iye pa'qu' hamtax leq'inye'je'.* ²⁰ Ekewe' wekwek hik ekewe' yijat'ij in yiwul'enhet pa'qu' jukhewe' qa efu iye. Qa qu' jintekle in mente' jiwanqa'tax qa nite' jiyiwul'enhet.—*

* **15:13** Is 60:21; 61:3; Jn 15:2; 1Co 3:9 * **15:14** Mal 2:8; Mt 23:16,24; Lc 6:39 * **15:15** Mt 13:36; 15:10,11; Mr 7:17 * **15:18** Mt 12:34; Stg 3:6 * **15:19** Ef 4:31; Col 3:8; 1Ti 6:4; Ex 20:13-16; Ga 5:19-21; Stg 2:4 * **15:20** Mt 11:18; Mr 7:2,5; 1Co 6:9-10

*Ewi'l pe' efu tujtseika' ta'tji' nekets pa'aj pa' Jesús.
(Marcos 7:24-30)*

²¹ Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui iye ha' i'ntaxi' qa yamii hakha' sehe' te'weyij he' witsetits Tiro qa ha' Sidón.* ²² Ewi'l ke' efu canaán leleki' i'ni'kii hakha' sehe' qa nekets ha' Jesús yit'unhetik'i in iyet qa yit'ij: —Yatsat'axyij, Ła's pa' David'ik'i, enq'eletyij wat'ij. Ke' yasi' i'nji' pa' ewi'l inwo'met qi in yawtsheten.—* ²³ Qa nite' yeku'l ha' Jesús. Qa he' l'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Iyaji'ets ne' efu qu' nak. Jiyijayanijpha'mkii in iyet. Nite' yili'ij.—* ²⁴ Jesús qa yit'ij: —Na' Dios ts'ukinijetsju' qu' howo'oikii hekhewe' hamitstaxiikii kots'etets Israel lelets.—* ²⁵ Qa ke' efu qa wonokok'eni'ju' l'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ifti'ts qeku'n yiwets wat'ij.— ²⁶ Qa ha' Jesús qa yeku'l: —Nite' le'wisijupi' qu' netitkamhiti'yij na' pan enewe' omehets ma' qa' netesti'yij ne' nunajits lelets.—* ²⁷ Qa ke' efu qa inku'l qa yit'ij: —Ehe, Yatsat'axyij, qa tujte iye ene' nunajits lelets ne'ej łaqamhiliiju' na'aj lenilayets namifikii na'aj mesa.— ²⁸ Ma' qa yit'ij ha' Jesús: —Efu, hayits qa qi in nite' łesqeku'. Hane'ej qa' łunye'je' pakha' hats łisu'un qu' łunye'je'. — Qa hik akaa'ijha pa'aj qa le'wisju' pe' łasi'.*

Jesús qa nitinju' pe' olots wanqaats'uju'.

²⁹ Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui hakha' i'ntaxi' qa yamiiju' ha' łotkoyek ke' kałi' Galilea. Ma'

* **15:21** Mt 11:21; Mr 7:24 * **15:22** Gn 10:15,19; Jue 1:30-33; Mt 4:24; 9:27 * **15:23** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

* **15:24** Mt 10:6,23; Mr 7:27; Jn 4:22; Ro 15:8 * **15:26** Ex 22:31; 2R 9:10; Mt 8:2; Fil 3:2 * **15:28** Mt 9:22; 17:18; Jn 4:52-53

qa' ikik'ipha'm ke' utek qa i'niju'.* 30 Olootsija he' jukhew qa efuts iye nekii ha' i'ni'. Neka'xii he' ul'ets lewek f'oyoq f'oyoq, qa he' onqokits, qa he' puk'alets, qa he' ham le'lijeye', qa olots iye hekhewep iye wanqaats'uju', we'nenifikii ha' Jesús ma' qa week ni'inju'. 31 Ma' qa hik ta'hijupi' in qi in yitjułaxijpha'mkii he' jukhew qa efuts iye in yi'wen in iyet he' hamtax le'lijeye', qa otshimetsitsju' iye he' f'oyoq f'oyoqtax, qa he' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye, he' puk'alets qa yi'wenkii iye. Ma' qa hik ta'hijupi' qa yit'ijets: —¡Maa! hayits qa le'wisija pa' Israel leqe Dios.—*

Jesús qa tisij pe' laqats pe' jukhew yamets ikwetju't mil (4.000).

(Marcos 8:1-10)

32 Ha' Jesús qa taya'yets he' H'ijatshenhei qa yit'ijets: —Hats tseq'eletij enewe' jukhew qa efuts iye qe hats wetshetk'ewi't ke' neluts in i'nyijup qa hats ham laqe'. Nite' hisu'un qu' hipilheninkii in mexe ham pa'qu' netuj qe i'nli'i qu' nanajkat'axijju' leyipkul na' wit'ikheyi'jik'i.—* 33 Qa yit'ijiju't he' H'ijatshenhei: —¿Qa pa'n qu' jintah'iji' pa'qu' netuj enewe'en in olots wikfi' in hami' hane'e'in pa'qu' nata'lets pa'qu' laqe' qe ham i'ni'i'?—* 34 Qa nifaakan ha' Jesús: —¿Pa'n uja'x pe' aqatsi't pan?— Hekhewe'en qa yit'ijiju't: —Wetsjuk tatsaile (7) ne' pan qa uja'x ne' sehets lelits iye.— 35 Ma' qa inaqyaji'ij ha' Jesús qu' week na'ni'ju'kii ha' sehe'. 36 Qa t'eku'mi' ke' siete (7) pan

* 15:29 Mr 7:31-37; 9:43; Mt 9:8; 18:8 * 15:31 Is 29:23; Lc 1:68; Hch 13:17 * 15:32 Mt 14:14-21 * 15:33 Mr 8:4; 2Co 11:26; He 11:38

qa ke' sehets helits iye qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios. Qa napk'asitju' qa netisijju' he' l'ijatshenhei qa hik hekhewe' qa netisijju' hekhewe' jukhew qa efuts iye.* ³⁷ Week he' tuj, qa ilinijju'. Qa he' l'ijatshenhei qa nat'a'ak'i ke' lapk'asil ke' amaneifik'i qa yenji'ju'kii he' wetsjuk tatsai (7) qits canastul qa topolij. ³⁸ Hekhewe' tuj ke' pan yamets ikwetju't mil (4.000) he' jukhew, hekhewe'le efuts qa nite' wetjeyumtshen, qa he' omehets iye. ³⁹ Ma' qa in hats wetfeli'm ha' Jesús hekhewe' jukhew, qa t'ilitji'ju'kii iye ke' witinhitjii qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Magadán.*

16

Iyintaxets pa'qu' ham lunye'ji'iju't.
(*Marcos 8:11-13; Lucas 12:54-56*)

¹ Hekhewe' fariseol qa he' saduceol iye qa namii ha' Jesús qu' nijaajin, qa iyintaxijets qu' nethinij pa'qu' pakha' lunye'je' na' wa'sji.* ² Qa ha' Jesús qa yeku't qa yit'ijiju't: —In metiyu'ju' ne' junu' ekheweli't lit'itijets in qi qu' le'wise'kii qe na'l pa'qu' s'eye' na' wa'sji'. ³ Qa in leefiju' ekheweli't qa lit'itijets qu' ul'axekii qe na'l na'aj s'e' qe i'ni' na' wa's qa a'taxiju't iye. Ehe, ekheweli't in lenikfe'li'lets pa' lunye'j ha'ne wa'sji' qa zinhats'ek in nite' lenikfe'li'lets ekewe' jutsiqetstaxij ha'ne lahats'ij? ⁴ Enewe' hane'ej jukhew qi in ul'ets qa nite' ewi'Hi'i' iye nakha' yijayantax iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju't, qa nite'le

* **15:36** Mt 26:27; Lc 22:17; Jn 6:11,23; Hch 27:35; Ro 14:6; 1Co 10:30 * **15:39** Mr 3:9; 8:10 * **16:1** Mt 12:38-39; Lc 11:16; 1Co 1:22

leke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju'ł. Ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik lunye'je' ka' lunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás. — Ma' qa' ha' Jesús in yili'ij qa' ikik'ui.*

*Pe' leqe levadura nekhewe' fariseol.
(Marcos 8:14-21)*

⁵ In yijawe'jiiteje'm iye he' l'ijatshenhei ha' lajaika' ke' kali' qa nitapi'ii qu' neka'x laqatse' pane'. ⁶ Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Qeku'nek, jeli'liju'ł ne' leqe levadura nekhewe' fariseol qa nekhewe' iye saduceol.—* ⁷ Qa he' l'ijatshenhei qa yifaakateji' aka'an qa yit'ijju': —Ma in nite'ek jiteka'x pane'.— ⁸ Qa ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets, qa yit'ijji'ju': —Ekhweli'ł hayits qa lesqeku'ul, ¿inhats'ek in lit'ihijets qu' hamitse' ine'm inqatse' pane?* ⁹ ¿Me nite' lenikfe'lik'i in hentisijju' ke' lee'fij (5) pan he' lee'fij mil (5.000) yamets he' jukhew? ¿Qa pa'n uja'x ke' laqaxpalii topolij he' canastul?* ¹⁰ ¿Me hats lantapi'ilik'i iye in hentisijju' ke' wetsjuk tatsai (7) pan he' ikwetju'ł mil (4.000) yamets he' jukhew? ¿Qa pa'n uja'x iye ke' laqaxpalii topolij he' canastul? ¹¹ ¿Inhats'ek in nite' lenikfe'li'lets yakha' in nite' k'iyetij pa'qu' pane', qe k'iyetij yijat'ij qu' jeli'liju'ł ne' leqe levadura nekhewe' fariseol qa ne' saduceol iye?—* ¹² Ma' qa nikfe'lik'iha hekhewe'en ha' Jesús in nite' iyetij ne'ej levadura yetsji'ł ne'ej

* **16:4** Mt 4:13; 21:17; Lc 11:29 * **16:6** Mt 3:7; 8:15; Lc 12:1; 1Co 5:6-8; Ga 5:9 * **16:8** Mt 6:30; 8:26; 14:31; Lc 12:28 * **16:9** Mt 14:17-21; 15:34-38 * **16:11** Mt 3:7; 16:6; Mr 8:15; Lc 12:1

pan, qete'e' kekhewe' i'nq'ijatshenij he' fariseol qa he' saduceol iye.*

Jesús takha'ija pa' Cristo.

(Marcos 8:27-30; Lucas 9:18-21)

¹³ Ha' Jesús in hats yamets ha' sehe' te'weyij ha' witset Cesarea de Filipo, qa nifaakanji'ju' he' l'ijatshenhei: —¿Pa'n l'anyejeij ene' jukhew ha'ne Ła's na' Jukhew?— ¹⁴ Qa yeku'l he' l'ijatshenhei: — Uja'x he' yit'ijets in akha'te' ka' Juan Bautista'ik'i, qa uja'x he' yit'ijetsek in akha'te' pa' Elias'ik'i, qa hekhewep qa yit'ijetsek in akha'te' pa' Jeremiasik'i qa yumtitax iye pekhewep profeta'ik'i.—* ¹⁵ Qa ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Qa ekheweli'l, ¿lekpa' letsumti'ihikiyek qu' yakha'ye'?— ¹⁶ Qa ha' Simón Pedro qa yeku'l qa yit'ijets: —Akha' pa' Cristo, Łaa'sija pakha' nite' wa'm Dios.—* ¹⁷ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Qi qu' e'le'wisi'imkii, Simón, Ła's ha' Jonás, qe nite' pa'qu' jukhewe'le qu' nethinij in lenikfe'lets aka'an, qe ewi'Łe na' Tata i'ni' na' wa's in nethinij qa lenikfe'lets aka'an.* ¹⁸ Yakha' hit'ij ewets, in akha' e' Pedro, ute łasi', qa ene' qi ute qa' hik ene' haqsi'jipji' ne' yi'lijtsitjii. Qi qu' net'un, qa nite' yeqenijani' hatse' na' le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades).* ¹⁹ K'elisi'ij ne' lejinjei na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pa'qu' ophe'l ha'ne sehe' ipji' qa' hik łunye'je'jeek na' wa'sji' qu' not'ophelitii, qa pa'qu'

* **16:12** Mt 5:20; 17:13; 23:3 * **16:14** Mt 14:2; 17:10; Mr 6:15; Lc 9:8; Jn 1:21 * **16:16** Mt 1:16; Jn 11:27 * **16:17** Jn 1:42; 21:15-17; 1Co 15:50; Ga 1:16; Ef 6:12; He 2:14 * **16:18** Mt 18:17; Hch 5:11; 7:38; 8:1,3; 9:31; 11:22,26

iwejin ha'ne sehe' ipji' qa hunye'je'jeek qu' netwejin-hetii iye na' wa'sji'.—* ²⁰ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei qu' hasu'uj nenfel'ekuni'm pe'ye' in lakha'ija pa' Cristo.*

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(Marcos 8:31-9:1; Lucas 9:22-27)

²¹ Qa hik aka'aj ha' Jesús qa nifeeli'mha he' l'ijatshenhei in lakha' qu' namii hatse' ha' Jerusalén qa he' tenek'enhe'yij ha' witset qa hekhewe' iye tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei qu' qi qu' naatsheten hatse'. Qa yit'ijets qu' nilan qa' ila'xe'le iye qu' namets wet-shetk'ewi'l neluts.* ²² Ha' Pedro qa ikijfik'i ha' Jesús qe qa' naq'ayiniq aka' yit'ij, ma' qa yit'ijets: —jNite' hisu'un qu' lexke'yi'ij kakha'an pa' Dios, Yatsat'axyij! jAka'an nite' leke' qu' ejunye'je'kii!— ²³ Qa ha' Jesús qa tetwek'ela'xets, qa yit'ijets ha' Pedro: —Me'nton ye'mii, Satanás, hik ejunye'j ne'ej ute qu' hilanifi qa' natsamju', qe akha' nite' lijamti'ets pa'qu' nisu'un na' Dios, qe uja'xle eke' yisu'un ene' jukhewle.—* ²⁴ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Qu' nana'l pa'qu' nisu'un qu' natsjayanija, qa' nili'ij pa'qu' lakhayeletax qu' nisu'un, net'eku'mi' yijat'ij pe'qu' leqe cruze'* qa' natsjayan.* ²⁵ Qe pa'qu' nisu'un pa' witi'ax ha'ne sehe' ipji', qa qu' nawa'm qa' hami'im hatse'. Qa

* **16:19** Is 22:22; Mt 18:18; Jn 20:23; Ap 1:18; 3:7 * **16:20** Mr 8:30;

Lc 9:21 * **16:21** Lc 9:22-27; Mt 17:9; 20:18; 27:63; Lc 24:7; Jn 2:19

* **16:23** 2S 19:22; Ro 8:5,7; Fil 2:5; 3:19; Col 3:2 * **16:24** "T'eku'mi'

pe'qu' leqe cruze'" ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' ul'axe'. * **16:24** Mt 10:38; Lc 14:27

pakha'le qu' nite' nana'yi'ij pa' witi'la'x ha'ne sehe' ipji' qe ta' l' yiwets, qa qu' nawa'm qa' nana'li'm pa' witi'la'x.* ²⁶ Qe, ¿lek pakha' qu' ne'weju'hij pa'qu' jukhewe' qu' natsat'axtaxij ha'ne week sehe' ipji' qa ham hi'im na' witi'la'x na' wa'sji'? ¿Qa lekpa' iye qu' ni'feyikitiju'l pa'qu' jukhewe' qu' nataqha'yets pa'qu' hi'la'xe' na' wa'sji'?* ²⁷ Qe ha'ne La's na' Jukhew te'nilit'ijju' hatse' na' qi lesa'x na' Latata qa ne' laqa angelits iye. Ma' qa' ha'ne La's na' Jukhew *qa' nijaninij week ewitei in tunyejeyek pe'qu' naqsii'kii.* (Sal 62:12)* ²⁸ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, enewe' uja'x hane'e'in mente' naxju' hatse' qa' ni'wen ha'ne La's na' Jukhew namijju' qu' netnek'enhei.—*

17

Jesús qa tujtseika' pa' tunye'j pa'aj.
(Marcos 9:2-13; Lucas 9:28-36)

¹ In naxijik'i ke' ewi'l tatsai (6) nelutsik'i ha' Jesús qa ikijfik'i ha' Pedro qa ha' Jacobo (Santiago) qa hakha' iye lejefe'le ha' Jacobo, Juan. Qa uja'xhi'ikii in iki'hik'ipha'm ke' qipha'm utek.* ² Qa hik hakha'a' pa'aj qa we'nethinets ha' Jesús in tanalit pa' tunye'j. Ma' qa pa' leju's leppepep hik tunye'j ne' junu' qa pe' leqhinatai qa tujji'ha in foo'ija.* ³ Qa laxa iye pa'aj pa' Moises'ik'i qa pa' Elias'ik'i tafaakate'yi'lju' pa'aj ha' Jesús. ⁴ Ha' Pedro

* **16:25** Mt 10:39; Jn 12:25 * **16:26** Sal 49:7-8; Lc 12:20 * **16:27**
Mt 26:64; Mr 8:38; Hch 1:11; 1Ts 1:10; 4:16; Ap 1:7 * **16:28** Mt
4:23; 10:23; Hch 20:25 * **17:1** Mt 26:37; Mr 5:37 * **17:2** Sal
104:2; Dn 7:9; Mt 28:3; 2Co 3:18; Ap 1:16; 10:1

qa yit'ijets pa'aj ha' Jesús: —Yatsat'axyij, hayits qa le'wisi' ha'ne ju'uni'. Qu' isu'un qa haqsiilijkii wetshetk'ewi'le' wititsil lelitse', ewi'l'pe'qu' etsi'yi'ij qa ewi'l' pe'qu' Moisés lets'i'yi'ijek qa pekhep iye qa' lets'i'yi'ijek na' Elías. —* ⁵ In mexe iyet pa'aj ha' Pedro qa nametsju' pa'aj pe' tujji'ha wasi' qa tit'oyijju' pa'aj qa hikpe' nokes ji'teje'm pa' iyet qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne Ya's qi in hisu'un, hik ha'ne qi in tsi'sinheti'mkii. Qa hik ha'ne ek'eni'lik'iha pa'qu' nit'ij.—* ⁶ In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an he' l'ijatshenhei qa namju'kii, weniipinju'kii pa'aj qa qi in nijiwei.* ⁷ Ha' Jesús qa ikets pa'aj qa t'eku'metsju'kii qa yit'ijets pa'aj: —Eniyi'l'pha'mkii. Hasu'uj e'nijiwe'yi'l.—* ⁸ Qa yeje'taxik'ipha'm pa'aj qa hats hamits pekhewep hats ewi'hekii pa'aj ha' Jesús. ⁹ In tepilik'uiju'kii iye ke' utek, ha' Jesús qa yiyaji'ijets pa'aj qu' hasu'uj nenfel, qa yit'ijets: —Hasu'uj enfeli'hi'm pe'ye' aka' hi'weni'l. Hatse'lu' qu' ila'xe'tax iye ha'ne La's na' Jukhew qa' enfeli'lkii yijat'ij.—* ¹⁰ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa nifaakanij ha' Jesús qa yit'ijets: —¿Inhats'ek ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei in yit'ijets qu' nonjo qu' nanam pa' Elias'ik'i qa ink'aye'le pa' Cristo?—* ¹¹ Ha' Jesús qa yeku'l: —Yijaa'ija qu' nanam hatse' pa' Elías, qa' hikpa' week naqsi'jju' hatse' ekewe' wek-wek.* ¹² Qa yakha'le qa hit'ilij ewets ka' Elías in hats namtax qa nite'le nikfe'lij, qe leqfenyejeyij yi-

* **17:4** Mr 9:5; Lc 9:33 * **17:5** Is 42:1; Mt 3:17; Mr 1:11; Lc 3:22; Hch 3:22; 2P 1:16-18 * **17:6** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **17:7** Dn 8:18; 9:21; 10:10; Mt 14:27 * **17:9** Mr 9:9-13
* **17:10** Mal 4:5; Mt 11:14 * **17:11** Mal 4:6; Lc 1:16-17

jat'ij kakha' lekhewelle in yisu'un qu' leqfenyejeji'ij. Qa hik qu' leqfenyejeji'ij iye hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qu' naatsheten iye nekhewe'en.— ¹³ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa nikfe'lik'i in kakha'le Juan Bautista'ik'i in iyetij.

Jesús qa yitin pa' ewi't omela's.
(*Marcos 9:14-29; Lucas 9:37-43*)

¹⁴ In yamii iye ha' i'ni' he' olots jukhew qa efuts iye, ma' qa nekets ha' ewi't jukhew qa wonokok'enijupju' qa yit'ijets: ¹⁵ —Yatsat'axyij, enq'eletij wat'ij ha' ya's, qe qi qa iftsaxji'ijji' qa nekji'jets pa' Łaja'me't, ma' qa yik'elelinhetji'ijkii qa hats qi in wanqaats'e, qe olotsij in nami-
jji'ju' na'aj fe't qa olotsij iye in namijji'ju' na'aj iweli'. ¹⁶ Hats henka'xtaxets ene' ijatshenhei qa nite'le leke' qu' niġin.—* ¹⁷ Ha' Jesús qa yeku't qa' yit'ij: —Peijaat'ij, enewe' hane'ej namji'ju' ha'ne łahats'ij hayits qa qi in inqeku' qa ul'ets iye. ¿Pa'n iplu'uk'ui qu' mexe ha'ni't etji'teje'mkii? ¿Pa'n łahats'ij qu' mexe ye'weju'hi'il eju't? Enka'xi't met hane'e'in pa' omela's.—* ¹⁸ Ha' Jesús qa yaq'ayinij qa pa' inwo'met qa ikik'uifik'i hakha'an. Ma' qa hik akaa'ijha ha' omela's qa hamiikii pa' łunye'jtax.* ¹⁹ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa uja'xli'itkii in tafaakate'yi't ha' Jesús, qa nifaakanij: —¿Inhats'ek yekheweli't in nite' leke' qu' hiwutsheni'lfik'i pa' inwo'met?— ²⁰ Ha' Jesús qa yit'ijiju't: —Qe łammi'ste in nite' l'inqekutaxi't, qe yijaa'ija aka' qu' hit'itij ewets, qu' hik łuk'eye' ne'ej mostaza ło' pa'qu' nite'

* **17:16** Mt 10:1; Mr 6:7; Lc 10:17 * **17:17** Jn 14:9; 20:27; Fil 2:15

* **17:18** Zac 3:2; Mt 8:26; Mr 1:25; Lc 4:35; Jud 9

eqekuyejeyi'it qekha leke'ye'tax qu' it'ihijets ene' utek: "Ijayik'ui ha'ne la'ni' qa' tujtseika'ye' pa'qu' ni'i'." Ene' utek qekha net'ijaitax. Hamtax pa' qek nite' leke'ye'tax qu' aqsiihjkii.* ²¹ Aka'an in lunye'j pa'qu' inwo'met'e nite' ikfik'i, qe ewi'He yijat'ij qu' nukinfik'i pa'qu' niyiinija qa nite' tek iye.—

*Ewi'tij iye pa' Jesús in nifel qu' natlanhetii hatse'.
(Marcos 9:30-32; Lucas 9:43-45)*

²² In mexe i'ni' wete'm ha' Galilea leqe sehe', ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Ha'ne La's na' Jukhew testi'yij hatse' nekhewe' jukhew.* ²³ Ma' qa' nilan, qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa ila'xe' iye.— Hekhewe'en qa qi in ika'metetskii in yepi'ye' ej aka'an.

Pe'yijaninkii t'ejuyets pe' witlijsitjii.

²⁴ Ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei in yamets ha' witset Capernaum qa hekhewe' yijanin wo'oi l'astai qu' net'ejuyets ke' witlijsitjii qa nekii ha' Pedro qa nifaakan: —Na' aqa maestro'ol ¿me nite' yijaninji'ij ke' qi witlijsitjii?—* ²⁵ Qa yeku'l ha' Pedro: —Hats yijaninji'ij.— Ma' qa in uyifi ke' wititsi' ha' Pedro, qa ha' Jesús qa aje'eł nojo'ojpha'm in nifaakanij aka'an ha' Pedro in mexe ham yit'etaxij, qa yit'ijets: —¿Pa'n lumti'ek Simón qu' lunye'je' aka'an? Week pekhewe' tenek'enhe'yipji' ha'ne sehe', ¿pa'n hii pe' iyinijets qu' nijaninji'ij pe' wekwek? ¿Me pekhewe' lelitsle? ¿Me i'nhi'i pekhewe' tujtseikal?—* ²⁶ Qa yeku'l ha' Pedro: —Pekhewe'

* **17:20** Mt 21:21-22; 13:31; Mr 9:23; 11:23; Lc 17:6; Jn 11:40; 1Co

13:2 * **17:22** Mt 16:21; 20:17; Mr 8:31 * **17:24** Ex 30:13; 38:26;

Mr 9:33 * **17:25** Mt 22:17,19; Mr 12:14; Ro 13:7

tujtseikal.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa pe' lélits qa' hik pekhewe' qu' nite' nijanine'. ²⁷ Qa qu' hasu'uj na'nayu' ine'm pe'ye', ma'aiju' ne' kati' qa' aqaqanhen, qa pa'qu' nojo qu' aqaqanhene'ye' qa' hikpa' i'wenji' leji' pe'qu' l'astaki'ye' qa hik pekhe'ye' qa' hijaninj qa' akhap iye qu' ijaninj iye. Qa' eka'xii qa' hisij.—*

18

¿Łek pakha' les qiji'?

(Marcos 9:33-37; Lucas 9:46-48)

¹ Qa hik pakha'aj he' l'ijatshenhei qa nekets ha' Jesús, qa nifaakan: —¿Łek pakha' les qu' qiye'ji' hatse' pa' tenek'enheiji' pa' Dios?—* ² Ha' Jesús qa taya'yii ha' ewi'l omela's. Ma' qa yinhinji'ju leqewuk'u, ³ qa yit'ijji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, ekheweli'l qu' nite' meni'nk'aihiti'il qa qu' nite' ejunyejeyi'il ne'ej omehets, qa' nite' niyi'il ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.* ⁴ Qa hik ta'lijupi', pa'qu' lunye'je' in nite' weniwqinhet in lunye'jek ha'ne omela's, qa' hik pakha'ye' qu' les qiye'ji' in i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. ⁵ Qa pa'qu' nenegjunu'uj pa'qu' ewi'l omela'se' hik lunye'j hane'en qu' nata'lets ka' yii, qa yakha'le in negjunu'yij. ⁶ Qa pakha'le qu' naqsijkinenijkii pa' ul'ax enewe' tek'en yiwets mente' qits, qa les le'wis qu' not'ophehiti'yijifi laqawe'j ewi'l qi ute qa' netwumhitijji'ju' pa'qu' qi lejtaxe'.* ⁷ iPeijaat'ij

* **17:27** Mt 5:29; Jn 6:61 * **18:1** Mt 9:10; 22:24; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 3:35; 6:3; Hch 6:1; 13:20 * **18:3** Mt 5:20; 7:21; 19:14,23-24; Mr 9:47; 10:15; Lc 18:17; 1Co 14:20; 1P 2:2; Jn 3:5 * **18:6** Mt 20:20-28; Mr 9:42; Lc 17:2; 1Co 8:12

hatse' ha'ne sehe' ipji' qe ta'lets pekhewe' yat-sat'etsipji' hane'en in inqaqsijkenenijkii pa' u'ax! Qe ham niyejini'ik'ui qu' lunye'je'kii aka'an. ;Qa hiye' ha'nus pa'qu' jukhewe' i'nli'i efu qu' nata'lets in yaqsijinenijkii pa' u'ax pakhape' iye! * ⁸ Qa qu' nakha'ye' okoi, i'nli'i qu' nakha'ye' ef'i' qu' nata'lets in laqsijikii pa' u'ax, qa' isa'xii qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' okoi i'nli'i qu' ewi'le'le' ef'iyee' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa nite' hik lunye'j qu' ewumhitijji'ju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' okoyei i'nli'i ne' ef'iyeei. * ⁹ Qa qu' nekhe'ye' oto' qu' naqsijinenijkii pa' u'ax, qa' enit'ijpha'm qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' otoyee' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa nite' hik lunye'j qu' ewumhitijji'ju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' otoi.—*

Pe' hamiikii kots'etax.
(Lucas 15:3-7)

¹⁰ —Hasu'uj uteni'l pa'qu' ewi'le' enewe' mente' qits, qe yakha' hit'ilij ewets in na'l nekhewe' laqa angelits enewe'en i'nji' ene' wasits, qa nekhewe'en qa week lahatsiyij ikji'jets na' Tata i'ni' na' wa's.*

¹¹ (Qe ha'ne La's na' Jukhew nam qe qa' nowo'oikii qu' nilin pakha' qu' hame'taxiikii.)* ¹² ;Pa'n lumti'il qu' lunye'je'? Pa'qu' jukhewe' qu' nana'li'm pe'qu' cien (100) lelinheye' kots'etets qa ewi'l pe'qu' hami'iikii, ;me nite' yiwejinle eku'ni' pa' tseenepha'm pe' noventa y nueve (99) qa' mexe

* **18:7** Mt 26:24; Lc 17:1; 1Co 11:19 * **18:8** Mt 5:30; 25:41; Mr 9:43 * **18:9** Mt 5:22,29; Mr 9:47 * **18:10** Est 1:14; Lc 1:19; Ap 8:2; Sal 34:7; 91:11; He 1:14; Mt 6:29; 25:40,45; Lc 15:10 * **18:11** Mr 2:10; Jn 2:25

nowo'oikii pe' kots'etax hamiikii? ¹³ Yijaa'ija in le'wisi'mkii in na'l pe' noventa y nueve (99), qa in yi'wen pe' ewi'l hamtaxiikii qa les qi'ija in le'wisi'mkii. ¹⁴ Hik aka' lunye'j na' Atata'al i'ni' na' wa's, nite' yisu'un qu' ewi'le' pa'qu' hami'ikii ene' mente' qits.—

¿Pa'n lunye'j qu' e'le'sitsi'il wetju'l pa'qu' ejefeye'?
(Lucas 17:3)

¹⁵ —Qa pa'qu' ejefeye' qu' naqsi'j e'mijkii pa' ul'ax, ma'ai qa' ujaxehi'il wetju'l qu' afaakate'yi'lju', qa' enfeeli'mha pa' ul'ax yaqsi'j e'mijkii. Qa qu' netk'en'eju'l, ma' qa' e'le'sitsi'il wetju'l iye.*

¹⁶ Qa qu' nite'le netk'eni'ik'i pa'qu' ittaxijets ma' qa' ege'mets iye ewi'le' i'nhi'i qu' wetsjuk'e pe'qu' ijs'eyek'i'ii, hats'inha pe'qu' nit'ij *qa' week jutsiqetsi'ija qu' nata'tets pekhewe' qu' wetsjuk'e i'nhi'i qu' wetshetk'ewi'le' in ijs'eyek.* (Dt 19:15)* ¹⁷ Qa qu' nite' netk'eni'il eju'l iye qa' enfeli'hi'm pe' witlijsitjii. Qa qu' nite' netk'eni' iju'l iye pe' witlijsitjii, ma' qa' hik egjunyejeyi'ilij pekhewe' yeqeku' na' Dios qa' pe' yijaninkii wekwek judioltax qu' net'ejuyets pa' witset Roma.

* ¹⁸ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pa'qu' ophe'hi'l ha'ne sehe' ipji', qa' hik lunye'je'jeek qu' not'ophe'itii na' wa'sji'pha'm. Qa pa'qu' iwejini'l ha'ne sehe' ipji' qa' lunye'je'jeek iye qu' netwejinhetii iye na' wa'sji'pha'm. * ¹⁹ Qa hit'ilij ewets iye aka'an, qu' wetsjuk'e ekheweli'l pe'qu' net'ekumij wetju'ha

* **18:15** Lv 19:17; Ga 6:1; 2Ts 3:15; Stg 5:19; 1P 3:1 * **18:16** Nm 35:30; Jn 8:17; 2Co 13:1; 1Ti 5:19; He 10:28 * **18:17** Mt 16:18; 1Co 14:4; Ap 1:4; Ro 16:17; 1Co 5:9; 6:1-6; 2Ts 3:6,14; 2Jn 10 * **18:18** Mt 16:19; Jn 20:23

pa'qu' nisu'un qu' niyinets ha'ne sehe' ipji', qa na' Tata i'ni' na' wa's qa' naqsiimijkii. ²⁰ Qe pa'qu' na'ni' pe'qu' wetsjuk'e i'ni'i qu' wetshetk'ewi'le' qu' nonot'axij wetju'l ka' yii qa yakha' qu' ha'nji'ju' leqewuk'u pekhewe'en.— ²¹ Ma' ha' Pedro qa ikets, qa nifaakan: —Yatsat'axyij, ¿pa'n uja'xij qu' naqsi'j ye'mijkii pa'qu' u'axe' pa'qu' yejefeye' qa yakha' qa' hisu'unji'ij qu' ye'le'sitsi'if wetju'l? ¿Me siete'ej (7)?— * ²² Ha' Jesús qa yit'ijets: —Nite' hit'ij ewets qu' sieteye'li'ij (7), les le'wis yijat'ij qu' hit'ij ewets qu' setentayi'ij (70) qu' sieteyi'ij (7). ²³ Qa hik ta'lijupi', na' tenek'enheiji' na' Dios qu' jintejeyumtshenijupi' in hik lunye'j pa'qu' ewi'l qi wittataye' in yisu'un qu' nenikfe'lets pe' l'ekumhifkinel pe' leqejkunenhei. ²⁴ In i'nk'a yejel qa tetka'xii pa' ewi'l olots pe' l'ekumhifkinel olots millonits yamets. ²⁵ Pakha' witqejkunenek in ham pa'qu' nijaninij pe' l'ekumhifkinel, ma' qa pa' wittata qa inaqyaji'ij qu' ne'tninei qu' hik lunye'je' qu' witlinek'e weeki'l pe' lewhe'ye' qa' pe' lelits iye, qa week iye pe' na'ltaxi'm in yatsat'etstaxij qa' laja'yi'ij pe' l'ekumhifkinel.* ²⁶ Ma' qa pa' witqejkunenek qa wonokok'enifi pa' laqa patun, qa yit'ijets pa'aj: “Patun, eng'eletyij. Hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week lek hijanin hatse'.” ²⁷ Pa' patun qa qi in neq'eletij qa week yiwu'm pe' l'ekumhifkineltax qa yiwamhitik'i. Ma' qa yuki'nfik'i qa yiwejinle. ²⁸ In ikfik'i pa'aj pa' witqejkunenek qa we'tweni'l pa'aj pakhap witqejkunenek iye l'ithayife'ej pa'aj pa' yithayiki. Pakha'an t'eku'mi' pa'aj

* **18:21** Lc 17:3-4; Col 3:13
Neh 5:5,8; Lc 7:42

* **18:25** Ex 21:2; Lv 25:39; 2R 4:1;

pe' laq'astai, nite'le olotstax. Qa t'ilit'ets pa'aj qa yeqes'ulkatifi laqawe'j pa'aj qa yit'ijets: “iYape atsjanin ke' l'eku'mi' yaq'astaiyik'!”*
²⁹ Pakha'an qa wonokok'entaxifi qa yittaxijets pa'aj: “Enq'eletij, hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week lek hijanin hatse'.” ³⁰ Qa pakha'an qa nite'le neq'eletij qa yeka'xii pe' witq'ophehitjii qa yuihinifi qa yophe'l pa'aj qa' i'nk'ale niwejin qu' week nijanin pe' l'ekumhifkinel. ³¹ In yi'wenij pekhewep iye witqejkunenehei pakha'an aka' leqfenye'j lewek qa qi in yaats'e'ej pa'aj pekhewe'en, ma' qa nifeli'm pakha' laqa patun wete'm pa' leqfenye'j lewek pa' ewi'l. ³² Pa' patun qa inq'ukinii qu' netetka'xii qa yit'ijets pa'aj: “Witqejkunenek, akha' qi in ul'ax. Yakha' k'ewejinle. Hiwu'm ek'ui qa hiwamhitik'i iye ke' ekumhifkinel qe l'iyinij yiwets qu' ne'sq'elet'ej. ³³ Qa akhaptax iye qek enq'eletij iye na' ithayife in yijunye'jek in tseq'elet ej.”* ³⁴ Pa' patun qi in nayu'um pakha'an qa inaqyaji'ij qu' not'ophehitii qa' nattanithenhetii iye iplu'ui qu' week nijanin pekhewe' l'ekumhifkinel qa' netwejinhetii. ³⁵ Aka'an hik aka' qu' leqfenyejeyi'il ej na' Tata wa'sji' qu' nite' weeki'ijha pe' atawjetsi'l qu' e'le'sitsi'il wetju'l pa'qu' ejefeyi'il.—*

19

*Jesús qa iyetij in t'ejuyets na'aj weqle.
 (Marcos 10:1-12; Lucas 16:18)*

* **18:28** Mt 20:2; 22:19; Mr 6:37; 14:5; Lc 7:41; 10:35; Jn 6:7

* **18:33** Mt 6:12; Ef 4:32; Col 3:13; 1Jn 4:11 * **18:35** Pr 21:13;
 Mt 6:14; Stg 2:13

¹ Ha' Jesús in yili'ij in nifel ekewe'en, qa ikik'ui ha' Galilea qa yamii ha' leqe sehe'ek ha' Judea nehu'uju't te'weyii ha' lajaika' ai ha' haqqi' Jordán.*
² Ma' qa olootsija iye he' yijayaniiteje'm, qa hik hakha'a' qa niñiniju' he' wanqaats'etaxju'.* ³ Uja'x he' fariseol qa nekets qu' nijaajin, ma' qa ni-faakan: —¿Me lenexke'ej pa'qu' jukhewe' qu' newe-qle'eł pe'qu' lewhe'ye'ye' in na'l pa'qu' nata'lijupi'? —* ⁴ Ha' Jesús qa yeku't: —¿Me nite' lejełi't ke' we'nika'ajji', nakha' naqsi'jju' in i'nk'aa'ija ha'ne week yaqsiijkii pa' jukhew qa pe' efu? (Gn 1:27)*
⁵ Qa yit'ij iye ke' we'nika'ajji': “Qa hik ta'lijupi' pa'qu' jukhewe' qu' nak'esik'ui t'alhei, ma' qa' ewi't na'ni'ti' pe'qu' lewhe'ye'ye', qa in wetsjuktax qa hats ewi'te pa' wit'ese'n.” (Gn 2:24)* ⁶ Ma' qa hats nite' wetsjuk, hats ewi't pa' wit'ese'n. Qa hik ta'lijupi' hasu'uj pa'qu' nak'esinhetje'm pekhewe' hats ewi't yeni' pa' Dios.— ⁷ Pekhewe'en qa yit'ijets iye pa'aj: —¿Qa inhats'ek pa' Moises'ik'i in inaagyaji'ij pa'aj pe'qu' efuye' qu' netesti'yij pa'qu' witfaakanek'e t'ejuyets qu' neweqla ma' qa nakik'ui pa'qu' lewhe'ye'ye'?— (Dt 24:1-4)* ⁸ Qa yit'ijiju't ha' Jesús: —Qe t'units pe' atawjetsi't, ham eq'iltaxitsi'it. Qa ka' Moises'ik'i qa lexkelitij e'm qu' meweqla'elju' pe' ewhe'yetsi't. Qa nite'te hik aka' qu' lunye'je' in yojo. ⁹ Yakha'le qa hit'itij ewetsek pakha' qu' nili'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' ma' qa lewhe'ye'yi'ij iye pekhepe' efu ma' qa hats yaqsiijkii iye aka' witwu'ax (adulterio). Qa qu' nata'he'ets pe'qu' efuye' in wanawitji'il pakhape',

* 19:1 Mt 7:28; Lc 9:51; Jn 10:40 * 19:2 Mt 4:23; 12:15 * 19:3 Mt 5:31; Jn 8:6 * 19:4 Gn 2:18; 5:2; Mt 21:16 * 19:5 Mal 2:15; 1Co 6:16; Ef 5:31 * 19:7 Mt 5:31

ma' qa pa' jukhew qa hats nite' yaqsiijkii aka' witwul'ax (adulterio) qu' lewhe'ye'yi'ij pekhepe'.—
 * 10 Qa he' l'ijatsshenhei qa yit'ijju': —Ye'ehe, qu' hik aka' l'unye'je' in t'ejuyets na'aj jukhew qa ne'ej lewhe'ye', qete'e' les le'wistax pa'qu' jukhewe' qu' hasu'uj netewhe'yei.— 11 Qa yeku'l ha' Jesús: — Nite' week qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' qu' l'unyejeye' aka' hit'ihjets. Uja'xle pe'qu' netisij na' Dios qa' net'eku'mi' qu' l'unyejeye' aka'an.* 12 Qe na'l pe' ta'lij ji'teje'm wittawe'j in u'l'ets pe'qu' leqele'ye' qa nite' leke' qu' netewhe'yei. Qa na'l iye pe' wetwu'mle pe' leqelei yiwu'mik'ui ene' jukhew. Qa pekheweple qa lekhewelle in wanaqsi'jletijkii in hik l'unyejei qu' newetwu'm leqelei, qe ta'lets pa' tenek'enheiji' pa' Dios. Pakha' qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' aka'an, qa' net'eku'mi'.—

Jesús qa iyinipji' pe' omehets.

(Marcos 10:13-16; Lucas 18:15-17)

13 Ma' qa tetka'xii ha' Jesús he' uja'x omehets qe qa' net'eku'mipji' lesinjel qu' niyininipji'. Qa he' l'ijatsshenhei qa yaq'ayintaxij hekhewe' neka'x he' omehets. 14 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij: —Enwejini'l met ne' omehets, hasu'uj aq'ayini'lij qu' nenek yiwets, qe nekhewe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios hik l'unyejei nekhewe'en.—* 15 Ma' qa in hats yili'ij in t'eku'mipji'kii lesinjel he' omehets, qa ikik'ui iye hakha' i'ntaxi'.

Pa' ewi'l jutjana'x yiwq'axin wekwek.

(Marcos 10:17-31; Lucas 18:18-30)

* 19:9 Mt 5:32; Lc 16:18 * 19:11 Mt 13:11; 1Co 7:7 * 19:14 Mt 18:3; 1P 2:2

16 Ewi't ha' jutjana'x namii ha' Jesús qa ni-faakan: —Maestro, ¿pa'n lunye'j pa'qu' le'wise' qu' haqsiijkii hats'inha qu' nana'l ye'm pa' witi'a'x nite' yili'ij?—* 17 Ha' Jesús qa yeku't: —¿Inhats'ek in latsfaakanij pakha' t'ejuyets pa' le'wis? Ewi'He nakha' le'wis. Qa qu' isu'un qu' nana'l e'm na' witi'a'x qa' ek'enik'iha ke' yit'ij nakha'an tisij ka' Moises'ik'i.— 18 Qa yit'ij ha' jutjana'x: —¿Qa pa'n ikji' pakha'an kekhewe'en?— Qa ha' Jesús qa yeku't iye: —*Hasu'uj eqek'ui. Hasu'uj ejtenij qu' a'qapi'i pekhepe' iye efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj ejtenkii. Hasu'uj mowotk'onli'imkii pa'qu' netnek'enhei.** 19 *Iwqinhetji' qa ek'eenetsha iye pa'qu' atataye' qa enene iye. Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in ejunye'jek in tewetsu'unte.*

— (Ex 20:13-16)* 20 Qa ha' jutjana'x qa yit'ij: —Week ekewe'en yakha' qi in heik'enik'i qa haqsiijkii iye. ¿Qa pa'n lunye'j pa'qu' mexe hami'ik'ui qu' haqsiijkii?— 21 Ha' Jesús qa yeku't: —Qu' isu'un qu' atsathenija, yape ma hane'ej, qa' ihinijkii week pekhewe' na'l e'm. Qa pe'qu' lajale' qa' week lisij nekhewe' if'iljetsits ham yiwq'axine', qu' hik aka' eqfenye'ji'ij ma' qa' nana'l e'm yijat'ij nekhewe' le'sits t'ejuyets na' wa'sji'. Ma' qa' i'nk'ale etpil qa' enek qu' atsjayan.—* 22 Ha' jutjana'x in yepi'ye' ek'i aka'an, qa ik qi in ul'axi'mkii, qe lakha' qi in yiwq'axin wekwek. 23 Ha' Jesús qa yit'ijji'ju' he' l'ijatshenhei: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in jutsitaxija pa'qu' qi wekwek

* 19:16 Lc 10:25-28; Jn 12:25; Hch 13:48 * 19:18 Dt 5:17-20

* 19:19 Lv 19:18; Dt 5:16; Mt 5:43; 22:39; Ga 5:14; Stg 2:8 * 19:21 Lc 12:33; 16:9; Hch 2:45; 4:35; 1Ti 6:18

niwq'axin qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.* ²⁴ Hit'ilij ewets iye in les qu' nite' jutsitaxe' pa'qu' ats'etaxe' qu' nuyii ne'ej tawjena'x loto', qa nite' hik lunye'j pa'qu' qi qu' niwq'axin wekwek in jutsitaxija qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.—* ²⁵ In yepi'ye' ej aka'an he' l'ijatshenhei, qa qi in yitjułaxijpha'mkii, qa yit'ijju': —Maa, ¿qa pa'n hii pa'qu' leke'ye' qu' nuiji'teje'm pa' tenek'enheiji' pa' Dios?— ²⁶ Qa ha' Jesús qa yejel'ji'teje'm qa yit'ijji'ju': —Ene' jukhewle jutsitax qu' naqsi'jletaxijkii aka'an. Ewi'He pa' Dios in nite' jutsitaxi'm.—* ²⁷ Ha' Pedro qa yit'ij: —Yekheweli'l week henejeti'l he' week yiwekwekitsi'l ma' qa k'ajayani'l. ¿Qa lekpa' qu' heyesti'yi'hij hatse'?— ²⁸ Ha' Jesús qa yeku'l: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets qu' namtaxets hatse' pa' lahats'ij, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' na'nipji' na' qi le'wis łots'oji'la'x, ekheweli'l in łatsjayani'l qa' ni'ilipji' ek ne' doce (12) wits'ojilaxits. Qa ekheweli'l qu' enek'enhe'yi'hij ene' doce (12) witsetits Israel łelits.* ²⁹ Week pekhewe' qu' nenejet łetsil, i'nhi'i łamatsits qa lek'injats, i'nhi'i łekutii qa lek'injai, i'nhi'i łatata, i'nhi'i łenene, i'nhi'i łelits qa i'nhi'i leq'ejinqa'wetitse' qe ta'łets aka' yii, ma' qa les olotsii'ija pe'qu' netesti'yij qa' netesti'yij iye na' witiłax nite' yili'ij.* ³⁰ Qa olotsle nekhewe' hane'ej yojo, qa' hik nekhewe'ye' hatse' qu' netke'lenju'. Qa olots iye nekhewe' hane'ej teke'lenju' qa' hik

* **19:23** Mt 13:22; Mr 10:23; 1Co 1:26; 1Ti 6:9 * **19:24** Mt 12:28; Mr 10:25; Lc 18:25 * **19:26** Gn 18:14; Job 42:2; Jer 32:17; Zac 8:6; Mr 10:27; Lc 18:27 * **19:28** Is 65:17; 66:22; 2P 3:13; Ap 3:21; 21:1; 22:1,3; Sal 45:6; Mt 25:31; He 1:8 * **19:29** Mt 6:33; Mr 10:29; Lc 18:29

nekhewe'ye' hatse' qu' nojo.—

20

Yejeyumtshenijupi' pe' yithayiki pa' uwaket.

¹ Ha' Jesús mexente' naq'axijik'i aka' yit'ij, qa yit'ij iye: —Qe na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j pa'qu' ewi'l jukhewe' yatsat'axij pa'qu' uwakete', qa wekiya'ffik'i in ik qe qa' nakii pe'qu' nithayinenij pa' leqe uwaket.* ² Qa mexe tafaakate'yi'hijju' pa'qu' laqjanye'ji'ij qu' ewi'l neluye', ewi'l denario,* qa in hats le'sitsijju' pa' laqjanye'jij ma' qa yukinii pa' uwaket qu' nithayiki. ³ Ma' qa in hats juufik'ipha'm ne' junu' qa ikfik'i iye pa' yatsat'axij pa' uwaket. Qa yi'wen iye pekhewep ts'ap'a'aju' iye pakha' joofji'ju' ham yithayikiye'. ⁴ Qa yit'ijets: “Ma'ahii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket, k'ajametsinli'ilek.” Ma' qa ikkii pekhewe'en qu' net'ithayii. ⁵ Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ikfik'i iye in hats natsathenju' junu' qa yi'wen iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha'a, qa yit'ijets iye: “Ma'ahii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket.” Qa ewi'lij in ikfik'i iye pa'aj in hats jelji' junu' qa yi'weni' iye pekhewep iye, qa yit'ijets iye: “Ma'ahii qu' ithayiki'il ha' yeqe uwaket.” ⁶ Ma' qa in hats metju'ha pa'aj pe' junu' qa ikii iye pa' joofji'ju' qa yi'weni' iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha' joofji'ju', qa nifaakan: “¿Inhats'ek in miitsju' la'ni'hi' hane'e'in nite' l'ithayi'yi'l?” ⁷ Qa yeku'l pa'aj pekhewe'en: “Qe ham pa'qu' nets'ithayineni'l.” Qa yit'ij pakha'an:

* **20:1** Mt 13:24; 21:28,33

* **20:2** Ewi'l denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nehu qu' net'ithayii.

“Ma'alii iye ha' yeqe uwaket qu' ithayiki'il.”
 8 Ma' qa in hats lef'ekii pa'aj, pa' yatsat'axij pa' uwaket qa yiyaji'ets pa' leqjetinenek'ipji' pe' t'ithayii: “Onothet wetju'l he' t'ithayii qa' natjai, yojo qu' natjai he' teke'lenijju' in t'ithayii qa he' yojo'oj in t'ithayii qa' netkelenijju' qu' natjai.”*
 9 Ma' qa nekets pe' hats metju'ha pa'aj junu' in t'ithayii qa week pekhewe'en in tajai ewi'l denario. 10 Ma' qa in yamets pe' miitsju' t'ithayii qa yumtitax pekhewe'en qu' les qiyi'ija qu' natjai qe miitsju' t'ithayii. Qete'e' hik uja'x iye pe' lajal pe' i'nk'ale t'ithayiitax ewi'l denario. 11 In yi'wen pe' lajaltax pekhewe'en ma' qa qi in ul'etsik'i le'lijeyets pa' yatsat'axij pa' uwaket. 12 Qa yit'ijju' pa'aj pekhewe'en: “Enewe' i'nk'ale t'ithayiitax in hats metju' ke' junu' qa hik aqjanyejeyi'lyij yekhweli'l in miitsju' haki'lifi in he'yithayi'yi'lji' ka' l'elej ke' junu' aka' ne'u'ik'i.”* 13 Qa yeku'l pa' yatsat'axij pa' uwaket pa' ewi'l pekhewe'en: “Waika', nite' k'awitji'. ¿Me nite' hayiits jitafaakate'yijju' ka' yaqjanyej'ej qu' ewi'l ne'uye' qu' ithayii ewi'l denario?}* 14 Ehe, enewe'en aja', yape ma'aj. Qa yakha'le qa hisu'un qu' hetisij qu' hik uja'xe' ke' k'etisij ha'ne teke'leenijju' in t'ithayii. 15 ¿Ye' me nite' lenexke'ej pa'qu' hisu'un qu' yeqfenye'ji'ij pe'qu' natsat'etsletaxij? ¿Ye' me natawje'meten in yeq'iltina'x?}* 16 Qa aka'an hik aka' lunye'j pekhewe' hane'ej teke'lenju' qa hik pekhewe' qu' nojo hatse', qa pe' hane'ej yojotax qa' hik

* 20:8 Lv 19:13; Dt 24:15

* 20:12 Jon 4:8; Lc 12:55; Stg 1:11

* 20:13 Mt 22:12; 26:50

* 20:15 Dt 15:9; Pr 23:6; Mt 6:23; Mr

pekhewe' qu' netkelenju' hatse'.—*

Pa' Jesús qa nifel iye qu' natlanhetii hatse'.

(Marcos 10:32-34; Lucas 18:31-34)

¹⁷ Ha' Jesús in mexe ikik'ipha'm ha' wit'ikheyi'j hikha' teyii ha' Jerusalén, qa taya'yets qu' neqet'etsi'lju' he' doce (12) l'ijatshenhei, qa yit'ijets:
¹⁸ —Ek'en qeku'ni'lek qu' k'efeli'li'm, hane'ej in jiyamiipha'm na' witset Jerusalén, qa' hik nakha'yi'i' hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netesti'yij ne' tenek'enhe'yij ne' pa'il qa ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii,* ¹⁹ qa' netisij nekhewe' jukhewiikal nite' judiol qe qa' nawitji'iji' pe'qu' le'lijeye', qa' neqsilanje'mkii iye ma' qa' nenji'pha'm pe'qu' cruze'. Qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa' ila'xe' iye.—

Pakha' iyintaxets pe' lenene pa' Santiago qa pa' Juan.

(Marcos 10:35-45)

²⁰ Ke' lenene he' lelits ha' Zebedeo, qa lijts'eyek in nekets ha' Jesús, qa wonokok'enijupju' qe niyinyeyu'ujets pe'ye'.* ²¹ Ha' Jesús qa nifaakan: —Łekpa' lisu'un? — Kikhe'en qa yeku'l qa yit'ij: —Inaqyaji'ij hatse' wat'ij qu' enek'enheitax enewe' wetsjuk yilits qu' na'n ejupha, ewi'l pa'qu' netweiji' leniyayik'i qa nakhap qa' efeyi'j ne'tweyijek.—²² Ha' Jesús qa yit'ijiju'l hekhewe'en: —Nite' lenikfe'li'lets aka' l'iyintaxi'lets. Pakha' haats'e'ej hatse' qi qu' a'taxe' hik lunye'j qu'

* **20:16** Mt 19:30; Mr 10:31; Lc 13:30 * **20:18** Mt 16:21; 26:66;
 Jn 19:7 * **20:20** Lc 22:24-27; Mt 4:21; 8:2

nek'iyaji' pa'qu' ek'imiye'ji', ¿me leke' qu' iya'alji' pakha' ek'imiiji' k'iyaji' hatse?— Qa yit'ijju' hekhewe'en: —Ehe, leke'.—* ²³ Qa yeku't iye ha' Jesús: —Yijaa'ija qu' iya'alji' hatse' pa' qi ek'imiiji', qa pakha'le qu' na'ni'ju' ha'ne ts'iyayik'i qa ha'ne yifeyi'j qa nite' yakha' qu' nata't yiwets qu' hetisij. Uja'xle hatse' qu' netesti'yij pekhewe' hats yaji'let qu' netisij na' Tata.—* ²⁴ Qa hekhewe' diez (10) l'ijatshenhei in yepi'ye' ek'i aka'an, ma' qa nayu'um he' wetsjuk witjefeye'k lelits ha' Zebedeo. ²⁵ Qa ha' Jesús qa taya'yets week hekhewe'en qa yit'ijji'ju': —Ekhweli't lenikfe'li'lets nekhewe' tenek'enhe'yipji' ne' nite' judiol in ewi'le in yisu'un qu' nenethinijkii pe' let'unhaxits in tenek'enhei. Qa nekhewe' te'weyik'uiju' nekhewe'en qa yisu'unek in inaagyaji'ij pe'ye'. ²⁶ Qa ekhweli't qa' hasu'uj ejunyejeyi't aka'an, qe pakha' qu' nisu'un qu' neniwqinhetji' qa' les le'wis qu' hik lunye'je' qu' witqejkunenek'e qu' nithayiki pekhewepe'.* ²⁷ Qa ekhweli't pakha' qu' nisu'un qu' nojo qa' les le'wis qu' hik lunye'je' qu' wittinek'e qu' eqejkunenek'i'ij. ²⁸ Qe ha'ne iye La's na' Jukhew nite' nam ma' qa' neteniftitshiyets, qe nam yijat'ij qe qa' net'iftits qa' net'ihinij iye na' hila'x, hats'inha qu' nilithinik'ui pa' witaxtanithenkeye'j pe'qu' olotse'.—*

*Jesús qa yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.
(Marcos 10:46-52; Lucas 18:35-43)*

* **20:22** Is 51:22; Jer 49:12; Mr 14:36 * **20:23** Hch 12:2; Ap 1:9
* **20:26** Mt 23:11; Mr 9:35 * **20:28** Lc 22:27; Jn 13:13-15; 2Co 8:9; Fil 2:7; Mt 26:28; 1Ti 2:6; Tit 2:14; He 9:28

29 In hats ikik'ui iye ha' witset Jericó, qa olotsija iye he' yijayanpha'm. 30 Wetsjuk he' puk'alets i'niju'kii lekuwe' ha' wit'ikheyi'j. Hekhewe'en in yepi'ye' in nekijup ha' Jesús, qa taya'yik'ikii: —Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij.—* 31 Olots he' yaq'ayintaxij in tayaikii. Qa yape'enhate les in yit'unhetik'ikii in taya'yik'ikii: —Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij.— 32 Ha' Jesús qa teke'lenju' qa taya'yii he' puk'alets, qa nifaakan: —Łekpa' hisu'uni'ł qu' haqsi'ji'ł e'mijkii?— 33 Qa yeku'ł hekhewe'en: — Yatsat'axyij, hisu'untaxi'ł qu' hi'weni'łkii wat'ij.— 34 Ha' Jesús qi in neq'eletij hekhewe'en qa t'eku'mipji' he' łotoi. Ma' qa aje'eł yi'wen wetju'ł he' puk'aletstax, qa yijayanpha'm ha' Jesús.

21

Jesús qa uiji'teje'm pa' Jerusalén.

(Marcos 11:1-11; Lucas 19:28-40; Juan 12:12-19)

1 In hats metitsi'm ha' Jerusalén, hats yamets ha' witset Ła's łii Betfagé, qa ke' utek łii Olivos. Ha' Jesús qa yukin he' wetsjuk l'ijatshenhei,* 2 qa yit'ijets: —Ma'aletsteje'm na' witset Ła's. Qa' hikna' i'weni'li' pe'qu' matikkatekiye' wo'nophe'ł qa ewi'ł wo'nophełijju' pa'qu' Ła'se'. Qa' enit'ihijii pe' wetsjuk qa enka'xi'lyii. 3 Qa qu' nana'l pa'qu' nayajitaxilijets, qa' it'ihijju'ł: “Ha' Yatsat'axi'lyij yisu'un. Aje'ełete' ek nepilet hatse'.”— 4 Aka'an in łunye'j ma' qa hats yasiinik'iha pa' nifel pa'aj pa' profeta in yit'ij: 5 —*Enfeli'ti'm na' witset Sión, qa'*

* 20:30 Mt 9:27; 21:9; 22:42
19:37; 21:37; Jn 8:1; Hch 1:12

* 21:1 Zac 14:4; Mt 24:3; 26:30; Lc

it'itijets: "Jelju', hats nam ei ha'ne qiji' wittata. Nite' weniwqinhetji', i'nipji' na' ewi't matikkatax, ewi't matikkatax ta's."— (Zac 9:9)* ⁶ He' wetsjuk

f'ijatshenhei qa ikkii qa yaqsiiikii ka' hats yit'ijets ha' Jesús. ⁷ Qa neka'x ke' matikkateki' qa ha' la's iye, qa yipk'eni'pji' he' le'ntaafitits laqlatijij, qa i'nipji' ha' Jesús. ⁸ Olootsija he' jukhew qa efuts iye, yipk'enik'uijiju'kii ha' wit'ikheyi'j ke' le'ntaafitits qa hekhewep qa yifekini'ek ke' najkakui lesejets qa yenik'uiji' ha' wit'ikheyi'j. ⁹ He' yojo'ok'oi ha' Jesús qa he' teke'lenijupju' iye qa week ewi't ka' f'anyejei in taya'yijipji'kii: —iQi in le'wis ha'ne La's pa' David'ik'i! iQi in le'wis ha'ne namij ka' tii pa' Yatsat'ax'inij! iQi in le'wis pa' Intata wa'sji!— (Sal 118:26)* ¹⁰ Ha' Jesús in hats yamji'teje'mha ha' Jerusalén, qa week ha' witset in ye'ilax wetju't qa yit'ijju': —iPa'n lunye'j ha'ne nam inwets?— ¹¹ Qa yeku'hji'ij hekhewe' yojo'ok'oi: —Hik ha'ne Jesús, profeta, ta'lii na' witset Nazaret Galilea leqe sehe'.—*

Jesús qa yiwutshenfik'ikii pe' t'ihintaxij pe' wekwek pe' witlijtsitjiyifi.

(Marcos 11:15-19; Lucas 19:45-48; Juan 2:13-22)

¹² Ha' Jesús qa uyifi ke' qi witlijtsitjii qa yiwutshenfik'ikii week hekhewe' taqha'yets qa he' t'ihini'j iye ke' wekwek. Qa yiwu'mkii iye ke' leqe mesal he' yepiletets f'astai qa yiwu'mkii iye ke' lots'oji'laxits he' ofol t'ihini'j.* ¹³ Qa yit'ijets: —Ke' we'nika'ajji' yit'ij: “Ene' yitsi' qu' tenqiyi'ij

* **21:5** Is 62:11 * **21:9** Mt 9:27; 23:39; Lc 2:14 * **21:11** Mr 6:15; Lc 7:16; 13:33; 24:19; Jn 1:21; 4:19; 6:14 * **21:12** Jn 2:14-16; Ex 30:13; Lv 1:14; 5:7; 12:8; Dt 14:25

wit'iyinhetjii,” (Is 56:7) qa ekhewelli'il qa laqsiilikii in “*lewelij ne' ejtenhetsits.*”—(Jer 7:11) ¹⁴ He' puk'alets qa he' onqokits qa he' otshimetetsju' iye qa nekets ha' Jesús ke' witlijsitjiyifi, qa niinju'. ¹⁵ Qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei in yi'wenij ke' yaqsiijkii in ham lunyejeyi'iju'l qa in yepi'ye' iye he' omehets in taya'yijipji'kii ke' witlijsitjiyifi in yit'ijju': —Qi in le'wis ha'ne La's pa' David'ik'i,— ma' qa qi in nayutaxkii hekhewe'en, ¹⁶ qa yiyajitaxets ha' Jesús: —¿Me nite' lepiye' enewe'en aka' yit'ijju'?— Ha' Jesús qa yeku'l: —Ehe, hepi'ye'. Qa ekheweli'l ¿me nite' les qu' ejeli'l kekhewe' we'nika'ajji' in iyetij aka'an, qa yit'ij: “*Ene' omehets qa ene' mexe tu'f, hats watji'let e'm qu' netlijsii ei qa' newqinhetija iye*”?— (Sal 8:2)* ¹⁷ Ma' qa ha' Jesús qa yiwejinle hekhewe'en, qa ikik'uifik'i iye ha' witset qa wapilii ha' witset la's lii Betania qa hikha' i'wi' wete'm.*

Pe' higokuk wa'mji' qa yistax.

(Marcos 11:12-14,20-26)

¹⁸ Qa neukii leefiju' qa wapilii iye ha' witset, ha' Jesús qa yoksi'wentax in iyipkun. ¹⁹ Qa yi'wen ke' ewi'l higokuk metetsju' ha' wit'ikheyi'j qa ik-taxets wo'taxiikii leye' qa hamle, uja'xle kekhewe' lesejets. Ma' qa yit'ijets: —Nite' l'anuyi' hane'ej qu' nana'l pe'qu' eye'.— Ma' qa aje'et wa'mji' ke' higokuk'ik'i qa yistax. ²⁰ In yi'wen aka'an hekhewe' l'ijatshenhei qa yitjulaxijpha'mkii, qa ni-faakan ha' Jesús: —¿Pa'n lunye'j eke' higokuk'ik'i

* **21:16** Mt 11:25; 12:3,5; 19:4; 22:31 * **21:17** Mt 26:6; Mr 11:1; Lc 19:29; 24:50; Jn 11:18

in aje'eł yistax? — 21 Qa yeku't ha' Jesús: — Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets qu' nana'li'f'em pa' nite' witgekuye'j qa' qu' nite' eqeku'yi'ihik'i iye, nite' ewi'łle qu' łeke'ye' qu' aqsiiijkii aka' yeqfenye'jij ke' higokuk'ik'i, qe łeke' iye qu' it'ijets ne' utek: “Ma'ak'ui na' ła'ni' qa' anamji'ju' na' qi lejtax,” qa' hik aka' qu' łunye'je'.* 22 Week pa'qu' iyini'łets qu' iyini'ł, qu' nite' eqeku'yi'ihik'i pa'qu' iyinheyejeyi'ł ma' qa' yijayejek qu' esti'yi'łij.—*

*¿Łekpa' ta'łets pa' łet'unha'x pa' Jesús?
(Marcos 11:27-33; Lucas 20:1-8)*

23 In hats yamii iye ha' Jesús ke' witlijsitjii, qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa nekets ha' Jesús in mexe i'nq'ijatshen, qa yit'ijets: —¿Pa'n łii pa' tenek'enhei nelisij qu' aqsiiijkii ekewe' wekwek in łaqsiijkii? ¿Łekpa' nelisij in łaqsiijkii?—* 24 Ha' Jesús qa yeku't: —Yakhap ji'jek iye qu' k'afaakani'ł. Qu' enfeli'ł ye'm pa'qu' k'afaakani'łij, qa' henfeljii'ł e'mek nakha' ta'łets in haqsiiijkii ekewe' wekwek. 25 ¿Łekpa' ta'łijets in inqimpuujin ka' Juan'ik'i? ¿Me ta'łijets na' Dios? ¿Me i'nłi'i ene' jukhewłe?— Ma' qa wapilij wetju'ł in iyetijju', qa yit'ijju': —Qu' jintit'ijets ta'łijets pa' Dios, ma' qa nit'ij inwets: “¿Qa inhats'ek in nite' ł'ek'eni'łets?”* 26 Qa nite' łeke' iye qu' jintitaxijets qu' nata'łets ene' jukhew, qe ji'nijiweyiju'ł ene' jukhew qe week yit'ijets ka' Juan'ik'i in profeta.—* 27 Ma' qa hekhewe'en in

* 21:21 Mt 17:20; Lc 17:6; 1Co 13:2; Stg 1:6 * 21:22 Mt 7:7-8; Jn 11:22 * 21:23 Ex 2:14; Mt 26:55; Hch 4:7; 7:27 * 21:25 Mt 13:54; Lc 7:30; 15:18,21; Jn 3:27 * 21:26 Mt 11:9; 14:5; 21:46; Mr 6:20; 11:32; 12:12

yeku'l ha' Jesús qa yit'ijju': —Nite' tsikfe'li'lets.— Ha' Jesús qa yit'ijju'lek: —Qa' yakhape' ji'jek qu'nte' k'efeli'ili'm lekpa' tenek'enhei tselisij qa haqsiijkii ekewe'en.—

Pa' jukhew wetsjuk pe' letits.

²⁸ Ha' Jesús qa nifaakan iye hekhewe'en: —¿Pa'n qu' eqjunyejeji'ij aka'an? Pa' jukhew wetsjuk pe' letits. Qa yit'ijets pa' ewi'l pekhewe'en: “Ya's, hane'ej qu' ma'aiju' qu' ithayiki na' yeqe uwaket.”*
²⁹ Pa' wita's qa inku'l: “Nite' ts'ikheyu'uiju'.” Ma' qa i'nk'a'e qa yijamtikii, ma' qa ikiiju'. ³⁰ Ma' qa pa' latata qa yiyaji'ets iye pakhap iye la's, qa aka' hats l'anye'jets iye pa'aj. Qa pakha'an qa yeku'l qa yitaxijets yijat'ij: “Ehe tata, hakiiju' hane'ej.” Qa nite'le ikiiju'. ³¹ ¿Lek pakha' enewe' wetsjuk yaqsiijkii pa' yisu'un pa' latata?— Hekhewe'en qa yeku'l: —Pa' yojo in nifaakan.— Qa yit'ij ha' Jesús: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets nekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew, enewe'en yojo'ol ek'ui qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. ³² Qe in namtaxi'l ei ka' Juan Bautista'ik'i qa nijatshen-taxi'ij pa' yatsathen qu' ejunyejeji'ij yijat'ij, qa nite'le l'ek'eni'lets. Qa enewe'le yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew qa qi in tek'enets yijat'ij. Qa ekheweli'l qa hats li'wentaxi'lha aka'an, qa lunye'jji'ij in nite' litujtseikanini'l pa'qu' ejunyejeji'ij hats'inha qu' ek'eni'lets.—*

* **21:28** Mt 20:1 * **21:32** Pr 8:20; Mt 3:8-12; 2P 2:21

*Pe' ut'ets witeqjetinenheyij pa' uwaket.
(Marcos 12:1-2; Lucas 20:9-19)*

³³ Qa yit'ijets ha' Jesús hekhewe'en: —Ek'eni'lik'i iye aka' qu' hejeyumtshenijupi' iye. Ewi't pa' jukhew yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet pa' uwaket qa yeqet-sitenijijup pe' utel. Qa tiju' iye pa' ewi't leq'itset'ij qu' nenq'umutju' pe'qu' leye'. Qa yaqsiiikii iye pe' ewi't qipha'm t'ejuyets qu' nejetipji'kii pa' uwaket. (Is 5:1,2) Ma' qa i'nk'ale qa yatkinhenets pe' jukhew pa' uwaket, ma' qa ik inji'witshen.* ³⁴ In hats k'esiye'ets lahats'ij qu' netenifte'ji' pe' lei, qa nukintaxii pe' leqejkunenhei pekhewe' natkin pa' uwaket, hats'inha qu' netisij qa neka'xii pe'qu' natsat'etsijek leqei pa' yatsat'axij pa' uwaket. ³⁵ Qa pe' amaneyij in natkin pa' uwaket, qa t'eku'mi' pe' wit'ukinheitax, qa ewi't pa' yilanje'mkii, qa pakhap qa yilaanija qa pakhap iye qa nijele'ejkii pe' utel.* ³⁶ Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ewi'hij iye in yukin pekhewep iye leqejkunenhei, qa hats les in olotstax. Qa pekhewe'en qa hik leqfenyejeyij iye pa' hats leqfenyejeyij pe' yojo. ³⁷ Ma' qa teke'lenju' in yukintax pa' laa'sija, qa yit'ij: “Tees qu' leqfenyejeyi'ij pe'ye' ha'ne ya's.” ³⁸ Qa in yi'weniju't pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: “Hik ha'ne ha' laa'sija. Hik ha'ne qu' naya'xtaxij ha'ne letset ha' latata. Jitalan hats'inha qa' jinatsat'etsij ha'ne sehe' yatsat'axij ha' latata.” * ³⁹ Ma' qa t'eku'mi' qa yeka'xik'ui'fik'i pa' uwaket qa yilan. ⁴⁰ Qa hane'ej, qu' nanam-tax pa' yatsat'axij pa' uwaket, ¿pa'n lumti'il qu'

* **21:33** Mt 13:3,34-36; 15:15; 22:1; 24:32; 25:14; Lc 14:28; Sal 80:8;

Cnt 8:11-12 * **21:35** 2Cr 24:21; Neh 9:26; Mt 5:12; 23:34,37; Hch

7:52; 1Ts 2:15; He 11:36-37 * **21:38** Sal 2:8; He 1:2

leqfenejeyi'ij pekhewe' nejettaxij yatkinhenintax-ets pa' leq'ejinqa'wet? — ⁴¹ Qa yeku'l hekhewe'en: — Nilanju' tees qu' ne'nq'eletij ene' ul'ets natkin-tax pa' uwaket. Qa' ni'nk'aihit iye pe'qu' ne-jehinenij qu' nanatkin iye pa' leqe uwaket qa' hik pekhewe'ye' yijat'ij qu' netisji'jij pa' uja'x pe'qu' netisji'jij pa' yatsat'axij pa' uwaket qa' yamji'jets lahats'ij qu' netenifte'ji'. — ^{* 42} Qa ha' Jesús qa' yit'ij: — *¿Me nite' les qu' ejeti'l ke' we'nika'ajji' in yit'ij: “Ne' ute yuten qa' yiwu'mfik'i ne' niihinpha'm ne' wititsi', hane'ej qa' ewi'tte in les weju'tij in teniini-jpha'm ne' wititsi'. Qa pa' Yatsat'ax'inij hikpa'yaqsi-ijkii aka'an qa' in jitejelu' qa' qi' in le'sits ine'm”?* (Sal 118:22)^{*} ⁴³ Qa hik ta'lijupi' in hit'ilij ewets qu' itkamhiti'yi'lij na' tenek'enheiji' na' Dios qa' netesti'yij pakhap witset'e, qa' hik pakha'ye' yijat'ij qu' olotse' pe'qu' leqeye'. ⁴⁴ Yakha' hik lunye'j ute, pakha' qu' nanamipji' ene' ute, qa' qatale'ju'. Qa ene'le ute pa'qu' nanamipji' qa' netweyik'uiju', ma' qa' lipipeju'. — ^{* 45} Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa' fariseol iye in yepi'ye' ek'i ekewe' yejeyumt-shenijupi' ha' Jesús, ma' qa' nikfe'lik'i in lekhewelle in t'ejuyets. ^{* 46} Qa in yisu'untax qu' nophe'l qa' ni-jiweih'i'iju'l he' olots jukhew qa' efuts, qe enewe'en nikfe'lets ha' Jesús in profeta.*

22

* **21:41** Mt 8:11; Hch 13:46; 18:6; 28:28 * **21:42** Hch 4:11; Ro 9:33; 1P 2:7 * **21:44** Is 8:14-15; Ro 9:32-33; 1P 2:8 * **21:45** Mt 13:3,35; 15:15; 21:33; 22:1; 24:32 * **21:46** Mt 26:4; Mr 11:18; Lc 19:47-48; Jn 7:25,30,44

*Pa' le'wis netu witiwhe'yejii.**(Lucas 14:15-24)*

¹ Ma' qa iyetik'ui iye ha' Jesús he' jukhew qa efuts, qa ewi'hij iye in yit'iji' ke' yejeyumtsheni-jupi', qa yit'ij: ² —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye na'aj ewi'l le'wis netu yaqsiijkii na'aj ewi'l qi wittata t'ejuyets in tewhe'yei pa' la's.* ³ Qa yukin pe' leqejkunenhei yihettaxii pe' hats jutsiqets qu' nanamii pa' le'wis netu witiwhe'yejii. Enewe'en qa nite'le namiyu'ui pa' le'wis netu.* ⁴ Qa ewi'hij in yukintaxii iye pekhewep iye leqejkunenhei, qa yit'ijets: “Aka' it'ilijets hekhewe' hats jutsiqetstax qu' nanamii: ‘Hats hajilettaxi'l ek'ui na' qi aqi'l. Hats talanhetiiju' ke' wakka'ik'i qa kekhewe' iye wakka lelitsik'i ne'ej we'nujenin, qa week hats yijat'etsju', te'lunihii qu' eneki'lets nakha' le'wis netu witiwhe'yejii.’”* ⁵ Pekhewe' wit'eqemhiitax qa nite' tek'en iye. Pekhewe'en ewi'l pakha' ik yamii pa' leq'ejinqa'wet qa pakhap iye qa yamiyek pe' laqhatjii. ⁶ Qa pekhewep iye wit'eqemhii qa t'eku'mi' pe' l'ukinheitax pa' wittata qa yilanje'mkii qa pekhewep qa nilaanju'ha. ⁷ Ma' qa qi in nayu'kii pa' wittata qa yiyaji'ets pe' lelits oq'ophelinetsilets, qa ikii qa nilanju' pekhewe' eqek'unhets qa ne'hijju' iye pa' letsetik'i. ⁸ Ma' qa i'nk'ale qa yit'ijets iye pa' wittata pe' leqejkunenhei: “Na' witiwhe'yejii hats week yijat'axju', qa kekhewe'le yojotax in wit'eqemhiitax qa nite'le weju'ltaxij qek nanamii.* ⁹ Qa hik ta'hijupi', yape ma'aletsfik'i ne' les qits wit'ikheijej,

* **22:2** Mt 13:24; Lc 12:36; Jn 2:2; Ap 19:7 * **22:3** Est 6:14; Pr

9:3,5 * **22:4** Pr 9:2; Mt 21:36 * **22:8** Mt 10:11; Hch 13:46

qa' eqe'mi'lets week pa'qu' i'weni'iji' hats'inha qu' nanamii ha'ne le'wis nehu witiwhe'yejii.”*
 10 Pe' witqejkunenhei qa iketsfik'i pe' wit'ikheije. Qa no'thet wetju't week pekhewe' yi'wen, pe' ul'etstax qa pe' le'sits. Ma' qa hats topo'oj pe' wititsi' pe' wit'eqemhinel. 11 Ma' qa in uyet-sji' pa' wittata qu' ni'wen pe' namii pa' le'wis nehu, qa yi'wen pa' ewi't jukhew in nite' yeqhinataji' pe' witqhinatai t'ejuyets na'aj tewhe'yei.*
 12 Pa' wittata qa yit'ijets: “Waika', ¿pa'n lunye'j in lentenuyetsji' ha'ne le'wis nehu in nite' leqhinataji ke' t'ejuyets na'aj tewhe'yei?” Pakha'an qa ham pa'qu' nit'ij.* 13 Ma' qa pa' wittata qa yit'ijets pe' leqejkunenhei: “Ophe'li't ne' lokoyei qa ne' lef'iyei iye qa' iwu'mi'liifik'i na' i'nfik'i qi nookii qa' hik nakha'a' qu' qi qu' napi' qa' nat'aitaxji' iye lek'unhetii.” 14 Qe olots nekhewe' teniyaitaxets, qa nite'le olots ne' te'nekumhi'yijji' ujaa'xkii.—*

¿Me le'wis in yijaninkii pe' wekwek qu' net'ejuyets pa' witset Roma?

(Marcos 12:13-17; Lucas 20:20-26)

15 In yili'ij ha' Jesús ekewe'en, qa he' fariseol qa ikkii qa iyetijju' pa'n lunye'j qu' net'ekumii' ha' Jesús qu' nata'lets pa'qu' nit'ij hakha'an. 16 Hekhewe'en qa nukinii he' l'ijatshenheite qa lijts'eyek hekhewe' yijayanek ha' Herodes, ma' qa yit'ijets: —Maestro, tsikfe'li'letsha in akha' yijaa'ija na'aj lit'ij qa yijaa'ija iye in li'nq'ijatshenij pa' yisu'un pa' Dios, ma' qa nite' lenwu'mpha'm qu'

* 22:9 Ez 21:21; Abd 14 * 22:11 Ap 19:8; 22:14 * 22:12 Mt 20:13; 26:50 * 22:14 Mt 20:16; Ap 17:14

ink'aihitik'ui pakha' hats lisu'un qu' lunye'je' qu' nata'lets pa'qu' lunye'je'le ene' jukhew, qe akha' week eqjunyejeyij.* 17 Qa hik ta'hijupi', enfeli't ye'm pa'qu' umti'ek. ¿Me le'wisijupi' in jítajaninkii ekewe' wekwek qu' net'ejuyets pa' César, Roma látata? ¿Me nite'?—* 18 Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets in nite' le'wis pa' neqfenyejeyutaxij hekhewe'en, qa yit'ijets: —Ejtitsits, hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'il. ¿Inhats'ek in l'ewqeleitaxi't yik'ui? 19 Ets'ethini'hij ewi'le' l'astaki'ye' nijket pekhewe' t'ejuyets in tajaikii eke' wekwek.— Hekhewe'en qa yethinij ke' ewi't denario.* 20 Ha' Jesús qa yit'ijets hekhewe'en: —¿Lek leju's ha'ne witeqsi'nq'al i'nji' qa lek hii iye ha'ne i'nji'?— 21 Qa yeku't hekhewe'en: —Pa' César, Roma látata lesi'nq'al.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa' lisi'hij pa' Roma látata (César) pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Roma látata (César), qa na' Dios pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Dios.—* 22 In yepi'ye' ek'i aka'an hekhewe'en, qa qi in yitju'axijpha'mkii, ma' qa ikik'uikii.

Ihii iye hatse' pe' naxju'.

(Marcos 12:18-27; Lucas 20:27-40)

23 Qa hik kakha' iye ka' neluji', he' uja'x hekhewe' saduceol qa nekii iye ha' i'ni' ha' Jesús qe naq-faakanheyu'uj pe'ye'. He saduceol yit'ijets in nite'te' ihii iye hatse' pe' naxju'.* 24 Ma' qa

* 22:16 Mr 2:8; 3:6; 8:15; Jn 3:2; Hch 10:34; 13:10; 18:26 * 22:17

Mr 12:14,16-17; Lc 2:1; 3:1; 20:22,24-25; Jn 19:12,15 * 22:19 Ewi't

denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi't nehu qu' net'ithayii.

* 22:21 Mt 17:25; Ro 13:7 * 22:23 Mt 3:7; Hch 4:1; 23:8

yit'ijets ha' Jesús: —Maestro, pa' Moises'ik'i yit'ij pa'aj: “Pa'qu' nawa'm in mexe hamtax telitsi'it pe'qu' lewhe'ye'ye', ma' qa pa' tek'inij i'nti'i qu' lamats'e qa' hik pakha' qu' lewhe'ye'yi'ij pe' lewju'lelax. Ma' qa qu' naltatsa'yi't qa' hikpa' qu' la'si'ij pa' wa'm lewhe'ye'ek'i.” (Dt 25:5) ²⁵ Ha'ne ha'ni'hi' na'l ka' ewi't hik lunye'j aka'an wetsjuk tatsai (7) pe' witjefeye'k. Pa' yojo in tewhe'yeitax qa wa'm, qa mexe'le hamtax la'si'it pe' lewhe'ye'tax. Qa nejettaxij qu' lewhe'ye'yi'ij pa' tek'inij, ²⁶ qa wa'mifi iye. Qa hik lunyejei iye pekhewep iye ma' qa week naxju' pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k. ²⁷ In hats week naxju' qa wa'm iye pe' efu'uk'i. ²⁸ Qa hane'ej qu' ihiye'tax iye pe' hats nanaxtaxju' ¿qa pa'n lunye'j pa'qu' lewhe'ye'yi'ij pekhewe' wetsjuk tatsai (7) pe' efu'uk'i? Qe hats week lewhe'yetstaxij pekhewe'en.— ²⁹ Qa yeku't ha' Jesús qa yit'ijiju't: —Ekhweli't qi in lijanilik'i qe nite' lenikfe'li'hik'i ke' Intata le'lijei, qa nite' lenikfe'li'letsha iye na' qi let'unha'x na' Dios. ³⁰ Qe qu' ihiye'tax pe' naxju', pe' jukhew qa efuts nite' tewhe'yeiju' hatse', qe hik qu' lunyejeje' yijat'ij ne' angelits wa's leitets.* ³¹ Ye'ehe, in t'ejuyets qu' ihiye'tax pe' naxju', ¿me nite' hiyinenilik'i na' Dios in yit'ij ewets: ³² “Yakha' leqe Dios ka' Abraham qa ka' Isaac qa ka' Jacob”? (Ex 3:6) Na' Dios leqe Dios ne' ilii. Qa nite' leqe Dios pe' naxju'.—* ³³ Hekhwewe' olots jukhew qa efuts, in yepi'ye' ek'i ekewe' i'nq'ijatshenij ha' Jesús qa qi in yitju'taxijpha'mkii aka' lunye'jkii.

* 22:30 Mt 24:38; Lc 17:27

* 22:32 Ex 3:15-16; Hch 7:32

Pakha' les qiji' kekhewe' wenit'ij pa'aj.

(Marcos 12:28-34)

³⁴ Qa hekhewe'le fariseol in impi'ye'ej he' sa-
duceol in ham pa'qu' nit'ijju't ha' Jesús, qa ewi't
we'neni'.* ³⁵ Qa ha' ewi't hekhewe' fariseol hakha'
i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yijaaajintax iye,
qa yit'ijets.* ³⁶ —Maestro, ¿pa'n lunye'j pa'qu' les
qiye'ji'ha kekhewe' le'lijei pa' Dios tisij pa'aj pa'
Moises'ik'i (mandamientos)?— ³⁷ Qa ha' Jesús qa
yeku'ł qa yit'ij: —*Isu'unija pa' Yatsat'ax'inijeqe Dios*
weekij pa' atawe'j, qa weekij iye pa' ita'x, qa weekij
iye pa' aqjamtikineye'jkii. (Dt

6:5)* ³⁸ Aka'an hik aka' ka' les in qiji' qa hik aka'
iye yojo'ok'oi kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiijkii.
³⁹ Qa ka' yojo'opji' qa hik lunye'j iye aka'an in yit'ij:
“*Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in*
ejunye'jek in tewetsu'unle.” (Lv 19:18)*

⁴⁰ Ekewe' wetsjuk wi'tlijei hik ekewe' letkui ke'
week testi'yij ka' Moises'ik'i qa ke' i'nq'ijatshenij
iye ke' profeta'ik'i.—*

¿Pa'n hii pakha' ta'lets pa' Cristo pekhewe'
ława'mhitsik'i?

(Marcos 12:35-37; Lucas 20:41-44)

⁴¹ Qa in mexe ewi't i'ni' he' fariseol, qa ha'
Jesús qa nifaakanji'ju', ⁴² qa yit'ij: —¿Pa'n lumti'il
qu' lunye'je' pa' Cristo? ¿Pa'n hii pa'qu' nata'lets?
— Qa yeku'ł hekhewe'en: —Ta'lte'ets hatse' pa'
David'ik'i.— ⁴³ Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Ye'ehe,
¿qa inhats'ekek ka' David'ik'i pa' Espíritu Santo in

* 22:34 Lc 10:25-28 * 22:35 Lc 7:30; 10:25; 11:45; 14:3 * 22:37
Lc 10:27 * 22:39 Mt 19:19 * 22:40 Mt 7:12; Ro 13:8-10; Ga 5:14

ta'lets, qa yit'ijets: “Yatsat'axyij?” Qe ka' David'ik'i yit'ij:.* ⁴⁴ “Pa' Intata qa yit'ijets pa' Yatsat'axyij: 'Niju' ni'iju' ha'ne ts'iyayik'i iptu'ui qu' hentaxiiju' ne' ef'iyei qa' otsi'pji'kii ne' ejuihifets.’” (Sal 110:1)*
⁴⁵ Pa' David'ik'i in yit'ijets, “Yatsat'axyij.” ¿Qa pa'n lunye'j iye qu' nit'ijets qu' la'se'?— ⁴⁶ Hekhewe'en qa ham pa'qu' neku'hijju'l pe'qu' le'lijeye', ma' qa hik aka'aj ka' ne'uji' qa ta'hi' in hats ham pa'qu' nanfaakanij pe'ye'.*

23

Jesús qa iyetij pa' ut'ax lunyejei pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol.

(Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54; 20:45-47)

¹ Ma' qa hik aka'aj ha' Jesús qa hats iyetik'uiha he' jukhew qa efuts qa week iye he' l'ijatshenhei,*
² qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, hik nekhewe' wetlisij qu' net'ekuumi'ha qu' ninq'ijatshenij kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiijkii yika'ajji' ka' Moises'ik'i.* ³ Qa hik ta'hijupi' qu' ek'eeni'lik'iha qa' week aqsiijkii iye pa'qu' nit'ilij ewets, qa hasu'ujle ijayani'hij ka' lunyejei nekhewe'en, qe lekhwel nite' yaqsiijkii kekhewe' i'nq'ijatshentaxij.* ⁴ Lekhwel hik lunyejei aka'an: yophe'l je'mkii pe' witqatai qi nihetits, jutsitets qu' jinteka'xtax. Ma' qa yilkoninij enewe' jukhew

* **22:43** 2S 23:2; Ap 1:10; 4:2 * **22:44** Hch 2:34-35; 1Co 15:25; He 1:13; 10:13 * **22:46** Mr 12:34; Lc 14:6; 20:40 * **23:1** Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * **23:2** Esd 7:6,25; Neh 8:4 * **23:3** Mt 5:20; 15:3-9; Ro 2:17-23

qa efuts iye, qa lekhewelle qa nite' ewii'le' pe'qu' layaqsi'ye' qu' nekumhini' qu' neka'x.* ⁵ Week na'aj yaqsi'jtaxijkii ewi'He in yisu'un qu' netwenheti'yij. Yisu'un in yeni' ne'ej l'iwatai qa lokoyei iye ne'ej nite' qitax lasimmi'tax qa lesle in yiwqinhet iye ne'ej yaqsiijkii ti'najki' lasi' i'nji' ne'ej uja'x kekhewe' Intata le'lijei, qa ne'ej yit'onijju' leital iye qa les in yijetiniiju' iye ne'ej jipimju'.* ⁶ Yisu'un iye qu' na'nipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej qitsji' qe tekju' na'aj ewi'l le'wis nehu qa ne'ej witlijsitjiyifi iye ne'ej wits'ojilaxits, lots'oji'laxits pe' qitsji'.* ⁷ Yisu'un iye qu' netniwetfelhei qe yijalki'sjikii na'aj laqhawet qa yisu'un iye qu' netiyi'yij in maestro.* ⁸ Qa ekhewelli'il qa' hasu'uj iwejini'li'm aq'ayini'lij pakha' qu' ni'ttaxi'lij ewets maestro, qe ewi'He na' aqa Maestro'ol qa ekheweli'l qa week e'witjefeyek'ilipji'. ⁹ Hasu'uj iye it'ilijets pe'ye' ha'ne sehe' epji' tata, qe ewi'He na' Atata'al hik nakha' i'ni' na' wa's.* ¹⁰ Hasu'uj iye iwejini'li'm pe'qu' ni'ttaxi'lij ewets qu' e'qitsi'ilji', qe ewi'He na' Cristo in qiji'ha. ¹¹ Qa pakha'le les in qiji' ekheweli'l, pakha'an, pakha' hik lunye'j qu' egejkunenek'i'il.* ¹² Qe pakha' qu' lakha' ye'letax lete'm qu' neniwqinhetji', qa' hik pakha'ye' qu' netwepinhetkii. Qa pakha'le qu' nite' neniwqinhete'ji' qa' hik ha'neye'

* **23:4** Lc 11:46; Hch 15:10; Ga 6:13 * **23:5** Ex 13:9; Dt 6:8; 11:18; Mt 6:1,5,16; 9:20; 14:36; Mr 6:56; Lc 8:44 * **23:6** Lc 11:43; 14:7; 20:46 * **23:7** Mr 9:5; 10:51; Jn 1:38,49; 11:8; Stg 3:1 * **23:9** Mal 1:6; Mt 6:9; 7:11 * **23:11** Mt 20:26-27; Mr 9:35; 3Jn 9

qa' neniwqinhetji'.* 13 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hit'onilik'uiji' ene' jukhew qa efuts iye na' leji' na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa ekheweli't iye nite' le'nuihiyu'uhii iye. Nite' liwejiniki'm iye nekhewe' nuihiyu'taxii.* 14 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe lenitka'mitijikii pe' letsiltax pe' wikiihalei. La'napetaxi'hijets qe l'iyini't qa nite'le yijaa'ija qu' iyini't qe lisu'unhi'it qu' me'nethinihikii. Qa hik ta'hijupi' qu' les qu' qiye' pa'qu' atanithenheti'yi'hij.* 15 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hijawe'hijij ji'teje'mkii na' qi iweli' qa pekhel lenekihiji'kii iye ha'ne sehe' in lowo'ohikii pa'qu' amiti'hijju' kakha' ejunyejeyi't. Ma' qa in hats lamitihijju', qa hats laqsiihikii qu' wetsjuk'i'ij qu' nat'ani't epji' qu' les ne'weju'hij wiikfik'i qu' namii pa' fe't.* 16 Hiyee' e'newusitsi't, puk'alets yojotaxik'ui pekhewep, qe ekheweli't hit'ihij: “Ham weju'hi'ij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm ne' witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa hasu'uj naqsiihikii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm pa'qu' nit'ij ne' leqe oro ne' qi witlijsitjii, qa weju'hij yijat'ij, ma' qa' naqsiihikii pa' weniwjutsiqenij.”*

* 23:12 Pr 29:23; Ez 21:26; Lc 14:11; 18:14; Stg 4:6,10; 1P 5:5-6

* 23:13 Mt 23:15,23,25; Lc 11:52 * 23:14 Mr 12:40; Lc 20:47

* 23:15 Hch 2:11; 6:5; 13:43 * 23:16 Mt 5:33; 14:7; 15:14; 23:24; 26:63,72; Hch 1:16; Ro 2:19; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21

17 Nite' l'eqeneluyi'l wetju'l qa puk'alets iye, qe ¿pa'n lunye'j pa'qu' les qiye'ji'? ¿Me na' oro? ¿Me i'nhi'i ne' witlijsitjii in hik nekhe' ta'lets in we'nenifi ne' oro ma' qa yatsat'etsij na' Dios?

18 Qa lit'ilijju' iye: “Nite' weju'lij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm na' ts'eewe'epji' (altar) t'ejuyets na'aj witqisit'ij na' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa' hasu'uj naqsiijkii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm na'aj witqisit'ij pa' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa weju'lij yijat'ij, ma' qa' naqsiijkii pa' weniwjutsiqenij.” 19 ¡Puk'alets! ¿Łekpa' qu' les qiye'ji'? ¿Me pa' witqisit (ofrenda)? ¿Me i'nhi'i pa' l'e'nenhe'wet'ipji' (altar), in hikpa' ta'lets in we'nenipji' pa' witqisit (ofrenda) qa yijaa qa yatsat'axij pa' Dios?* 20 Qa hik ta'lijupi', pakha' qu' netetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) pa'qu' nit'ij, ma' qa hats week tetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) qa pe' i'nipji' iye (ofrenda). 21 Qa pakha' qu' netetfeliji'm ne' qi witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa tetfeliji'm ne' witlijsitjii qa nakha' iye i'nifi ne' witlijsitjii.* 22 Qa pakha' qu' netetfeliji'm pa'qu' nit'ij na' wa's, qa hats tetfeliji'm na' łots'oji'la'x na' Dios qa nakha' iye i'nipji' nakha'an.* 23 ¡Hiyee' e'newusitsi'l, i'nq'ijatshenij ke' Moisés l'e'lijei qa ekheweli'l iye fariseol, e'jtitsitsi'l hik ejunyejeyi'l qu' wetsjuk'e ejusitsi'il! Qe in łeqethentaxi'łfik'i ne'ej menta łesejets qa ne'ej anis iye qa camino iye in cien (100) yamets qa diez (10) łeqetheni'łfik'i qu' net'ejuyets na' Dios. Qa nite'le łaqsiijkii

* 23:19 Ex 29:37; 30:29 * 23:21 1R 8:13; 2Cr 6:2; Sal 26:8; 132:14

* 23:22 Ex 17:16; Sal 11:4; 47:8; Mt 5:34; 19:28; He 8:1; Ap 4:2

kekheve' les in qitstaxji' wi'tlijei wenittaxij qu' nanaqsiijkii, kekheve'en: yatsathen, eq'iltina'x, yaqsi'jijkii pa'qu' hats nit'ij hik ekewe'tax qek aqsiijkii, qa hasu'ujle qek ili'itij qu' aqsiijkii kekheve' hats l'asinik'i in laqsiijkii.* ²⁴ ;Ekhweli't hik ejunyejeji't qu' e'puk'aletsi'it in lojotaxilik'ui pekhewepe'! Qe hik lunye'j qu' uketi't na'aj iweli' qe qa' nite' etimi't ne'ej iye, qa ni'kha'li'ij ats'etax in qitax qa hik na'aj letimi't.* ²⁵ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa ekhweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekhweli't himpulijini't na' l'anu'ui nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, qa lataweje qa topo'oj pakha' wit'ejtenheye'j qa pa' wit'ekuyi' iye.* ²⁶ ;Fariseo puk'al! Yojo yijat'ij qu' nempulijik'iju' na' latawe'j nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, hats'inha qu' le'wise' ji'jek ham lejili'ye' nakha' i'nfik'i. ²⁷ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa ekhweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekhweli't hik ejunyejeji't ne'ej nimekui qe hats wetlinij na'aj fo' i'm qa le'sits in jite'wen, qa latawjetsle qa topolij witinutsik'i qa in hats hipipji' iye.* ²⁸ Aka'an hik aka' ejunyejeji't iye, e'le'sitsi't in ne'weni't ene' jukhew, qa pekhewe'le atawjetsi't qa qi in topolij in hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it, qa topoli't ej iye in nite' lisu'uni't qu' aqsiijkii pa' yisu'un na' Dios. ²⁹ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés

* **23:23** 1S 15:22; Sal 33:5; Jer 5:1; Mi 6:8; Zac 7:9; Lc 11:42

* **23:24** Mt 15:14; 23:16 * **23:25** Mr 7:4; Lc 11:39 * **23:27** Lc 11:44; Hch 23:3

le'lijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'ih! Qe ekheweli't leniihini'lpha'm ne' lenimekui kekhewe' profeta'ik'i qa li'sinheti't iye wekwek l'enili' ne' lenimekui ke' jukhew'ik'i yatsathen. ³⁰ Ma' qa lit'ihijju': "Qek hats jinana'l pakha'aj pa' lahats'ij pekhewe' inqa'jteyik'i qekha nite' jina'ne'taxij ji'teje'm in nilanju' pekhewe' profeta'ik'i." ³¹ Ye'ehe, qa aka'an in lit'ihijju', ma' qa hats lanaliti'ihik'i in ekheweli't lata'hilets kekhewe' nilanju'kii ke' profeta'ik'i.* ³² Yape oponheti'hij pakha' u'ax mente' yoxpo'taxij ke' aqa'jteyi'hik'i.—

¡Q'oiq'oyits telits!

³³ —¡Q'oiq'oyits! ¡Q'oiq'oyits telits! ¿Pa'n qu' ilithinyejeje'taxilik'ui hatse' qu' atanithenheti-itaxi'hij pa' fe't qi iftsax?*" ³⁴ Qa hik ta'hijupi', Jeł qeku'ni'lek qu' he'nukini't ei iye pe'qu' profetaye', qa pe'qu' qi nikfe'lets wekwek in t'ejuyets na' Dios qa pe'qu' ninq'ijatshenij iye ke' le'lijei na' Dios. Ma' qa ekheweli't qa' anlani'hju' iye pe'qu' uja'xe', qa pekhewep qa' eni'hji'pha'm pe'qu' cruzitse', qa pekhewep iye qa' eqsilani't je'mkii ne' witlijsitjiyitsifi qa' ijayani'hikii pekhewep witsetiikal,* ³⁵ hats'inha qu' nanami't epji' iye na' witaxtanithenkeye'j ta'lets ke' l'athits ke' week yatsathen in talanhetiiju', qa in ta'hi' ek ka' yatsathen Abel'ik'i qa yamijii ka' Zacarias'ik'i la's ka' Berequias'ik'i. Hik kakha' Zacarias'ik'i hilaniti' na' leqewuk'uji' ne' witlijsitjiyiii qa na'

* **23:31** Gn 15:16; Hch 7:51; 1Ts 2:15-16 * **23:33** Mt 3:7; 5:22;

12:34 * **23:34** Lc 11:49-51; Hch 13:1; 22:19; 1Co 12:28; 2Cr 36:15-16; Mt 10:17

ts'eewe'epji' le'nenhe'wet'ipji' na'aj witqisit'ij na' Dios.* ³⁶ Yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets in week ekewe'en qu' na'nipji' hatse' enewe' na'l hane'ej ha'ne lahats'ij.—*

*Jesús qa yayinju' pa' Jerusalén.
(Lucas 13:34-35)*

³⁷ —iJerusalén, Jerusalén, lanlani'lju'kii kekhewe' profetas'ik'i, lenjele'ehjkii utel kekhewe' nukintax ei na' Dios qu' nenfel e'm ke' le'lijei! Pa'n uja'xij in hisu'untax qu' ewi'l heni' ne' elits, in lunye'jek ne'ej ta'a'a' qe ewi'l yeni' ne'ej telits uyifi lefets, qa nite'le hisu'un.* ³⁸ Jeł qeku'ni'lju' ek na' etset'il qu' hats ham na'ni'i hatse'.* ³⁹ Qe hane'ej qu' nata'hi' qu' hit'ij ewets in hats nite' l'anuuyi'i qu' e'tswen iye, iplu'ui qu' ittaxij: “*Qi in le'wis ha'ne namij ka' li pa' Yatsat'ax'inij.*”— *(Sal 118:26)**

24

*Jesús qa iyetij pe' witlijsitjii qu' ul'axe'ju' hatse'.
(Marcos 13:1-2; Lucas 21:5-6)*

¹ Ha' Jesús in hats ikik'uifik'i ke' witlijsitjii, qa hats iktax, qa he' l'ijatshenhei qa we'tmetinheti'm qa yit'ijets: —Jeł qeku'nju' ene' witlijsitjii, ¡hayits qa le'wis!—* ² Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ijets: —¿Me hats hi'weni'l ene'en? Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in ham pe'qu' ewii'le' qu' amane'pha'm hatse' ene' utel ene' witlijsitjii. Week qu' jalaq'aju'kii hatse'.—

* **23:35** 2Cr 24:21; Zac 1:1; Gn 4:8; He 11:4; 1Jn 3:12; Ap 18:24

* **23:36** Mt 10:23; 16:28; 24:34 * **23:37** Dt 32:11-12; Rt 2:12; Mt

5:12 * **23:38** 1R 9:7; Is 64:11; Jer 12:7; 22:5 * **23:39** Mt 21:9

* **24:1** Mt 9:10; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; 12:1

Pekhewe' wekwek lunyejeikii yamti'ijii qu' hats namets pa' lahats'ij.

(Marcos 13:3-23; Lucas 21:7-24; 17:22-24)

³ Qa ha' Jesús qa i'niju' ke' utek hii Olivos, ma' qa nekets he' l'ijatshenhei qa uja'xhi'itkii, qa nifaakan: —Hisu'untaxi'l qu' enfeli'l ye'm ¿pa'n iplu'uk'ui qu' namets qu' lunye'je' kakha' hit'ij qu' jalaq'ēju' ne' witlijsitjii? ¿Qa pa'n lunye'j iye pa'qu' jut-siqaxi'ij qu' etpiltaxju' iye, qa pa'qu' jutsiqaxi'ij iye qu' nanaxtaxijik'i hatse' pakha' hane'ej lahats'ij? —* ⁴ Ha' Jesús qa yeku'l, qa yit'ij: —Jehi'liju'ha, hasu'uj pa'qu' nawitji'il ma' qa' naqani'lkii.* ⁵ Qe olots hatse' pe'qu' nanam qa' netyinenyij qa' nit'ij: “Yakha' ye' Cristo.” Ma' qa' olots pe'qu' naqankii.* ⁶ Ekhweli'l qa' impi'ye'jiijij pe'qu' hats nawatlaanija, qa' impi'ye'jiijij iye pe'qu' nanwatlanheyu'ji'ijtax. Qa hasu'ujle e'nijiwe'yi'l, qe les le'wis qu' lunyeje'e'kii week ekewe'en, qa mexele nite' yamets pa' l'aka'the'ju' hatse'. ⁷ Qe ewi'l pa'qu' witset'e qa' nawatlani'l pakhape' iye witsetiika'ye', qa ewi'l pa'qu' wittataye' qa' nawatlani'l pakhape' iye wittataye'. Qa' nana'l iye pe'qu' witsetitse' qu' qi qu' niyipkunju', qa pe'qu' me'le'le' iye sehel.* ⁸ Qa hikle lunyejei ekewe'en ne'ej iwka-jitshen in i'nk'a yoksi'wen pa'qu' laqati'yi'ij hatse'.* ⁹ Ma' qa' yapeye'lek qu' namets qu' ekekiti'yi'hiikii qu' awitjaxti'yi'lju', qa qu' alanheti'yi'lju'ha iye qa' qi iye qu' na'napjaxi'l e'm ene' week witsetits qe

* **24:3** Mt 21:1; 24:27,37,39

2:3 * **24:5** Mt 1:17; Ef 5:2

Is 19:2 * **24:8** Lc 21:12-24

* **24:4** Jer 29:8; Ef 5:6; Col 2:8; 2Ts

* **24:7** Hch 11:28; Ap 6:8; 2Cr 15:6;

ta'lets qu' atsjayani'l.—*

Olots pe'qu' nili'ij hatse' pa' Cristo.

¹⁰—Ma' qa olots pe'qu' niliyij hatse', pekhewe'en qa' nowotk'onijkii qa' qi iye qu' na'napjaxi'm pekhewep. ¹¹ Qa olots iye hatse' pe'qu' nanam ejtitsits qu' nit'ij letets qu' profetaye', ma' qa olots iye pe'qu' naqankii.* ¹² Qa qu' hats qi qu' net'ijayifik'i hatse' pa' ul'ax, ma' qa pa' leqsu'unka'xtaxyij pe'qu' olootse' qa' net'ijayik'iju'.* ¹³ Qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' l'aka'the'ju' pa' lahats'ij qa' hikpa' qu' ila'xe'. ¹⁴ Qa eke' le'sits wi'tlijei nifel pa' lunye'j qu' jina'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa' week netfelhitiyi'pji' pe' week witsetits ha'ne sehe' epji'. Ma' qa qu' hats week nepiye'ek'i qa' hayitse' qa' hats nanam pa' l'aka'the'ju'.—*

Pa' hayiits nifel pa'aj pa' profeta'ik'i Daniel.

¹⁵—Qa hik ta'hijupi', qu' i'weni'l' pakha' qi ul'ax yeq'ilatkii hatse', (*Dn 9:27*) pakha' hayiits nifel ka' profeta'ik'i Daniel, qa' nawatts'ap'anhetifi nakha' qi le'wis letsettax na' Dios nekhe' witlijsitjiyifi (pakha' qu' niyinenik'i aka'an qa' nenikfe'lik'i). * ¹⁶ Ma' qa pekhewe' qu' na'ni' na' Judea, qa' nilatii ne' utekui. ¹⁷ Qa pa'qu' na'nipji' pe'qu' lets'i'ye' na'aj k'eewe'epji' qu' namtaxets pakha'an, hasu'uj nenuihiyu'ufi pe'qu' lets'i'ye' qu' net'ilitju'

* **24:9** Mt 10:17,22; Jn 16:2 * **24:11** Is 44:25; Mt 7:15; 24:24; Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; 1Jn 4:1 * **24:12** Mt 13:41; 2Ts 2:3 * **24:14** Mt 4:23; Ro 10:18; Col 1:6,23; 1Ts 1:8; Lc 2:1; 4:5; Hch 11:28; 17:6; Ap 3:10; 16:14 * **24:15** Dn 11:31; 12:11; Mr 13:14; Lc 21:20; Hch 6:13; 21:28

qa' neka'xfik'ikii pe'qu' lewekwekitse'. Aje'eł nilat yijat'ij.* ¹⁸ Qa pa'qu' na'nji' na' l'ejinqa'wet, hasu'uj netpili iye pe'qu' leqhinataye'. Aje'eł nilat yijat'ij. ¹⁹ Qa jhiye' enewusits pe'qu' efutse' pekhewe' qu' niwkajitshenju' qa pekhewe' qu' mexe nifunen iye pe'qu' lelitse' qu' namtaxets hatse' nekhewe' nelutsji'! ²⁰ Iyini'hijets na' Dios qu' hasu'uj qu' lop'e qu' ilati'lkii, qa qu' hasu'uje' iye pa'qu' witwapi-ihijiye'ji' (sábado). ²¹ Qe pe' nelutsji' hatse' qii'ija pa'qu' a'taxe' qa iftsitsji'ha iye, qa ham pa'qu' hayi-its lunye'ji'iju't in iplu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne sehe' qa yamijii hane'ej, qa nite' l'anuu'yi'i iye qu' lunye'je'kii iye hatse'.* ²² Qa qu' nite' neniwk'itsini'iju't pekhewe' nelutsji' hatse', qa' ham pa'qu' ila'xe'. Qa in ta'He'ets pekhewe' hats te'nekumhi'yijji', ma' qa' neniwk'itsini'iju't hatse'.* ²³ Qa qu' nana'l pa'qu' ni'ttaxi'hij ewets hatse' pekhewe' nelutsji': "Ek'en qeku'ni'lek, hik ha'nete' i'ni' pa' Cristo," i'ni'i qu' nit'ij "hatsiite' pa' i'ni'". Qa' hasu'ujle umti'il qu' yijaayi'ija.* ²⁴ Qe nam hatse' pe'qu' nit'ij letets qu' Cristoye' qa pe'qu' nit'ij letets qu' profetaye'. Qa' ni'nq'ethinij pe'qu' qits ham lunyejeyi'iju't qa pe'qu' qi qu' nitju'axijpha'mkii iye, qe qa' naqankii ene' week, qa qu' leke'ye', qa' naqankii iye nekhewe' hats t'eku'miiji' na' Dios.* ²⁵ Jeł qeku'ni'lek, hats week henfeli't e'm aje'eł ekewe'en in mente' yamets qu' nana'l. ²⁶ Qa hik

* **24:17** 1S 9:25; Mt 10:27; Lc 5:19; 12:3; 17:31; Hch 10:9 * **24:21** Dn 12:1; Jl 2:2; Mt 24:29; Ap 7:14 * **24:22** Mt 22:14; 24:24,31; Mr 13:20,22,27; 1Ti 5:21; 2Ti 2:10; Ap 17:14 * **24:23** Lc 17:3; 21:28; Mr 11:24; Jn 6:64 * **24:24** Dt 13:1-3; Mt 24:11; Hch 8:9; 2Ts 2:9-11; Ap 13:13-14; 16:14; 19:20

ta'lijupi', pa'qu' ni'ttaxi'lij ewets: “Jel qeku'ni'lii i'nti'i' pa' ham i'ni'i',” qa hasu'uj jeli'lii, qa i'nhi' qu' ni'ttaxi'lij ewets: “I'nifi ke' wititsi',” qa hasu'uj iye qu' umti'il qu' yija'ye'. ²⁷ Qe hik qu' lunye'je' na'aj etheluna'x in nite' wanat'in qe tethelun qa na'lji' na' nelu'uju'l qa i'nhi' qe na'lji' iye na' tefeji', qa hik aka' qu' lunye'je' hatse' na' Ea's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye. * ²⁸ Na'aj i'ni' na'aj iwamhi'l qa hik na'aj i'njii ek ne'ej o'powil.—*

Qu' netpiltaxju' pa' Ea's pa' Jukhew.

(Marcos 13:24-37; Lucas 17:26-30,34-36; 21:25-33)

²⁹ —Qu' nanaxijik'i hatse' pekhewe' nelutsji' qi iftsitsji' qa a'tits iye, *ma' qa ne' junu' qa' aje'et nom, qa juwel iye qa'nte' nana'leji' iye, qa ne' footekii qa' nanamijju'kii iye* *(Is*

13:10) qa pa' qi let'unha'x ne' wasits qa' nawapja'.*

³⁰ Ma' qa' hayitse' qa' ne'twenhetii na' wa'sji'pha'm pa'qu' jutsiqaxi'ij na' Ea's na' Jukhew, qa qi qu' ne'nijiwei week pe' witsetits ha'ne sehe' ipji'. Ma' qa' ne'twenhetii *ha'ne Ea's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye i'nji' pe' wasi' in ta'tiipha'm na' wa's,* *(Dn 7:13)* qi pa'qu' let'unha'xe' qa qi iye pa'qu' lesa'xe'.*

³¹ Ma' qa' nukinkii ne' laqa angelits qu' hats nat'ai *pe' qi foj, qa' nonothen wetju'l* *(Ex 19:16)* week pe' hats t'eku'miiji' na' ima'xii, i'wk'uyi'lii, nelu'uju'l qa pe' tefeji' iye, in uja'kek pe' week te'weyik'uiju' ha'ne wa's.* ³² Maxtayit qekuni'lijupi' ek ne'ej

* **24:27** Mt 8:20; 24:3,37,39; Lc 17:2 * **24:28** Job 39:30; Lc 17:37

* **24:29** Is 24:23; Ez 32:7; Jl 2:10,31; 3:15; Sof 1:15; Ap 6:12-13

* **24:30** Zac 12:12; Mt 24:3; Ap 1:7 * **24:31** Is 27:13; 1Co 15:52;

1Ts 4:16; Ap 7:1; 8:2; 11:15; Dn 7:2; Zac 2:6

ewi't higokuk aka' jiyijatshenij, in hats esufui iye ne'ej lenuts ma' qa ta'łji' iye ne'ej lesejets, qa hats lenikfe'li'lets in hats k'esets na'aj jinawa'p.* ³³ Qa hik łunye'j, ekheweli't qu' i'weni't week ekewe' wekwek tefelhitii, qa' menikfeliti'lets na' Ła's na' Jukhew in hats metifikii na' łeji'.* ³⁴ Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in nite' hamits hatse' pekhewe' qu' nanamji'ju' pakha' łahats'ij hatse', qa namli'ii qu' week łunye'je'kii ekewe' hats hit'ij.* ³⁵ Na' wa's qa ha'ne sehe' hamits hatse', qa ekewe'łe hats hit'ij qa yijaa'ija, nite' łeke' qu' hamitse'.* ³⁶ Qa hamłe nikfe'le'ets pa' nełuji' qa pa' i'ni' iye junu' hatse'. Nite' nikfe'lets iye ne' angelits na' wa'sji'. Nite' nikfe'lets iye na' Ła's. Qe ewi'łe in nikfe'lets na' Łatata.—*

Hik łunyejeye' pe' łeqe nełutsji' pa'aj pa' Noe'ik'i.

³⁷ —Qe in łunyejeyek ke' łeqe nełutsji' ka' Noe'ik'i, qa hik aka' qu' łunye'je' iye hatse' qu' netpil-taxju' iye ha'ne Ła's na' Jukhew.* ³⁸ Qe in łunyejeyek kekhewe' nełutsji' in mexente' nam ka' qi pifei qa iwelitax iye, ke' jukhew'ik'i tek, iya', tewhe'yeyju'kii qa ke' łelits qa yiwhe'yeyinju'kii, qa yamli'ijii ka' nełuji' ka' Noe'ik'i in t'ilitji'ju' ke' qi tokoyei. ³⁹ Qa nite' yumti qu' yijayi'ija yami-jii in hats nam ka' qi pifei qa iwelitax iye, ma' qa week yeka'x ka' iweli'. Hik aka' qu' łunye'je'

* **24:32** Mt 13:3,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1 * **24:33** Stg 5:9; Ap 3:20 * **24:34** Mt 10:23; 16:28; 23:36 * **24:35** Ekewe'łe yi'lijei qa'nte' hamitse', ikji': nite' łeke' qu' nite' hik łunye'je' pa' hats yit'ij.
* **24:36** Zac 14:7; Mt 25:13; Mr 13:32; Hch 1:7; 1Ts 5:1-2 * **24:37** Gn 6:5; 7:6-23; Mt 22:30; Lc 17:26

hatse' qu' netpiltaxju' iye na' Ła's na' Jukhew.
 40 Wetsjuk pe'qu' na'ni' pa'qu' l'ejinqa'wet'e, ewi'l
 pa'qu' neka'x qa ewi'l pa'qu' nenejet. 41 Wetsjuk
 pe'qu' efutse' taqfijinju'. Ewi'l iye pe'qu' neka'x
 qa ewi'l iye pe'qu' nenejet.* 42 Qa hik ta'hijupi',
 matjanitheni'lkii qe nite' lenikfe'li'l'ets pa' neŭu
 łamijiju' na' Yatsat'etsi'l' ej. * 43 Menikfeliti'l'ets
 aka'an, pa'qu' ewi'l natsat'axij pe'qu' wititsi'ye'
 qu' nenikfe'l'ets pa'n uja'x hora qu' na'naja'xij
 qu' nanamets pa'qu' ejtenhetsi'le', ma' qa' qi qu'
 natjanithenik'ui hats'inha qu' nite' name'etsji' qu'
 nuyifi pe'qu' łetsi'ye'.* 44 Qa hik ta'hijupi' ekheweli'l'
 qu' matjanitheni'lkiiha qe ha'ne Ła's na' Jukhew
 i'nhi'i qu' nanamji' pakha' qu'nte' umtiyetaxi'l' qu'
 nanamji'.—*

Pa' witqejkunenek tek'en qa pa' nite' tek'en.

(Lucas 12:41-48)

45 —Łekpa' witqejkunenek tek'en qa nikfe'lkiiha
 iye? Pakha'an pa' łaqqa patun qa nejetij qu'
 week nejet pe' łetsi' qa' nenkunhenji'ijju' iye
 qa yamji'jets łekujii pekhewe' i'ni' pe' łetsi'.*
 46 Łe'wisi'mkii pa' witqejkunenek, pakha'an in nam
 pa' łaqqa patun, qa yi'wen in yaqsiijkii aka'an.*
 47 Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pakha' patun qa'
 netisij qu' week netnek'enhe'yipji' pe' łewekwekits.
 48 Qa pakha'le qu' witqejkunenek'e in ul'ax, qa yit'ij
 pa'qu' łatawe'je': “tees qu' nanam aje'eł ha' yaqa
 patun,” 49 ma' qa' yapeye'łek qu' nilanji'ij je'mkii

* 24:41 Ex 11:5; Is 47:2; Lc 17:35 * 24:42 Mt 25:13; Lc 12:40;

21:36 * 24:43 Lc 12:39; 1Ts 5:2; Ap 3:3 * 24:44 Mt 25:10; 1Ts

5:6 * 24:45 Mt 7:24; 10:16; 25:2,21 * 24:46 Jn 13:17; Ap 16:15

pakhape' iye pekhewep' l'ithayifetstax, qa tek qa iya' iye, i'nji'teje'mkii iye pekhewe' yek'uwetju'kii.*
 50 Ma' qa pa' laqa patun pa' witqejkunenek qa' nanamji' pa' neluji' nite' yumtitaxji' qa pe' hora iye nite' yumtitaxji' iye. 51 Ma' qa qi qu' nitanithen qa' nuihinetsji' iye pakha' ewi'l' leq'itset'ij pekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse'. Ma' qa' hikpa' qu' qi qu' napi' qa' tx'ak'ak'etaxkii iye lek'unhetii.—

25

Yejeyumtshenijupi' pe' diez (10) inanyii.

1 —Pa' lahats'ij hatse' na' tenek'enheiji' na' Dios hik qu' lunye'je' ne'ej diez (10) inanyii qe nen-jelu'uk'ui na'aj niwhe'yeyu' qa week t'eku'mi' ne'ej lefetitjiyits leq'ili'ij na'aj aceite.* 2 Cinco (5) pekhewe' nite' watji'let qa cinco (5) iye pe' watji'let yijat'ij.* 3 Qe pekhewe' nite' watji'let, in yeka'xtax pe' lefetitjiyits qa nite'le yeka'x pe'qu' leq'ili'ij iye hatse'. 4 Qa pekhewe' watji'let yijat'ij qa yeka'x pe'qu' leq'ili'ij iye hatse' qu' nimitaxji' pe' lefetitjiyits. 5 In nite' namets aje'e' pa' niwhe'yeyu' pa' notkitaxik'ui, qa hats week nijatiyu'ju'. Ma' qa imaa'ju'ha. 6 Qa in hats natsathenju' pa' naja'x ma' qa tepiikaxtii pa' taya'yijipji': “iHats nam na' tewhe'yei! iYape eneki'liju'l' qa ijts'eyi'ilkii!” 7 Ma' qa pe' inanyii qa week niipha'mkii qa mexe yaqsi'jju' iye qu' nene'li' pe' lefetitjiyits. 8 Pekhewe' cinco (5) inanyii pe' nite' watjanithen qa iyintaxijets leq'ile': “Eshis

* 24:49 Hch 2:15; 1Co 11:21; 1Ts 5:7; Ap 17:6 * 25:1 Mt 13:24; Hch 20:8; Ap 4:5; 19:7; 21:2,9 * 25:2 Mt 7:24; 10:16; 24:45

qeku'niliĵ lammi'se'leĵi yeq'ili'iĵ, hats yomiyu' ene' yifetitĵiyitsi'ĵ.” ⁹ Qa inku'ĵ pekhewe' inanyii pe' watjanithen yijat'ij: “Ham, hats weĵu'ĵi' ene' yifetitĵiyitsi'ĵ. Les le'wis yijat'ij qu' aqhai eku'ni'ĵii pe'qu' eq'ili'iĵ.” ¹⁰ Pekhewe' nite' watjanithen, in mexe taqhaitaxii pe'qu' leq'ile', qa naamlek pa' tewhe'yei. Qa pekhewep cinco (5) watjanithen yijat'ij qa hikpe' qa liĵts'eye'kteĵe'm in uyi'tetsĵi' pakha' qi qu' netekifi witiwhe'yeĵii. Qa week yot'axteĵe'm, ma' qa tit'oĵi' pa' leĵi'.* ¹¹ Ma' qa i'nk'ale qa namtaxkii pe' taqhaitaxii leq'ile', qa yiyajitaxetsĵi'kii: “Yatsat'axyij, yatsat'axyij, i'tqeku'ni'ĵi ye'mii qhof na' leĵi'.” ¹² Qa yeku'ĵ pakha'an, qa yit'ij: “Yijaa'ija aka' qu' hit'iliĵ ewets, nite' tsikfe'li'ĵ ej.” ¹³ Matjanitheni'ĵkiiha, qe nite' lenikfe'li'ĵets pa' neĵuĵi' qu' namets, qa nite' lenikfe'li'ĵets iye pa'qu' uja'xe' horaye'.—

Yeĵeyumtshenijupi' pakha' yithayinenij pe' laq'astai pe' leqejkunehenhei.

(Lucas 19:11-27)

¹⁴ —Qe na' tenek'enheĵi' na' Dios hik ĵunye'ĵ iye pa'qu' ewi'ĵ juĵhewe' in hats nikheyu' qa' namii pakhape' iye witsetiika'. Ma' qa taya'yii pe' leqejkunehenhei qa neĵetij pe' laq'astai qu' net'ithayi'yij. ¹⁵ Pa' ewi'ĵ pekhewe'en qa tisij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa pakhap qa wetsĵuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa pakhap iye qa ewi'ĵ mil (1.000) pe' tisijek nijketits inyetets. Qa week ewi'ĵ netisijju' pakha' qu' ne'weĵu'ĵi qe nikfe'lets. Ma' qa ik pakha' juĵhew.* ¹⁶ Pakha'

* **25:10** Mt 22:2; Lc 13:25 * **25:15** Mt 18:24; Ro 12:6; 1Co 12:11; Ef 4:7

witqejkunenek testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa aje'eł ik qa taqhayijets pe' testi'yij pa'qu' net'ihini, ma' qa cinco mil (5.000) iye nijketits pe' laxifkinel. ¹⁷ Qa hik łunye'j iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits qa na' l iye pe' t'anij iye wetsjuk iye mil (2.000) nijketits. ¹⁸ Qa pakha'le testiitaxij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits, qa ik qa ti'jik'ui yat'inkii pe' laq'astai pa' laqa patun. ¹⁹ Ma' qa in hats yape'eikiiha pa'aj pa' laqa patun pekhewe'en qa nam, qa yejeyumtshen pe' laq'astai netisijju' pa'aj pe' leqejkunenhei. ²⁰ Yojo in nekets pa' testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa neka'xets pekhewe' cinco mil (5.000) laxifkinelij qa yit'ijets pa'aj: “Yaqa patun, łesłisij ene' cinco mil (5.000) qa hane'ej qa cinco mil (5.000) iye ene' yaxifkinelij.” ²¹ Qa yit'ijets pa' laqa patun: “Hats weju'lıj. Akha' qi in łeik'unei. Akha' in nite' łono'qmositij pa'qu' łammi'se'tax. Qa hik ta'lıjupi' qa les olotse' pe'qu' k'ejełinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'le'sitsi'imkii.”* ²² Qa nekets iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, łesłisij ene' wetsjuk mil (2.000) qa hane'ej qa wetsjuk mil (2.000) iye ene' yaxifkinelij.” ²³ Qa yit'ijets iye pa' laqa patun: “Hats weju'lıj. Akha' qi in łeik'unei. Akha' in nite' łono'qmositij pa'qu' łammi'se'tax. Qa hik ta'lıjupi' qa' les olotse' pe'qu' k'ejełinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'le'sitsi'imkii.” ²⁴ Qa nekets iye pa' testi'yij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, tsikfe'l ewets in its'iyoptox qe hik ejunye'j qu' enithi'ijji' ne'ej łei ne'ej nite' akha'

* **25:21** Mt 24:45,47; Lc 12:44; 22:28; He 12:2

qu' enju' qa f'eku'mi' iye lei ne'ej nite' akha' qu' iwu'mkii qe we'nenju'.* ²⁵ Qa hik ta'hijupi' in ts'ijiwei eju't qa hetijik'ui ne' aq'astaki'. Ene'en ke' lantsat'axij in aq'astaki'." ²⁶ Pa' laqa patun qa yeku'l: "Akha' qi in ul'ax qa a'walxa'l iye. In lenikfe'lets in hik yijunye'j qu' henith'i'ijji' ne'ej nite' yakha' qu' henju', qa he'yeku'mi' ne'ej lei ne'ej nite' yakha' qu' hiwu'mkii qe we'nenju',* ²⁷ les le'wistax qek enifi ne' banco ne' yaq'astaki' qa in tsam qekha hats nana'ltax pe' qek nat'antaxfik'i. ²⁸ Qa hik ta'hijupi', enitka'mi'hij ne' mil (1.000) qa' lisi'hij nakha' na'li'm ne' diez (10)." ²⁹ Qe week pakha' qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij, ma' qa' olootsi'ija. Qa pakha'le qu' ham nana'li'im qa' netitkamhiti'yij pe'qu' ujaxe'tax qu' nana'li'm ma' qa' hamija amani'ij.* ³⁰ Qa ha'ne ham weju'ti'hij witqejkunenek, iwu'mi'letsfik'i nakha' i'nik'uifik'i na' nookii, hik nakha'a' hatse' nekhewe' qu' qi qu' napi'ju' qa' qi iye qu' nat'aiji' lek'unhetii.—*

Kots'etets qa kots'eteikal.

³¹ —Qu' netpiltaxju' iye ha'ne La's na' Jukhew qi pa'qu' lesa'xe' qa week ne' laqa angelits qu' nanjayanju', ma' qa' na'nipji' na' lots'oji'la'x t'ejuyets pa' qi let'unha'x in tenek'enhei,* ³² ma' qa' nonot'axets nakha'an week pe' witsetiikal, qa' neqethenwetju'lkii, in lunye'jek na'aj kots'etets lenilayets qe yeqethen wetju't ne'ej kots'etets qa

* **25:24** 1S 25:3; 2Co 8:12 * **25:26** Pr 20:4; Mt 18:32; Ro 12:11

* **25:29** Mt 13:12; Mr 4:25; Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2 * **25:30** Mt 8:12; 22:13; Lc 13:28 * **25:31** Gn 16:7; Mt 5:34; 13:49; 16:27; 19:28; Lc 1:11; Hch 5:19; 2Ts 1:7; Jud 14; Ap 1:7; 14:6

kots'eteikal.* ³³ Pe' kots'etets qa' ni'wetshenji' pa' yiya'yik'i, qa' pekhewe'le kots'eteikal qa' lefeyi'j ni'wetshenji'. ³⁴ Ma' qa' ha'ne Wittata qa' nit'ijets pekhewe' qu' ne'tweyij pa' yiyayik'i: “Te'łuni'ł ekheweli'ł, nekhewe' hats qi in yi'fen na' Tata. Ni'ih'i' nakha' qu' nełisi'łij tenek'enhe'yi', hik nakha' hayiits tooxik'i in watji'leti'ł ek'ui in mexente' wanaqsiiikii ha'ne week sehe' ipji’.* ³⁵ Qe in k'iyipkun qa' ekheweli'ł qa' lełisi'łij pa'qu' hetuj, in ts'iyayu' qa' ekheweli'ł iye qe lełisi'łij na'aj ya't. In lełsweni'łik'ui nite' lenikfeltaxi'ij qa' lełsi'łi'łij pa'qu' yiw'hi'wet'e.* ³⁶ Hamtax pe'qu' yeqhinataye' qa' ekheweli'ł qa' lełisi'łij ne'ej yeqhinatai. In hanqaats'e' qa' ekheweli'ł qe lanami'ł yiiikii qu' e'tsweni'ł. Hoyophełitiitax qa' lanami'ł yiji'kii iye qu' e'tsweni'ł.” ³⁷ Ma' qa' pekhewe' yatsathen pa' lunyejei qa' neku'ł, qa' nit'ijiju'ł: “Yatsat'axyij, ¿pa'n iplu'uk'i qu' k'eweni'ł qu' iyipkun qa' k'ełisi'łij pa'qu' aqe'? ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye qu' k'eweni'ł qu' e'niyayu' qa' k'iyahani'ł iye? ³⁸ ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye pa'aj qu' k'eweni'ł in nite' tsikfe'łtaxi'ł ej qa' tsejjunu'łi'ł ej qa' k'ełisi'łij pa'qu' ew'hi'wet'e', qa' in hamtax eqhinataye' qa' k'ełisi'łij iye? ³⁹ ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye pa'aj qu' manqaats'e' i'n'ni'i qu' ophełitii qa' tsamjii'ł eiji' qu' k'eweni'ł?” ⁴⁰ Qa na' Wittata qa' neku'ł, qa' nit'ijiju'ł: “Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekewe'en in laqsi'ji'łi'mijkii pa'qu' ewi'le' ene' k'injats yemjeetax nekhewe' hik lunyejei

* **25:32** J1 3:12; Mt 13:49; 24:14; 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16; Ez 34:17,20

* **25:34** Mt 13:35; 19:29; 20:23; Lc 12:32; 1Co 15:50; Ga 5:21; Stg 2:5; 1P 3:9; Ap 21:7; 1Co 2:9; He 4:3; 9:26; 11:16; Ap 13:8; 17:8 * **25:35** Is 58:7; Ez 18:7; Job 31:32; 2Ti 1:16; He 13:2; Stg 1:27; 2:15-16

ne'ej mexeelija, qa yakha'le in laqsi'ji'l ye'mijkii.”*
 41 Na' Wittata qa' nit'ijets iye pekhewe' te'weyij
 lefeyi'j: “Me'nitoni'l ye'mii, ekheweli'l nekhewe'
 ewi'He in weju'hij nakha' qi witaxtanithenkeye'j,
 yape ma'aletsju' na' qi fe't nite' yili'ij hayiits
 watjiletijup qu' netwumhitijij'ju' na' inwo'met
 qa ne' laqa angelits iye.* 42 Qe in k'iyipkuntax
 qa nite' leslisi'hij pa'qu' hetuj. Ts'iyayutax qa nite'
 leslisi'hij iye pa'qu' yat'e'. 43 In letswentaxi'l qa in
 nite' lenikfe'li'lyij, qa nite' leneqjunu'ulyij qu' eslisi'hij
 pa'qu' yiw'hi'wet'e. Hamtax yeqhinataye' qa nite'
 leslisi'hij iye pe'qu' yeqhinataye'. Qa in hanqaats'e'
 qa' i'nh'i iye qe hoyophehitii qa nite' lanami'l yijij'
 qu' e'tsweni'l.” 44 Pekhewe'en qa' neku'ltax iye,
 qa nittaxijiju'l: “Yatsat'axyij, za'n iphu'uk'i qu'
 k'eweni'l qu' iyipkun i'nh'i qu' e'niyayu', i'nh'i qu'
 nite' netsikfe'li'il ej, i'nh'i qu' ham eqhinataye',
 i'nh'i qu' manqaats'e, i'nh'i qu' ophelitii qa qu' nite'
 k'efeni'il iye?” 45 Ma' qa pakha'an qa' neku'l iye, qa
 nit'ijets: “Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, ekheweli'l in
 nite' laqsi'ji'hi'mijkii ekewe'en nekhewe' hik lunyejei
 ne'ej mexeelija nekhewe' k'injats, qa yakha'le in
 nite' laqsi'ji'l ye'mijkii ekewe'en.”* 46 Enewe'en
 qa' namii na' qi witaxtanithenkeye'j nite' yili'ij,
 qa pekhewe'le yatsathen qa' namiyek na' qi le'wis
 witi'la'x nite' yili'ij.—*

26

* 25:40 Pr 19:17; Mt 10:42; 25:34; He 6:10 * 25:41 Mt 7:23;
 13:40,42; Mr 9:48; 2P 2:4; Jud 6-7 * 25:45 Pr 14:31; 17:5; Hch
 9:5 * 25:46 Dn 12:2; Ro 2:7

*Iyetijju' qu' net'eku'mi' qa' nilan iye pa' Jesús.
(Marcos 14:1-2; Lucas 22:1-2; Juan 11:45-53)*

¹ Ha' Jesús in yili'ij in nifel week ekewe'en, ma' qa yit'ijets he' l'ijatsshenhei: ² —Ekhweli'l hats lenikfe'li'lets in wetsjuk neluts pe' hamit-sik'ui qa' namets pa' qiji' le'wis nelu Pascua,* ma' qa ha'ne La's na' Jukhew qa' ne'tnineiji' qe qa' net'enhetii'ji'pha'm pe'qu' cruze'.—*³ Hik pakha'aj hekhewe' tenek'enhe'yipji' he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset, qa ewi'l we'neni' pa'aj qa not'axi' wetju'l ke' laqa palacio'oi ha' qiji' latata he' pa'il hii Caifás.* ⁴ Ma' qa iyetijju' in yijamtitax-ets qu' nanat'inij qu' net'eku'mi' ha' Jesús qa' nilan.* ⁵ Hekhwewe'en qa yi'tli'ijju' iye: —Qa hasu'ujle jit'eku'm eku'ni' qu' jintalan enewe' le'sits nelutsji', hats'inha qa' nite' nat'ayeji' qu' na'nayu'kii ene' jukhew.—

*Pe' efu yatsi'yipji' leita' pa' Jesús pa' ewjisii.
(Marcos 14:3-9; Juan 12:1-8)*

⁶ Ha' Jesús i'nii ha' witset Betania, ke' lets'ii ha' Simón, hikha' lenqii iye leproso. ⁷ Qa hik hakha'a' qa nekets ke' efu, neka'xets ke' ewi'l qi le'wis ute hii alabastro eti'ni'ij topo'oj ka' ewjisii inyetax, ma' qa yatsi'yipji' leita' ha' Jesús in mexe i'nijup ha' mesa. ⁸ He' l'ijatsshenhei in yi'wenij qa nayutaxkii,

* **26:2** Pascua ikji', lahats'ij pa'aj pe' week judiol in yilan na'aj kots'etax qa yilini' pe' l'athits pe' lekuwelii pe' leqejille wetju'l in mexe i'ni' pa'aj pa' sehe' Egipto, qe qa' naqsi'jij pakha' yilan na'aj ajit wita's, hik pakha'aj qa ikik'ufik'i pa' Egipto. * **26:2** Jn 11:55;

13:1 * **26:3** Sal 2:2; Mt 26:57; Lc 3:2; Jn 11:47; 18:13,15; Hch 4:6

* **26:4** Mt 21:46; Jn 11:53

qa yit'ijju': —¿Inhats'ek in yaq'ayinlekii kakha'an?*

⁹ Qe aka' ewjisiyik'i olotstax pe' qek laja'ye'tax l'astai qek ne'tninei, ma' qekha netestiitaxij ne' if'iljetsits.— ¹⁰ Ha' Jesús in yepi'ye' ej hekhewe'en aka' yit'ijju', ma' qa yit'ijji'ju': —¿Inhats'ek in pekhel anyejeyi'hijkii ene' efu? Aka' leqfenye'jyij qi in le'wis. ¹¹ Qe ene' ham yiwq'axine' nite' yili'ij week lahatsiyij qu' nana'li't ejup. Qa yakha'le qa nite' week lahatsiyij qu' ha'ni't ejup.* ¹² Aka' leqfenye'jij ene' efu in yatsi'yipji' aka' ewjisii qa yewjisit ha'ne yaj, qe qa' najilet qu' nets'ewjisit aje'eł in mente' hayajkati'yik'ui qu' hawa'm. ¹³ Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, pa'qu' na'ne'li'i qu' netfelhitii hatse' eke' le'sits wi'tlijei ha'ne week sehe' epji', qa' netfelhitii iye aka' leqfenye'jyij ene' efu, ma' qa' natjam-taxti'yik'ikii nekhe'en.—*

Pa' Judas qa t'ihinij pa' Jesús.

(Marcos 14:10-11; Lucas 22:3-6)

¹⁴ Ma' qa hik aka'aj ka' ewi't he' doce (12) l'ijatshenhei hii, Judas Iscariote, qa ikii pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il,* ¹⁵ qa yit'ijets: —¿Pa'n uja'x pe'qu' isu'uni't qu' esłisi'hij hats'inha qu' k'elisi'hij ha' Jesús?— Ma' qa he' pa'il qa yijaninij pe' treinta (30) nijketits hiyits plata.* ¹⁶ Ma' qa hik aka'aj pa'aj ka' Judas qa wo'oikiiha pa'aj pa'qu' iwemetsaxe' qu' leke'ye' qu' net'ihinij ha' Jesús.

* **26:8** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **26:11** Dt 15:11; Jn 12:8 * **26:13** Mt 24:14; Mr 1:1; 13:10 * **26:14** Mt 10:4; Jn 6:71; 12:4; 13:30; Hch 1:16 * **26:15** Ex 21:32; Zac 11:12-13; Mt 27:3

Pa' qi te'wis nehu tenkujiji' pe' pan nite'yetsji't pe'qu' levaduraye'.

(Marcos 14:12-25; Lucas 22:7-23; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

¹⁷ Ka' yojo nehuji' kakha' qi te'wis nehu witkujiji' ne'ej pan nite' yetsji't pe'qu' levaduraye', he' l'ijatsshenhei ha' Jesús qa nekets qa nifaakan: — ¿Pa'n i'ni' pa'qu' isu'un qu' jinaniji' qa' haqsiijiki' pa'qu' jinteluj qu' net'ejuyets ha'ne qi te'wis nehu Pascua?— ¹⁸ Qa yeku't qa yit'ij: —Ma'aliiteje'm na' witset qa' i'weni'hi' pa'qu' jukhewe' qa' it'ihijets: “Ha' Maestro yit'ij: Hats k'esets qu' namets yeqe hora, hik ta'lijupi' qu' henekii ne' etsi' qu' ha'ni'ijiji' ene' yijatshenhei qu' heyeki'tji' pa' qi te'wis nehu Pascua.”—* ¹⁹ Ma' qa hekhewe' yukin l'ijatsshenhei, qa week yaqsiijkii aka' hats yit'ijets ha' Jesús. Qa yaji'let week ke' laqats t'ejuyets ka' qi te'wis nehu Pascua. ²⁰ Qa in hats najaleikii, ha' Jesús qa hats i'nijupju' ha' mesa qa week iye he' doce (12) l'ijatsshenhei. ²¹ In mexe tekju', ha' Jesús qa yit'ijiji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekheweli't na'l nakha' ewi't qu' net'ihinyij hatse'.— ²² Qa hekhewe'en qa qi in yitawje'meten qa week nifaakantax: —Yatsat'axyij, ¿me yakha'?— ²³ Qa ha' Jesús qa yeku't, qa yit'ij: —Nakha' ewi't na' yoqotok'o'ol in hilke'elijetsju'kii ne' pan, hik nakha' pa' t'ihinyij hatse'. ²⁴ Ha'ne La's na' Jukhew hats ikli'ij, in l'anyejeyek kekhewe' hats we'nika'ajji' in t'ejuyets nakha'an. Qa jhiye' ha'nus nakha' t'ihinij hatse' ha'ne La's na' Jukhew! Les te'wistax nakha'

* **26:18** Jn 7:6,8; 8:20; 13:1; 17:1

jukhew qek hasu'uj nenekfik'i pa'aj.—^{*} ²⁵ Ma' qa ha' Judas hik hakha' t'ihini, qa nifaakan: — Maestro, ¿me yakha'?— Ha' Jesús qa yeku'l: — Akha' hats lit'ij aka'an.—²⁶ In mexe tekju', ha' Jesús qa t'eku'mi' ka' pan qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios, qa netisijju' he' l'ijatshenhei qa yit'ijets: — Ku'mi'liju'l qa' luji'l, hane'en hik ha'ne yese'n.—^{*} ²⁷ Ma' qa t'eku'mi' iye ha' tok'o qa in hats yit'ijetspha'm iye le'wisij pa' Dios qa tisijik'i iye he' l'ijatshenhei, qa yit'ijets iye: —E'weeki'lij qu' iya'alij ha'ne tok'o, ²⁸ qe ha'ne i'nji' hane'en hik enewe' yathits, hik enewe' qu' nata'lets pakha' ink'ayik wenit'ij, ma' qa' nawantsiifik'i qe ta'lets pekhewe' olots hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewul'ets.^{*} ²⁹ Qa hit'lij ewets in hats nite' k'iyaji' iye ni'khap iye uwa l'i', iplu'ui qu' namtaxets pa' neluji' qu' j'iniyataxji' iye na' ink'ayik uwa l'i' na' tenek'enhe'yi' na' Tata.—^{*}

Jesús qa nifel qu' newelkut'ijkii pa' Pedro.

(Marcos 14:26-31; Lucas 22:31-34; Juan 13:36-38)

³⁰ In yili'ijju' kakha' ewi'l in yiji'ik'i, ma' qa ikkii qu' nakiiteje'm ke' utek Olivos.^{*} ³¹ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijji'ju': —Hane'ejija ha'ne naja'xji', week ekheweli'l qu' me'nitoni'lets hatse' qe yakha' qu' nata'l yiwets, qe kekhewe' we'nika'ajji' Intata le'lijei yit'ij: *“Hilan hatse' na' kots'etets lenilayets, qa*

^{*} **26:24** Dn 9:26; Mr 9:12; Lc 24:25-27; Hch 17:2-3; 26:22-23; 1Co 15:3; 1P 1:10 ^{*} **26:26** Mr 3:7; 14:22-25; Lc 6:13; 22:17-20; 1Co 11:23-25; Mt 10:1; 14:19; 26:56; 16:20; 1Co 10:16; Jn 12:16 ^{*} **26:28** Ex 24:8; Mt 20:28; Mr 1:4; He 9:20 ^{*} **26:29** Mt 4:23; Mr 1:15; Hch 20:25 ^{*} **26:30** Mt 21:1; Lc 22:39; Jn 18:1

ne' kots'etets qa' nak'eskii.” (Zac 13:7)*

³² Qa qu' yi'la'xe'tax iye qa' hathayini'l ek'uyii ha' Galilea.—* ³³ Ma' qa ha' Pedro qa yeku'l, qa yit'ijets: —Yemjeetax qu' week ne'nitontax e'mets hatse' qe akha' qu' nata'l ewets, qa yakha'le qa' nite' l'anuuuyi'i qu' he'niton e'mets.—³⁴ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets ha'ne naja'xji' qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wet-shetk'ewi'lij qu' mewelku'tyijkii.—* ³⁵ Ha' Pedro qa yit'ijets iye: —Lunye'jij qu' week jinanaxju', nite' hewelku't ejkii.— Qa week l'anyejeitax aka'an he' l'ijatsshenhei.

Jesús qa iyini' pa' najkaket Getsemaní.
(Marcos 14:32-42; Lucas 22:39-46)

³⁶ Ma' qa hats namets ha' Jesús qa he' l'ijatsshenhei ha' najkaket hii Getsemaní, qa yit'ijji'ju' he' l'ijatsshenhei: —Hik ha'ne ni'ekuni'hi'ju'kii qa yakha'le qa' mexe ha'nii hakijji' qu' nek'iyin.—³⁷ Qa t'eqe'mets ha' Pedro qa he' wetsjuk lélits ha' Zebedeo. Ma' qa yapelek ha' Jesús in yoksi'wen in qi in ika'metkii qa qi iye in itawje'met.* ³⁸ Ma' qa yit'ijets: —Qi in hoksi'wen in naq'aliyuyij pa' yikameta'xkii. Ha'ne a'maneyi'ili'. Hasu'uj mama'al yijup.—* ³⁹ Ma' qa ikfik'i pa' ha'niiji'in, qa wonokok'enju' qa yamitetsju' sehe' lotkoyek, qa iyin qa yit'ij: —Tata qu' leke'ye', qa' hasu'uj anamit yiwets wat'ij ha'ne qi ek'imiiji', qa hasu'ujle pa'qu' yakha' ye'le qu' hisu'un, akha' yijat'ij

* **26:31** Mt 11:6; Jn 16:32 * **26:32** Mt 28:7,10,16; Mr 16:7

* **26:34** Mt 26:75; Lc 22:34; Jn 13:38 * **26:37** Mt 4:21; 17:1

* **26:38** Sal 42:5-6; Mt 24:42; Jn 12:27

pa'qu' isu'un.—* ⁴⁰ Ma' qa tepilii iye pa' i'ni' he' l'ijatshenhei qa yi'wen in imaa'ju'ha pa'aj. Ha' Jesús qa yit'ijets ha' Pedro: —¿Me nite' leke' qu' ewi't horaye' qu'nte' ama'ye' eku'ni't yijup? ⁴¹ Hasu'uj mama' a'lju'. Iyini't hats'inha qa' nite' nanami'il ewets na' witaqjaajinke'j. Pe' atawjetsi't hats qi in yisu'untaxija qu' naqsiijkii aka'an, qa nite'le t'units ne' esenitsi't.— ⁴² Qa ewi'tij iye in ikfik'i iye pa'aj, qa iyin iye, ma' qa hats wetsjuk'ij, qa yit'ij iye pa'aj: —Tata, qu' nite' leke'ye' qu'nte' anamite' yiwets qa'nte' nek'iya'ye'ji' pa' qi ek'imiiji', qa' aqsiijkii pakha' lisu'un.—* ⁴³ Qa tepiltaxii iye qa yi'wen iye in ima'ju' iye he' l'ijatshenhei, qe nite' lekhweliju't pa' nijati'. ⁴⁴ Qa ikfik'i iye, qa iyin iye ma' qa hats wetshetk'ewi'tij, qa yiyeketij kakha' hats yit'ij. ⁴⁵ Qa tepilii iye pa' i'ni' he' l'ijatshenhei qa yit'ijets pa'aj: —¿Me menjiit lama'alju' qa lawapiyi'lju' iye? Hats yamets ne' hora, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netesti'yij nekhewe' ul'ets jukhew.* ⁴⁶ Eniyi'lpha'mkii qa' jinakkii. Jeł qeku'ni'tiju't, hats met nakha' t'ihinyij.—

Te'nekumhi'yi' qa wetka'x pa' Jesús.

(Marcos 14:43-50; Lucas 22:47-53; Juan 18:2-11)

⁴⁷ In mexe iyet ha' Jesús qa namets ka' Judas. Hikka' i'ntaxji'teje'm he' doce (12) l'ijatshenhei. Olots he' lijts'eyek taqatsjikineta' qa uja'x he' najak he' t'eku'mi'. Ł'ukinhei he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' ha' witset. ⁴⁸ Ka' Judas in t'ihini'j qa hayiits na'l pa'aj pa'qu' niwjut-

* **26:39** Mt 20:22; Jn 5:30; 6:38; Fil 2:8; He 5:7 * **26:42** Mt 26:39; Mr 14:36; Lc 22:42; Jn 6:38 * **26:45** Jn 12:27; 13:1

siqenij, qa yit'ij pa'aj: —Hakha' qu' hetu'je'm, qa' hik hakha'ye', qa' ku'mi'hi'.— ⁴⁹ Qa in hats namets qa aje'eł nekets ha' Jesús, qa yit'ijets: —Łanam, Maestro.— Ma' qa tu'je'm. ⁵⁰ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Waika', aqsiijkii pakha' łanamij met qu' aqsiijkii.— Ma' qa hekhewe' łijts'eyek qa nekets ha' Jesús qa t'eku'mi' qa niyejinju'ha.* ⁵¹ Ma' qa hakha' ewi'ł hekhewe' ł'ijatshenhei qa t'eku'metsju' ha' łaqatsjikinet qa' weqfekin je'm qa yasinii ke' łekfi'ik'i ha' łeqejkunenek hakha' qiji' łatata he' pa'il.* ⁵² Ha' Jesús qa yit'ij: —Ukinik'iju' iye na' łejii na' aqa'tsjikinet. Qe week pe'qu' nawatlanij na'aj witqatsjikinet, qa' hik na'aj iye qu' naq'alij.* ⁵³ ¿Ye' me łumti qu' nite' łeke'ye' qu' nek'iyinets na' Tata, qa łakha' qa' aje'eł nenukinju' pe'qu' nat'ani' doce (12) legión † angelitse?*

⁵⁴ Qa qu' hik aka' łunye'je'kii, ¿qa pa'n łunye'j qu' nafits kekheve' we'nika'ajji' in hayiits yit'ij qu' hik aka' łunye'je'kii? —* ⁵⁵ Qa hik aka'aj qa yit'ijji'ju' ha' Jesús hekhewe'en: —¿Inhats'ek in ł'aqatsjikineti'yi'lyii qa łenka'xi'ł iye ne' ek'uli'ł najak qu' ots'ophełi'ł? ¿Me hik yijunye'j na'aj ejtenhet-sax? Week neluts yakha' ha'nifi ne' witlijsitjii he'nq'ijatshenifi qa ham ts'ophełe'.* ⁵⁶ Qa hatsłe week qu' łunyejeve'kii hane'ej ekewe'en, qe qa' nasinik'i kekheve' yika'ajji' ke' profeta'ik'i.— Ma' qa hik aka'aj he' ł'ijatshenhei qa week yak'esik'uikii

* **26:50** Mt 20:13; 22:12 * **26:51** Lc 22:38; Jn 18:10 * **26:52** Gn 9:6; Ap 13:10 † **26:53** Ewi'ł legión, ikji' ewi'ł tatsai mil (6.000) yamets pe'qu' oq'ophełinetsilese'. * **26:53** 2R 6:17; Dn 7:10; Mt 4:11; Lc 8:30 * **26:54** Mt 1:22; 26:24 * **26:55** Mr 12:35; Lc 21:37; Jn 7:19; 8:2; 18:20

qa ilatkii.*

Jesús qa wetka'xii pe' letsi' pa' qiji' latata pe' pa'il.
(*Marcos 14:53-65; Lucas 22:54-55,63-71; Juan 18:12-14,19-24*)

⁵⁷ Hekhewe' t'eku'mi' ha' Jesús qa yeka'xii ke' letsi' ha' Caifás, hikha' qiji' latata he' pa'il, qe hik hakha' not'axi' wetju'f hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa he' tenek'enheiji' ha' witset.*

⁵⁸ Ha' Pedro qa yijayanpha'mkii pa'aj qa toxli'imii, yamli'ijiji'ha pa'aj ha' jofji'ju' ke' letsi' ha' pa'il latata. Qa uiteje'm qa i'nijupju' pa'aj hekhewe' witeqjehinenheyipji' ke' witlijsitjii qe qa' niweeni-jha week pa'qu' leqfenyejeyi'ij.*

⁵⁹ Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa week pekhewe' Junta Suprema‡ wo'oikii pa'qu' witwotk'onhet'ele qu' net'ejuyiju'f ha' Jesús, hats'inha qu' leke'ye' qu' natlanhetii.* ⁶⁰ Qa nite'le yi'wen, yemjeetax in olotstax pe' jukhew in wotk'onletaxiikii pa'qu' lunye'je' ha' Jesús. Qa i'nk'ate pa'aj qa na'l pe' wetsjuk jukhew qu' nowotk'onijkii iye.*

⁶¹ Enewe'en qa yit'iju' pa'aj: —Ha'ne jukhew hik ha'ne yit'ijets: “Yakha' leke' qu' hiwu'f enhetijkii ene' qi witlijsitjii, qa' wetshetk'ewi'f neluts qu' heniinpha'm iye.”—

* ⁶² Ma' qa ha' pa'il latata qa ts'ap'a, qa yit'ijets ha' Jesús: —¿Me nite' f'inku'f? ¿Pa'n qu' it'ij qu' eku'lik'i aka' wenit'ij ewets?— ⁶³ Qa ha' Jesús qa

* **26:56** Ro 1:2; 2P 1:20; Mt 10:1; 26:54,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn

12:16 * **26:57** Mt 26:3; Jn 11:49 * **26:58** Jn 7:32; 18:15 ‡ **26:59**

Junta Suprema ikji' tenek'enhe'yij qa yeje' iye pa' sehe' Israel, pe' jukhew yamets 71. * **26:59** Mt 5:22; Hch 6:11 * **26:60** Dt

19:15; Sal 27:12; 35:11; Hch 6:13 * **26:61** Mt 27:40; Jn 2:19; Hch 6:14

nite'le inku'l. Qa ha' pa'il latata qa yit'ijets iye pa'aj: —Aka' hiji' pa' nite' wa'm Dios qu' hit'ij ewets yape enfeli't ye'mha, ¿me hik akha'ija pa' Cristo, Łaa'sija pa' Dios?—* ⁶⁴ Ha' Jesús qa yeku'l: —I'woyaxijik'iha ka' hit'ij in hik yakha'. Qa hit'ij ewets iye ekheweli't in hi'weni't hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qu' na'ni'ju' na' yiya'yik'i nakha' Ham Łet'unhenye'ji'iju't in T'un, qa qu' nenekijju' iye ne' wasil ha'ne wa'sji'.— (Sal 110:1)* ⁶⁵ Ma' qa ha' pa'il latata qa yiwjaf'itik'i pa' l'uihitjiile, qa yit'ij: —Eke' yit'ij ha'ne jukhew qi in ul'etsik'i le'lijeyets pa' Dios. ¿Łekpa' qu' hami'ik'ui qu' nenfel iye pakhape' iye hunye'je'kii hane'en? Ekheweli't łepi'ye'elik'i ke' yit'ij in ul'etsik'i.* ⁶⁶ ¿Pa'n łumti'il qu' lenifeny'e'je' hane'en?— Qa yeku'l pekhewe'en: —Ewi'Łe in weju'lij qu' nawa'm.—* ⁶⁷ Ma' qa tek'iije'mkii łeju's qa yi'wiltenji'ije'm iye. Qa pekhewep qa yeqsi-lanje'm łeju's,* ⁶⁸ qa yit'ijets: —Akha', in hik akha' pa' Cristo ¿łekte'ek pa' nalan?—*

Pedro qa welkut'ijkii.

(Marcos 14:66-72; Lucas 22:56-62; Juan 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Ha' Pedro i'niju' hakha' joofji'ju' ke' wititsi'ii. Ma' qa nekets pa'aj ke' ewi't witqejkunenki', qa yit'ijets: —Qete'e' hik akha' iye hekhewe' łijts'eyekji'ijkii ha' Jesús Galilea łeite'. — ⁷⁰ Qa

* **26:63** Lc 22:67-71; Is 53:7; Mt 5:33; 14:7; 23:16; 27:12,14; Jn 19:9; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Lv 5:1; 1S 14:24,26; Mt 16:16 * **26:64** Dn 7:13; Mt 16:27; 24:30; Ap 1:7 * **26:65** Mr 3:29; Jn 10:33; Nm 14:6; Mr 14:63; Hch 14:14 * **26:66** Lv 24:16; Jn 19:7 * **26:67** Mt 27:30; Mr 10:34; Lc 22:63-65; Jn 18:22 * **26:68** Mr 14:65; Lc 22:64

hakha'le'en qa welkut'ijkii qa week yepiikinij hekhewe'en in yit'ij: —Axe'm, nite' tsikfe'lets kakha' lit'ij.— ⁷¹ Ma' qa ikii pa'aj qa i'ntaxi' pa'aj ha' leji'ii, qa hik hakha'a' qa yi'weni' iye pekhep iye, pekhe'en qa yit'ijji'ju' pekhep iye: —Hik ha'ne ha' lijts'ejii'ijkii ha' Jesús Nazaret leile'.—* ⁷² Ma' qa ewi'lij iye in welkut'ijkii, qa hats les in yatinhettaxik'i in welkut'ijkii: —Axe'm, yakha' nite' tsikfe'lets hakha' jukhew.—* ⁷³ Qa sujle iye pa'aj pekhep i'ni' pakha'an qa nekets iye ha' Pedro qa yit'ijets iye pa'aj: —Yijaa'ija in hik akhap iye hekhewe' lijts'eyekkii. Hik anyejei qe iyetju'.— ⁷⁴ Ma' qa yapelek ha' Pedro in u'axik'i l'anye'j qa weniwjutsiqentaxijha iye in yit'ij: —Qu'nte' yijaayi'ija aka' hit'ij qa les le'wis qek nastanithen pa' Dios. ¡Nite' tsikfe'lets hakha' jukhew!— Ma' qa hik pakha'aj qa ip pa' ta'a'a'. ⁷⁵ Qa ha' Pedro qa yijamti'ik'i pa'aj in hayiits yit'ijets ha' Jesús: —Qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wetshetk'ewi'lij qu' newelku'tyijkii.— Ma' qa ikfik'i pa'aj ha' Pedro qa qi in ip pa'aj.*

27

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Marcos 15:1; Lucas 23:1-2; Juan 18:28-32)

¹ Ma' qa in hats leefiju' iye, qa week pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset, qa not'axij wetju'l iye qe qa' nilan ha' Jesús.* ² Ma' qa in hats yophe'l

* **26:71** Mr 14:67; Hch 6:14 * **26:72** Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21;

Mt 5:33; 14:7; 23:16 * **26:75** Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14

* **27:1** Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14

qa yeka'xii qu' netisij ha' Pilato, hikha' romano gobernador ipji' ne' judiol.*

Wa'm pa' Judas'ik'i.

³ Ka' Judas hik kakha' t'ihiniy ha' Jesús. In yi'wen in hats yijaa'ija qu' natlanhetii hatse' ha' Jesús qa qi in itawje'met qa yepilettaxets pa'aj pe' treinta (30) nijketits ne'ej plata hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' na' witset.* ⁴ Qa yit'ijets: —Qi in yu'ax qe he'yihiniy ma' qa' nawa'm nakha' jukhew ham ul'axe' qu' naqsiijkii.— Qa hekhewe'en qa yit'ijju't pa'aj: — ¡Nite' tsatsat'etsi'hij pa'qu' natawje'meten! ¡Akha'le in lantsat'axij!— ⁵ Ma' qa ka' Judas qa nijele'ejifi pe' l'astayik'i ke' witlijsitjii, qa ikfik'i pa'aj qa wetsifinpha'm.* ⁶ Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa nat'a'ak'i pa'aj pe' l'astayik'i, qa yit'ijju': —Ene' l'astai hats nite' leke' qu' netenenik'iju' nekhe' ti'najki' t'ejuyets ne' witlijsitjii, qe enewe'en hats tajayij pe' wit'athits.—* ⁷ Ma' qa in hats week lexkelij iye, qa pe' l'astai qa taqhayijets pa' ewi't sehe' hii Campo del Alfarero, hats'inha qa' hik pakha'ye' qu' lenimeku'wet'i'ij pe'qu' jukhewiikali'ik'i. ⁸ Qa hik ta'hijupi' ha'ne sehe' in lenqiyij “Wit'athits Letset.” Qa yamijii hane'ej in lenqiyij. ⁹ Ma' qa hats yafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Dios in i'nijji' pa' profeta'ik'i Jeremías qa yit'ij pa'aj: —*Pekhewe'en qa t'eku'mi' pe' treinta (30) l'astai nijketits plata, hik aka' lajanye'j pa' ewi't jukhew laqjanyejeyij nekhewe'*

* **27:2** Mt 20:19; Lc 13:1; Hch 3:13; 1Ti 6:13 * **27:3** Mt 21:29;
26:14-15 * **27:5** 2S 17:23; Lc 1:19,21; Hch 1:18 * **27:6** Mr 2:24;
Jn 18:31

*Israel teitets. (Zac 11:12)*¹⁰ Ma' qa pe' l'astai qa taqhayijets pa' sehe' tii Campo del Alfarero. Hik aka' yit'ij yiwets pa' Yatsat'axyij.— (Zac 11:13)*

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Marcos 15:2-5; Lucas 23:3-5; Juan 18:33-38)

¹¹ Ha' Jesús qa watsapp'anhetijup pa'aj hakha' gobernador, qa hane'en qa nifaakan, qa yit'ijets: —¿Me akha' pakha' qi latata ene' judío?— Qa yeku'l pa'aj ha' Jesús: —I'woyaxijik'iha ka' lit'ij.— * ¹² Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' hakha' witset in yittaxijetskii kekhewe' wekwek u'ets yit'ijets in yaqsiijkii ha' Jesús, qa hakha'le Jesús qa nite' yeku'lik'i.* ¹³ Qa hik ta'hijupi' pa'aj ha' Pilato in yit'ijets: —¿Me nite' lepiye' kekhewe' wekwek u'ets wenit'ij ewetskii qu' aqsiijkii?— ¹⁴ Qa ha' Jesús qa nite' yeku'l. Qa nite' ewii'le' iye pa'qu' neku'lik'i pe' u'etsik'i wenit'ijets in yaqsiijkii. Qa hik ta'hijupi' hakha' gobernador in qi in yitjulaxijpha'm.

Pa' Pilato qa inaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' Jesús.

(Marcos 15:6-20; Lucas 23:13-25; Juan 18:38-19:16)

¹⁵ Hakha' gobernador ha' witset, in hayiits leqfenye'jji'ij qa yamji'jets ekewe' le'sits neluts Pascua qu' niwejin pa'qu' ewi'l wit'ophe'lik'e' pakha' qu' niyinen pekhewe' jukhew. ¹⁶ Qa na'l pa'aj hakha' ewi'l qi in yinikfe'l wit'ophe'lik tii Barrabás. ¹⁷ Qa in hats ewi'l i'ni' pa'aj pekhewe' olots, ha' Pilato qa nifaakanji'ju': —¿Lekpa' lisu'uni'l qu' netwejinhetii ne' wit'ophe'lii, me hakha'

* **27:9** Jer 32:6-9; Mt 1:22
26:63; Jn 19:9

* **27:11** Mt 2:2; 1Ti 6:13

* **27:12** Mt

Barrabás, me i'nli'i nakha' Jesús, lenqii iye Cristo?—
 * 18 Qe ha' Pilato nikfe'lets hekhew'en in tisij
 qe ta'lets in teqemtshenle'etskii. 19 Ha' Pilato
 in mexe i'nipji' pa'aj ha' lots'oji'la'x t'ejujets in
 yejeli'ui pa'qu' lunye'je'kii (juez), pe' lewhe'ye' qa
 inqekenijii pe' le'lijei, qa yit'ij pe' le'lijei pe' efu:
 —Hasu'uj ma'ajets pa' lenifeny'e'j nakha' jukhew
 yatsathen, qe juka'x qi in ul'axik'i ka' yitsowol'ax
 ta'lets nakha'an.—* 20 Qa hekhewe' tenek'enhe'yij
 he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset
 qa yaqsiijetskii in yiyaji'etskii hekhewe' olots
 jukhew, ma' qa week iyinets qu' netwejinhetii
 ha' Barrabás qa hakha'le Jesús qa' natlanhetii.
 21 Ha' gobernador qa ewi'hij iye in nifaakanji'ju'
 iye: —¿Pa'n lunye'j pa'qu' netwejinhetii ene'
 wetsjuk wit'ophehii?— Pekhewen qa yeku't: —
 ¡Barrabás qu' netwejinhetii!— 22 Qa ha' Pilato qa
 nifaakanji'ju' iye: —¿Qa pa'n qu' yeqfenyeji'ijek
 ha'ne Jesús hii iye Cristo?— Qa week yeku't pa'aj
 pe' jukhew qa yit'ijju': —¡Ne'nenji'pha'm pe'qu'
 cruze!— * 23 Ha' Pilato qa yittaxij iye pa'aj: —
 ¿Inhats'ek? ¿Lekpa' ul'ax yaqsiijkii hane'en?— Pe'
 jukhew qa les yit'unhetiki' in taya'yijipji'kii,
 qa yit'ijju' iye: —¡Eni'lji'pha'm cruze!—* 24 Ha'
 Pilato in yi'wen in hats ham leqfenye'ji'ij, qe
 ewi'he in hats les yiwakanintaxkii hekhewe'
 jukhew, ma' qa inq'ukinii pa'aj pa'qu' iweli'ye'
 qa tetka'xii, qa yethinij he' week in wa'nqa,
 qa yit'ij: —Yakha' nite' ta't yiwets qu' nawa'm

* 27:17 Mt 1:16; 27:22 * 27:19 Gn 20:6; Nm 12:6; Job 33:14-16;
 Mt 2:12; Jn 19:13 * 27:22 Mt 1:16; Hch 13:28 * 27:23 Lc 23:41;
 Jn 8:46

ha'ne jukhew yatsathen. Ekhewe'le'hi'ilij. —*
 25 Qa yeku'l pa'aj pekhewe' week jukhew: —Ehe, yekheweli'l qa enewe' yilitsi'l, he'yeku'mi'liju'l qu' he'yenheti'yi'hi' qu' nata'li'l yiwets qu' nawa'm nakha'an.—* 26 Ma' qa ha' Pilato qa yiwejin pa'aj ha' Barrabás. Qa hakha'le Jesús in hats yili'ij in yeqsilankii, ma' qa tisij pa'aj he' oq'ophehinsilets qe qa' ne'nenji'pha'm pe' cruz.* 27 Ma' qa pe' oq'ophehinsilets lelits pa' gobernador qa yeka'xifi pa'aj ha' Jesús ke' palacio, ma' qa he' oq'ophehinsilets qa week not'axij wetju'l pa'aj hakha'an.* 28 Qa nit'ijji' pa'aj ke' leqhinatai ma' qa yi'ntaafinij pa'aj pa' s'e' leqi'ntaafit'ij.* 29 Qa yuihinji'ju' iye pa'aj pekhe' yifti'yik'i tii, qa pa' yiya'yik'i loko'i qa yekumhini' pa' tutsi'latax. Ma' qa wonokok'enifikii yawitjile, qa yi'tjiijets: — E'le'wisi'imkii, qi latata ene' judiol.— 30 Qa tek'iyi'kii iye qa t'eku'mijets iye pa' tutsi'latax ma' qa yilanijkii leila'.* 31 In hats yili'ijju' in qi in yawitji pa'aj hakha'an, qa nifte'ji' iye pa' yi'ntaafinij s'e' qa yuihinik'ipha'm iye pa'aj ke' leqhinataayija. Ma' qa yeka'xfik'i qe qa' nenji'pha'm pe' cruz.

Jesús qa we'nenji'pha'm pe' cruz.

(Marcos 15:21-32; Lucas 23:26-43; Juan 19:17-27)

32 In hats k'esitsiyu'uk'uifk'i ha' witsset, qa weikutiju'l ha' ewi'l jukhew Cirene leile' hii

* 27:24 Dt 21:6-8; Sal 26:6; Mt 26:5; 27:4,19 * 27:25 Jos 2:19; Hch 5:28 * 27:26 Is 53:5; Mr 15:15; Lc 23:16; Jn 19:1 * 27:27 Mr 15:16-20; Jn 18:28,33; 19:2-3,9; Hch 10:1 * 27:28 Lc 23:11; Jn 19:2 * 27:30 Is 53:7; Mt 26:67

Simón. Qa he' oq'ophelinetsilets qa yiyaji'ijets qu' neka'xi'm ke' leqe cruz ha' Jesús.* ³³ Qa in hats yamijets hakha' lenqii Gólgota, ikji' aka'an, witjila'ak'i letset. * ³⁴ Qa t'iyahanhetiitaxji' pa'aj pa' wino yetsji'l pe' ewi'l ne'ej inqa'metets l'aftuk, ma' qa in hats yijaajintax pa'aj, qa yili'ij qa nite' niyayu'ji' qa t'oqowe'yiju'l pa'aj. * ³⁵ Qa in hats yenji'pha'm ke' cruz, qa ke' leqhinatai qa watk'esaxijju', ikij wetju'l. ³⁶ Ma' qa i'nijupju'kii qe qa' nejelets. ³⁷ Qa ka' wankaaju'letsju' lejila' we'nika'ajji', hik kakha' ka' ta'hijupi' in talanhetii, qa yit'ij ka' we'nika'ajji': —Hane'en Jesús, hik ha'ne qi latata ene' judiol.— ³⁸ Qa le'nenhifetsji'pha'm iye ke' cruzits ke' wetsjuk ejtenhetsits. Ewi'l ka' te'weyij yiya'yik'i qa kakhap qa lefeyi'j te'weyijek. * ³⁹ Hekhewe' nekjiijup qa yawitjijeetspha'mkii, qa yitjiij iye qhet tetet leial,* ⁴⁰ ma' qa yitjiijetspha'm: —Akha' in lonopletju' hatse' ne' witlijsitji' qa' wetshetk'ewi'l neluts qu' eniihinpha'm iye, metelinle. Qu' yijaa'ija qu' La'se'ejha pa' Dios qa' ilit'ik'uiju' ne' cruz.—* ⁴¹ Qa hik lunyejei iye hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset in yawitji'etspha'mkii iye qa yit'ijju': ⁴² —Nihinji'ijju' pekhewep qa lakha'le qa nite' leke' qu' netelinle. Hik ha'ne pa' latata ne' Israel, ye'ehe, qa' net'ilitju' in we'nenji'pha'm ne'

* **27:32** Nm 15:35; He 13:12 * **27:33** Mr 15:22-32; Lc 23:33-43; Jn 19:17-24 * **27:34** Sal 22:17; 69:21 * **27:38** Is 53:12; Mt 20:21; Jn 18:40 * **27:39** Job 16:4; Sal 22:7; 109:25; Lm 2:15; Mr 15:29 * **27:40** Mt 4:3,6; 26:61,63; Jn 2:19

cruz, ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' jintegekye'.*
 43 *In nite' yeqeku' pa' Dios, ye'ehe qa' hik pakha'ye' qu' nitin hane'ej qu' yijaa'ija pa' Dios qu' nisu'un nakha'an,* (Sal 22:8) *qe*

nakha'an yit'ij: "Yakha' Łaa'sija pa' Dios."—* 44 Qa hik łunyejei iye ke' ejtenhetsits łenenhefetsji'pha'm ke' cruzits ul'etsik'i iye łe'lijeyetskii.

Wa'm pa'aj pa' Jesús.

(*Marcos 15:33-41; Lucas 23:44-49; Juan 19:28-30*)

45 In hats natsathenju' junu' qa weekij ha' sehe' in nookii yamijii in las tres metju' junu'. 46 Hik pakha'aj ha' Jesús qa t'unik'i in tayaikii: —Elí, Elí, łema sabactani?— Ikji' aka'an: —*Dios Yatsat'axyij, Dios Yatsat'axyij, łinhats'ek in łetswu'm?* —

(*Sal 22:1*)* 47 Qa hekhewe' i'nijup, hekhewe' uja'x in yepi'ye', qa yit'ijju': —Hats taya'yiikii pa' profeta'ik'i Elías.— 48 Qa aje'eł hakha' ewi'ł hekhewe'en qa wekuma'xii ka' ewi'ł jupayek (esponja) qa yuihinji'ju' ka' wino na'aj ewtsik'iiji' yilke'ej ji'teje'm ka' tutsi'latax ma' qa iktaxijets qu' nifunenij qe qa' niyahan.* 49 Qa hekhewepłe qa yit'ijju': —Iwejinłe, qa' jintejełijju' pa' Elias'ik'i qu' nanamii qa' nilin.— 50 Ma' qa ha' Jesús, qa ewi'łij iye in t'unik'i in tayai iye, ma' qa wa'm.* 51 Qa hik pakha'aj kakha' łenjilafi' hakha' yeqet'axetsji' ke' witłijtsitjii qa ja'fik'iju' łeqewuk'u ta'łijii'pha'm in ja'fik'iju' ka' te'weipha'm qa yamijii'ju' ka' sehe' eju'. Qa ha' sehe' qa me'le'le'l iye qa ke' utel qa

* 27:42 Jn 1:49; 12:13 * 27:43 Lc 23:39-43 * 27:46 He 5:7

* 27:48 Sal 69:21; Mr 15:36; Lc 23:36; Jn 19:29 * 27:50 Mr 15:37; Lc 23:46; Jn 10:18

jaf'afju' iye.* ⁵² Qa pe' nimeŋkui qa qhofik'i iye pa'aj qa olots pe' jukhew'ik'i, efuts'ik'i yatsathen ma' qa' ihii iye. ⁵³ Qa ikik'uifik'ikii pe' ŋenimeŋkui in hats ila'x iye pa'aj ha' Jesús, pekhewe'en qa ikji'teje'm iye na' qi le'wis witset Jerusalén qa olots he' yi'wen pa'aj. ⁵⁴ Hakha' centurión* qa hekhewe' iye i'nijup yejelets ha' Jesús, in yi'wen in wapja' ha' sehe' qa kekhewe' iye wekwek hunejeikii qa qi in nijiwei wetju'l, ma' qa yit'ijju': —Yijaa'ija aka'an in hik aka' pa' Laa'staxija pa' Dios.—* ⁵⁵ Olots he' efuts nejeŋ'ikii totsi'mii ha' i'ni', hik hekhewe' hjs'ts'eyekkii ha' Jesús in ta'liji' ek ha' Galilea'ai in t'ifti'ts'etskii.* ⁵⁶ Hekhewe'en i'nji'teje'm ke' María Magdalena qa ke' María ŋenene ha' Jacobo (Santiago) qa ha' José qa ke' ŋenene he' lelets ha' Zebedeo.*

Jesús qa we'nenifi pe' ŋenimetuk.

(Marcos 15:42-47; Lucas 23:50-56; Juan 19:38-42)

⁵⁷ In hats metiyu'ju' junu' qa namets pa'aj ha' ewi'l jukhew yiwq'axin wekwek, hii José Arimatea leile', lakha' iye hats yijayan qa tek'enets iye ha' Jesús.* ⁵⁸ Ha' José qa mexe yamii pa'aj ha' Pilato qu' niyinjets ka' Jesus'ik'i qu' neka'x. Ha' Pilato qa inaqqaji'ij qu' netesti'yij. ⁵⁹ Ha' José qa t'eku'mi'fi pa'aj ka' Jesús ma' qa yijuphe'ŋji' ka' penyilo le'wis. ⁶⁰ Ma' qa yenifi ke' yatsat'axij

* **27:51** Ex 26:31-33; 2Cr 3:14; He 9:3 * **27:54** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophelinetsilets, Roma leile'.

* **27:54** Jn 5:19; He 1:2 * **27:55** Sal 38:11; Lc 8:2-3; Jn 19:25

* **27:56** Mt 20:20; Mr 15:40; Jn 19:25 * **27:57** Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1

in lenimełuktax ink'aiki' inqajkaninijju' pa'aj ke' utekji'teje'm. Ma' qa in hats yikoyoyinhetets in yit'onijji' ke' qi ute ha' lenuihiyi'jteje'm ke' nimełuk, ma' qa ik. * ⁶¹ Qa ke' María Magdalena qa kikhlep iye María iye, qa iplu' pa' i'nijupi'ju'kii pa'aj ke' nimełuk.

Pekhewe' oq'ophetinetsilets yejełets pe' lesehek pa' Jesús.

⁶² Ka' nełuji' watji'letji' pe' witqats qa kakhap nełuji', qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye fariseol qa yamii pa'aj ha' Pilato,* ⁶³ qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, hijamti'lik'i ka' yit'ij ka' ejtitsi'l jukhew'ik'i in mexe ila'x, qa yit'ij: “Qu' namets wetshetk'ewi'l nełuts qa' yi'la'xe' iye.”* ⁶⁴ Qa hik ta'hijupi', akha' qu' inaqqaji'ij qu' netjelitiyetsha ke' lenimełuk namijii qu' wetshetk'ewi'le' nełutse', hats'inha qu' nite' neneki'ii he' H'ijatshenhei ma' qa' net'ejenij, ma' qa' i'nk'ale nit'ijets ha'ne witset: “Hats ila'x iye.” Qa pakha' teke'lenju' qu' le'wejtitsiye' qa' les qu' qi qu' ul'axe' wiikfik'i, qa' nite' hik lunye'je' ka' yojo.—* ⁶⁵ Qa yit'ijiju'l ha' Pilato: —Enewe'en oq'ophetinetsilets eka'xi'l, qa' ejelineni'hij pe' lesehek qa aqsiilijkii pakha' hats lenikfe'li'lets qu' aqsiilijkii.— ⁶⁶ Ma' qa ikkii qa yijanithen pe' nimełuk, qa yeni' pa' leji' pe' leq'ikati' qa' jutsiqaxi'ij qu' ham nit'i'ij qhof. Ma' qa amaneyijup he' oq'ophetinetsilets qa yejeł.*

* **27:60** Is 53:9; Mt 27:66; 28:2; Mr 16:4 * **27:62** Mr 15:42; Lc 23:54; Jn 19:14,31,42 * **27:63** Mt 16:21; 17:22-23; 20:19; Mr 8:31; 10:34; Lc 9:22; 18:33 * **27:64** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **27:66** Dn 6:17; Mt 28:2,11

28

Ita'x iye pa' Jesús.

(Marcos 16:1-8; Lucas 24:1-2; Juan 20:1-10)

¹ In hats t'anji' kakha' nełuji' sabadoji', in i'nk'a nekiyupha'm pa'aj ne' junu' ka' yojo nełuji' (domingo), ke' María Magdalena qa kikhep iye María ikii pa'aj ke' nimełuk qu' ni'wen. ² In mente' yamets pa'aj qa t'unik'i in me'le'l pa'aj ha' sehe' qe te'nilitju' pa' łaqa ángel ha' Yatsat'ax'inij qa ikets ke' nimełuk qa yit'ij qhof ke' ute hit'otax qa i'nipji'.* ³ Pa' ángel leppepep pa'aj hik łunye'j na'aj etheluna'x, qa pe' łaqhinatai qa fo' hik łunyejei l'ifiwa'x.* ⁴ Pe' oq'ophełinetsilets in yi'wen pa'aj qa yitsalalinhet wetju't qe qi in niijiwei. Ma' qa week namju'kii hik łunyejei qu' nanaxju'. ⁵ Pa' ángel qa yit'ijets pa'aj he' efuts: — Ekheweli't, e'nijiweikitek'ił, qe yakha' tsikfe'lets in łowotaxiikii ha' Jesús hikha' we'nentaxji'pha'm ke' cruz.* ⁶ Hats nite' i'ni' hane'e'in. Hats ita'x iye ka' hats yit'ihij ewets. Te'łuni't qa' jehi't ha'ne we'nentaxi'.* ⁷ Qa' if'eliteli'k'i qu' enfeli'hi he' l'ijatshenhei in hats ita'x iye. Łakha' wathayinti'ł ek'uyii ha' sehe' ei Galilea, qa' hikha' tit i'weni'hi'. Hik ekewe' tit k'efeli'hi'm. —* ⁸ Ma' qa he' efuts qa yapełek pa'aj qa ikik'ui ke' nimełuk itaqsunki-ıha. Qi in niijiweitax qa qiile iye in le'sitsi'mkii, wekuma'xijii pa'aj qu' nenfeli'm he' l'ijatshenhei. ⁹ Qa hik pakha'aj, ha' Jesús qa we'nethinets pa'aj

* 28:2 Lc 24:4; Jn 20:12 * 28:3 Dn 7:9; 10:6; Mr 9:3; Jn 20:12; Hch

1:1 * 28:5 Mt 14:27; 28:10; Ap 1:17 * 28:6 Mt 12:40; 16:21;

27:63 * 28:7 Mt 10:1; 26:32,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16;

Mr 16:7

hekhewe' efuts qa wetfeli'm. He' efuts qa ikets pa'aj qa wonokok'enifikii qa tik'eyijup lef'iyeyiiju' qa iyinets.* ¹⁰ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —E'nijiweikitek'il. Yape ma'alkii qa' enfeli'hi'm he' yejefets qu' nakkii namii ha' sehe' Galilea qa' hikha' netsweni' hatse'.—*

Pe' oq'ophelinetsilets qa nifelik'i pa' lunye'jkii.

¹¹ In hats ikkii pa'aj he' efuts, ma' qa pe' uja'x pekhewe' oq'ophelinetsilets qa ikii pa'aj ha' witset qu' nenfelimik'i pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il week aka' lunye'jkii pa'aj. ¹² Pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa ikii qu' nonot'axi'l wetju'l pekhewe' tenek'enheiji' pa' witset, qa tafaakate'yijju' pa'qu' leqfenejeyi'ij lewek. Ma' qa tisij pe' olots l'astai pe' oq'ophelinetsilets. ¹³ Qa yit'ijets pa'aj: —Aka' it'ihij: “He' l'ijatshenhei namii pa'aj aka' najaxik'i qa t'ejtenij pa'aj ka' Jesus'ik'i yekheweli'l in qi in hama'ajju'.” ¹⁴ Qa qu' nenikfe'ltaxets nakha' gubernador, qa' yekheweli'l qu' haifaakateyi'lju' qa' ham peyi'ijkii qa ekheweli'il qa' ikesimen li'itkii. —* ¹⁵ Pe' oq'ophelinetsilets qa t'eku'miju'l pe' l'astai ma' qa week yaqsiijkii aka' hats wenit'ijets pa'aj. Qa aka' wit'anye'j qa hik aka' week i'ye'ej wetju'l ne' judío qa yamijii hane'ej.*

Yape ma'atik'i ene' week witsetits qa' ijatsheni'tij eke'yi'ljei.

(Marcos 16:14-18; Lucas 24:36-49; Juan 20:19-23)

* **28:9** Mr 16:9; Jn 20:14 * **28:10** Jn 20:17; Ro 8:29; He 2:11-12,17

* **28:14** Mt 27:2; Hch 12:20 * **28:15** Mt 9:31; 27:8; Mr 1:45

¹⁶ Qa hekhewe'le once (11) H'ijatshenhei ha' Jesús qa ikkii qu' namii ha' sehe' Galilea, ke' utek'ii hats yiwjutsiqenik'uyii ha' Jesús qu' newe'tweni'i.*

¹⁷ Qa in yi'wen hekhewe'en ha' Jesús qa week wonokok'enju'kii. Qa uja'x hekhewe' nite' tu'u numtiye'taxija qu' hik hakhaayi'ija.* ¹⁸ Ma' qa ha' Jesús qa ikets, qa yit'ijets: —Na' Dios hats week tsehisij qu' heinek'enhe'yij na' wa'sji' qa ha'ne sehe' ipji' iye. ¹⁹ Yape ma'alik'i week ene' witsetits qa' ijatsheni'lij qu' natsjayan iye qa' impulijini'li' ka' hii na' Tata qa ha'ne La's qa na' Espíritu Santo.*

²⁰ Qa' ijatsheni'lij hats'inha qu' netk'enik'i ke' week hats k'ijatsheni'lij. Menikfelititetsha in Yakha' nite' k'itoni't week nefuts ha'ni't ejupkii yamijii qu' hame'tax ha'ne sehe'.—*

* **28:16** Mt 26:32; 28:7 * **28:17** Dn 7:13-14; Jn 17:2; Ro 14:9;
 Ef 1:20-22; Fil 2:9-10; Col 2:10; 1P 3:22 * **28:19** Mt 10:42; 28:19;
 Lc 14:26; 24:47; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Mr 16:15; Hch 2:38; 6:1; 8:16
 * **28:20** Mt 13:39; 18:20; Hch 1:2; 2:42; 18:10

INTATA LE'LIJEI
New Testament in Maka

copyright © 2013 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Maka

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Maka

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-08-06
